

Narodna in univerzitetna knjižnica
Ljubljani

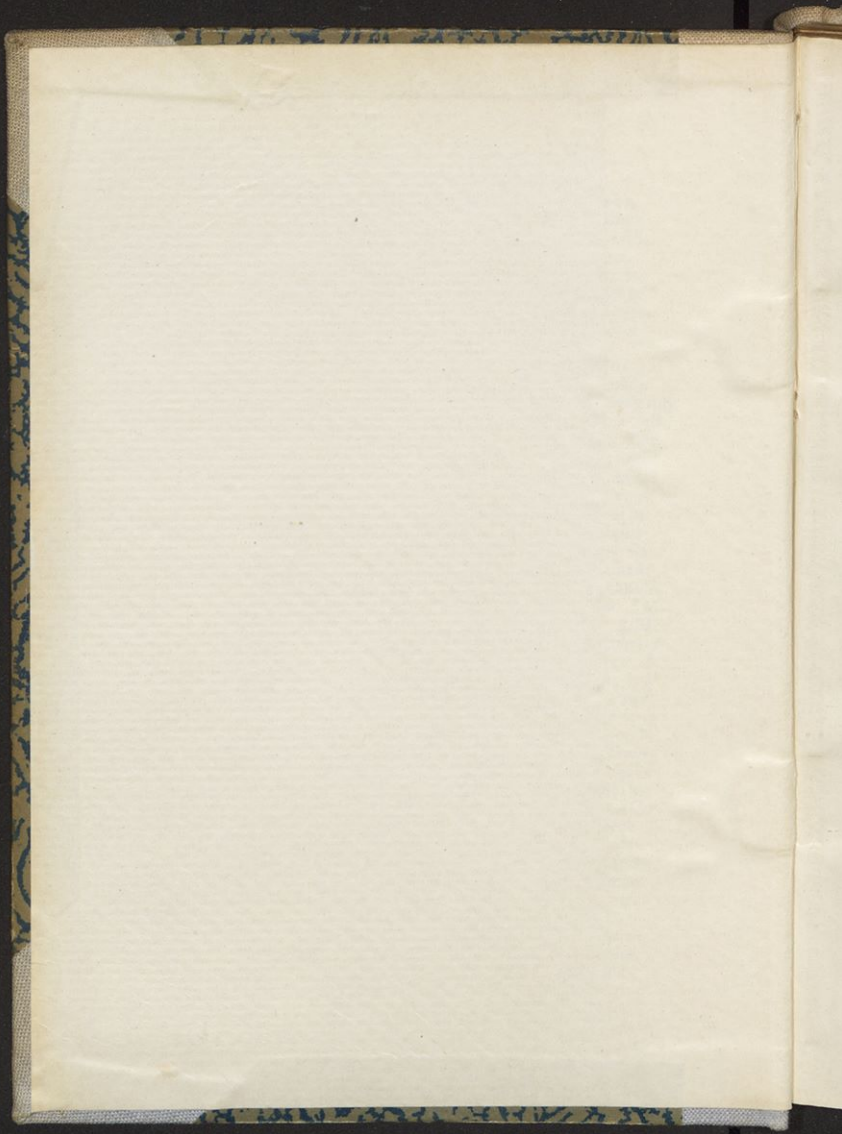

Handwritten red scribble

⁸⁰ 26085

98

II.ef

I
e 26.085
f

21
98

SLOVENSKE
VEČERNICE

ZVEZEK 98

SLOVENSKE VEČERNICE

98

OPUSTOŠENA BRAJDA

ZGODBA IZ TEMNIH DNI

ALOJZIJ REMEC

I. DEL

STARI GRAD

PREŽIHOV VORANC

1946

REDNA KNJIGA ZA UDE DRUŽBE SV. MOHORJA

II e 26.085, f

13. I. 1947 / 167

Trda orokavičena roka ga je stresla za ramo in ga vzdramila. V somraku oktobrskega jutra je spoznal pred seboj stražnika v črnem dolgem plašču z gumijevko v povešeni desnici.

»Gospod, tu ne bomo spali. Zlasti, ker se že dan dela in zdaj zdaj zazvoni jutro. Kaj bi rekli ljudje, če bi vas videli tu tako rekoč pred cerkvijo dremati na mrzlem kamnu?«

»To vas nič ne briga...«

»No, no, gospod profesor, samo ne tako osorno! Zdaj sem vas zbudil in grem. Če pa hočete še sedeti tu sredi trga in počakati, da vas bodo občudovali vsi, ki pridejo k rani maši k minoritom — vaša stvar... Dobro jutro!«

Stražnik je pozdravil in počasi odšel preko trga v stransko ulico.

Diplomirani filozof Andrej Poljanšek se je zbistril.

Pred njim je rastle visoko v prvo zarjo pročelje cerkve sv. Petra in Pavla v Ptuju. Portal — balustrada pročelnega okna — sveti Peter na levi — sveti Pavel na desni — prvi z močnimi ključi, drugi z mečem v roki — više nad njima Madona v plašču, posutem z rožami — visoko gori na vrhu močen križ na krogli, iz katere švigajo plameni...

— Pročelje med najlepšimi v Sloveniji. Barok. Gašper Dietl, zasnovatelj vsega tega. Konec sedemnajstega stoletja. — Fej, kako se mi vrti v glavi! Preklete vino! — je pomislil in se ogledal. Sedel je na enem izmed štirih vogelnih kamnov ob Marijinem steburu sredi trga. Goste platane so se vrstile kakor pošastne sence vzdolž samostanskega pročelja proti parku. Ali se ne gibljejo kakor vrsta menihov v procesiji?

Brez vsake misli je začel brati napis na podstavku: — Innovavit mumificentia sua Excellmus Dns Dns Franciscus Antonius Sauer Comes ab et in Ankenstein... — (Obnovil po svoji darežljivosti vzvišeni Gospod Franc Anton Sauer, grof borlski.)

— Mumificentia in ne munificentia? — Nedavno so dali mestni očetje obnoviti ta napis. In je pleskarski vajenec, ki je s črno barvo prevlekel črke, pretvoril n v m. Namesto blagonaklonjenosti, ki si jo je pred stoletji dal vklesati v marmor davno strohneli grof Franc Anton Sauer z Borla, so lebdele rokodelčiču mumije pred očmi. —

— Da, mumificiral se boš tudi ti v tem staroslavnem Ptujju, če se te Bog ne usmili in te s trdo roko ne postavi nekam drugam, — je čustvoval Andrej.

V stolpu je zazvonilo. S tiho, rahlo pekočo bridkostjo je poslušal. Dvoje oken v samostanu se je razsvetlilo, venec drobnih zvezd krog Madonine glave na pročelju je zažarel.

Ko je zvon utihnil, je nekje bila ura, golobje so grulili med stebri, nekje je pel petelin.

— Tako sem obsedel, kakor me je zapustil debeli Otmar, ko so naju vrgli iz kavarne. In sem z njim bratovščino pil in je plačeval z mesnato mesarsko roko buteljko za buteljko na moje zdravje! —

Drobni ženski koraki so se zaslišali iz stranske uličice. Poljanšek je planil pokonci in odhitel proti parku ob Dravi. Hladno je velo od reke, ki je pod prosojno tenko meglo široko šumela ob promenadi. Jutranji vetrc mu je česal dolge kostanjeve lase in mu hladil vročo glavo. Zavil je po belem pesku ob nabrežju proti mestu. Nasproti mu je pridrvel avto, da se je leseni most kar tresel. Nekdo ga je pozdravil z bežno kretnjo skozi okno in zopet je bilo vse prazno in tiho v tem jesenskem jutru. Pod visokim križem sredi mosta je obstal, se nasmilil na ograjo in se zagledal v šumeče vode pod seboj. Umazani vrtinci so grgrali med stebrovjem in se vijugali dalje. Ni lepa reka Drava. Mogočna, pošastna, skrivnostna. Če bi se vrgel vanjo? Zavrtelo se mu je v glavi ob tej misli, stisnil je zobe, se odtrgal od ograje in odšel. Na drugem bregu je zavil na levo pod orumenele kostanje v drevored, poiskal klopcu in sedel.

— Kako, da sem minulo noč zajadral v to pijančevanje? — je zastokal. — Kako sem mogel izgubiti ravnovesje in pasti v to družbo v slepem pričakovanju, da nekaj najdem, kar me bo vsega prevzelo in česar se oklenem? Ali žensko, ali prijatelja, ali mir in blaženo pozabo vsega, kar me boli in peče.

Pa je bilo vse skupaj samo prevara, kakor bi se vrtel na mestu in bi hotel, a ne mogel iz začaranega kroga.

Prižgal si je cigareto in pomislil na preteklo noč. V gostilni pri Zlati zvezdi, kamor ga je bilo zaneslo po večerji, je obsedel na vrtu. Pod brajdo izabele, kjer so viseli temnomodri polni grozdi, je bilo dvoje, troje miz. Okrog dveh žarnic so se vrtele mušice, na oknu nekje v bližini je hreščal radio. V pri-
tlični gostilniški sobi za njegovim hrbtom so kvartali stalni gostje, trije, štirje trgovci, eden z manufakturo, drugi s špicerijo, tretji s klobuki, četrti bog ve s čim. Solidni debeli gospodje, pristni Ptujčani, ki so prišli na svojo običajno večerno merico in partijo kart. Merice so se včasi stopnjevale v litre, omizje kart se spremenilo v purgarski prepir. Ne prehud, ne prerahel, v ptujski nemščini, ali se izplača v to slavno mesto napeljati vodovod, ali bi stroški za gradnjo ne uničili gospodarsko vseh Ptujčanov, ali je boljše vino v kleti Otmarja Premude ali Johanna Seischegga in kam bo letos romala slovita družina obiskovalcev enajste maše v posebni sobi pri Zlati zvezdi... Neumnosti, same malomeščanske bedarije...

Nenadoma je prišla na vrt gospodinja, lepa gospa Ana, pozdravila in prisledla.

»Sami?« ga je vprašala oprezno.

»Da,« je odgovoril Andrej. »Prijatelj Jaklič, suplent, se klati bog ve kod. Sam sem in dolg čas mi je...«

Gospa se mu je nagnila k ušesu in zašepetala: »Gospod doktor, najlepša prilika za krok. Pojdite z nami! Ne bo vam žal!«

»Da... Toda...«

»Nič toda!... Otmar Premuda nas zapelje z avtom v svoj vinograd. Odhod ob devetih. Povratek, kakor bo volja.«

»In kdo vse pojde?«

»Zaključena družba: Otmar, doktor Jelovšek, njegova sestrična Truda, vi in seveda jaz.«

»Samo vaši ljudje... Kaj naj jaz med vami, edini Slovenec?«

»V goricah nihče ne vpraša, kaj si in za koga si, za Hitlerja, za kralja Aleksandra ali...« nagnila se je tesno k njemu — »za Stalina!«

Andreja je spreletel neprijeten občutek, ki se ga je hotel otresti z vprašanjem: »In za koga ste vi, gospa Ana?«

»Za nikogar... Za življenje, za ples, za smeh, za pozabljenje in... za vas! Rada bi z vami plesala ta večer. Pojdite z nami!«

Krčevito mu je stisnila roko in ga gledala z iskrecimi se očmi, s pogledom, ki se mu ni bilo mogoče ustavljati.

»Nočem igrati egiptovskega Jožefa. Kaj bi rekel Putifar?« se je skušal ubraniti.

»Ne modrujte s svetim pismom! Moj mož je danes v vinogradu in sem nocoj prosta. Šli bomo in vi greste z nami! Pika!«

Pred obokanim vhodom za dolgim hodnikom, ki je držal z vrta na ulico, se je ustavil avto in pozival s trombo na odhod.

Gospa Ana je planila kvišku in si ogrnila svilen šal okrog ramen.

»Pojdiva! Ne bo vam žal!«

»Plačam!« se je odločil Andrej in vstal.

Čez minuto je odbrzel avto med hišami v ostrih ovinkih v medlo mesečino. — — —

To je bila blazna noč v vinogradu Otmarja Premude. V prostorni sobi gosposke hiše sredi obranega vinograda so posedli okoli velike okrogle mize. S sten so strmeli v razposajeno družbo topi bidermajerski obrazi dam in kavalirjev, s polic so se svetili pisani krožniki in majolike, v ogromni kredenci so se iskrile kristalne čaše, steklenice in porcelan, pod stropom je rahlo šumela svetilka na špirit in z bleščečo modrikasto svetlobo polnila ves prostor. Dr. Jelovšek je šel buditi viničarko. Čez dolgo časa, ko je mesar Otmar že sedel na zofi in ovijal svojo debelo roko krog slokega vratu plavolase Trude, je prišla viničarka, vsa rdeča in zaspana, bosa in v zadregi. Beli robec si je bila v naglici zavezala površno preko čela nad lepim ozkim obrazom.

Andrej je strmel. Od kod, zakaj to preprosto nedolžno bitje sredi te gnile družčine?

»Micka, le sem, da poljubiš roko svojemu gospodu!« se je režal Otmar in iztegnil svojo mesarsko desnico predse.

Plaho je viničarka pristopila bliže, se sklonila in poljubila svojemu gospodu mesarske prste.

Plavolasa Truda se je našobila: »No, to je že višek, da mora polsestra viničarka poljubiti polbratu gospodu roko!«

Dr. Jelovšek se je od smeha tolkel po kolenih: »To je res sijajno! V črno si zadela, Truda! Stari Premuda se v grobu prevrača od smeha!«

»Pustite mojega starega v miru!« se je zresnil Otmar. »In ti, Micka, lepo v klet in prinesi nam najprej rulandca iz kota! V kredenci so sardine, kaviar, sir. Kruh imaš gotovo sama. Vse lepo prinesi in pripravi, saj veš, kako je treba postreči, kadar pridejo prijatelji v moje gorice! Kako vre mošt?«

»Lepo, gospod!« je odgovorila viničarka.

»Tudi tega prinesi, da ga pokusimo!«

Viničarka je odhitela iz sobe.

Gospa Ana je v kotu odprla polifon v starinsko izrezljani omarici, ga navila in rahel dunajski valček iz davnih dni je zazvenel po sobi, kakor bi se vzbudil iz dolgoletnega spanca.

Gospa Ana je planila k Andreju, ga z naglo kretnjo dvignila s stola in se zavrtela z njim po starem, obledelem parketu, ki je škripal pri vsakem koraku. Otmar je kakor medved obračal Trudo med mizo in zofo, dr. Jelovšek pa je pridušeno spremljal napev: »O, du schöne Müllerin...«

Na mizi je razpostavila Micka krožnike in pribor in prinesla na pladnju kruh. Truda je vstala, pristopila in začela pripravljati obložene kruhke. Prišel je Mickin mož in prinesel iz kleti steklenke vina in natočil kupice.

»Koliko otrok že imata?« je vprašal dr. Jelovšek.

»Štiri...« je zardela viničarka.

»Toliko jih ti nisi in ne boš imel nikoli...« se je zakrohotal Otmar.

Sedli so okrog mize in začeli jesti in piti. Steklenica je sledila za steklenico, prazni dovtipi so krožili, gostje so včasih zaplesali. Truda je obljubljala, da bo pred odhodom še pokazala, kako je njena že davno umrla teta posnemala ples zamorske plesalke Jožefine Backer.

Andrej je pil iz obupa, da se je dal zvabiti v to noro ponočevanje. Ni ga več strpelo v družbi. Neopazno se je ukraedel iz sobe in stopil v tiho noč. Modrikasta mesečina je trepetala nad haloškim gričevjem. Hladen vetrič je šepetal po obranem trsju, daleč nekje v noči se je včasih oglasil samotni klopotec, še dalje nekje je bevskal pes pred spečo viničarijo, za svetlim širokim poljem pod strmimi obronki gričevja so trepetale daleč med progami mlečnih meglá redke

luči ptujskega mesta, kot moten srebrn pas se je svetlikala v ravnini vijugasta Drava.

Za zastrtim, motno razsvetljenim oknom pod slamnato, nizko streho viničarije je jokal otrok, Mickino dete v zibelki.

Nenadoma je Andreju dvoje mehkih, vročih dlani zakrilo oči.

»Kdo je?« je zašepetala za njegovim hrbtom gospa Ana.

Andrej je z nervozno kretnjo odmaknil njene roke izpred obraza in suho, mrzlo odgovoril: »Ne maram igrati egiptovskega Jožefala!«

»Saj prav zato! Pij, pleši z menoj, moj dečko! Saj živimo samo enkrat. Poznaš pesem: Le eno nočco —?

»Ne maram teh omlednih svinjarij!«

»No, ti pa zapojem slovensko!«

In gospa Ana ga je zgrabila pod pazduho in ga vlekla v sobo, pojoč sentimentalno:

»Pojdi z menoj, pojdi z menoj na morje veslat,
pojdi z menoj, lepa je noč nocoj!«

Dr. Jelovšek je bil že pijan. Gladil si je goste sive lase in razlagal s širokimi kretnjami: »Zmagali smo... Das dritte Reich... Novi red... Die führende Nation Europas... (Vodilni narod Evrope.) Angleži in Francozi bodo crknili v svoji starčevski onemoglosti... Ruse pa bomo prevarili... Oni pridejo zadnji na vrsto... Amerika pa je daleč... Kaj pravite, mladi mož?« se je obrnil k Andreju.

V njem je zavrelo. »Ne vprašujte, gospod doktor. In zlasti nocoj me ne vprašujte. Bašemo se z jedjo in vinom, plešemo, veseljačimo, krademo spanje od dela trudnim ljudem in bedni deci — nekje daleč pa pleše Smrt svoj strahotni mrtvaški ples. Padajo bombe in granate, mitraljezi regljajo v noč, med bodečo žico ječi v predsmrtnih krčih tisoče in tisoče ljudi, na polzka blatna tla teče kri iz neštetihi ran. In mi veseljačimo, pijemo, plešemo, pojemo. A glejte, na steno med sliko gospoda z visokim ovratnikom in cenjene gospe s čipkastim robcem krog belih pleč piše nevidna roka: — Mane, tekel, fares... —«

»Pokvariti nam hoče ta lepi večer...« je grulila Truda in brisala s svilnatim robcem Otmarju potni obraz.

»Pustite te mrtvaške litanije!« je hropel mesar. »Vse skupaj vas bom zapeljal v Dravo. Pika! Ne besede več! Micka, črno kavo in konjak!«

Po kavi so se odpravili po strmi stezi v dolino do ceste, kjer jih je čakal avto.

Andrej je moral voditi gospo Ano, ki se je trudno nasmehovala nanj in mu nenehno šepetala: »Ti si čuden, čuden človek. Nedostopen, zamišljen, neumen... Niti poljubil me nisi nocoj. Nikdar več ne boš smel z menoj...«

Andrej pa je stisnil zobe in v srcu mu je vrela trpka bolečina, da se je to noč zavrgel. — — —

Nenadoma se je zbudil iz teh razmišljanj in se zavedel, da sedi na klopci ob Dravi, da se zbuja pred njim Ptuj v prvih sončnih žarkih nedeljskega jutra in da je čas iti domov.

Vstal je in se odpravil čez most v mesto. Ko je došel na Minoritski trg, so prihajali ljudje iz cerkve in se zbirali krog Marijinega stebra. Na kamnu, na katerem ga je bil presenetil stražnik, je stal stari mežnar Pavlič in bral z mrmrajočim glasom neke razglase.

Andrej je stopal tik ob hišah in mežikal v sončni luči. Nad kamnitim portalom starinske hiše na drugi strani se je nenadoma odprlo okno, med zavesami se je nasmehljaval v jutro ljubek dekliški obraz.

— Mili Bog, Marta! — se je zdrznil Poljanšek.

»Dobro jutro, Andrejček! Si pa res priden, da si bil že pri rani maši!« je zagostolelo z okna.

Andrej je molče odzdravil, pospešil korake in izginil kakor grešnik v stransko ulico.

Zazeblo ga je v srcu.

— O Marta, Marta, prijateljica moja edina, da bi ti slutila, kako sem grd in umazan po tej noči! — ga je grizlo v duši.

Hitel je po skritih ulicah, kakor da beži sam pred seboj. Čez trg mimo glavarstva je zavil v tesen prehod na desno, hitel preko ozkega mostička čez Grajeno in se vzel po položni, s peskom posuti poti med drevjem proti domači hiši. V pritličju je pozvonil. Mehančno je čital vizitko nad zvoncem — Dr. Franjo Poljanšek, gimnazijski profesor —.

Odprla mu je mati. Pod sivimi, gladko počesanimi lasmi, pod lepim ozkim čelom ga je gledalo začudeno dvoje svetlo-

sinjih trudnih oči. Iz ponošene domače halje je vel duh po pravkar kuhani kavi.

»Kod si hodil vso noč? V skrbeh smo bili. In nedelja je danes!« mu je rahlo očitala.

»Pusti me, mama! Prosim te!« je zastokal Andrej in hitel v svojo sobo.

»Takoj ti prinesem kavo!« je slišal za seboj materin skrbeči glas.

Postavil se je pred zrcalo in se mrko gledal. Videl se je: črni krogi pod očmi, lasje razmršeni, oči rdeče, do kraja podobna ponočnjaka.

Divja jeza ga je prevzela, besno je pljunil na svojo podobu v zrcalu in se obrnil proč.

Tedaj je na mizi zašklepetala skodelica in mati je izpregovorila: »Tu je snoči prišlo nekaj zate! Vojak je prinesel.«

Andrej je s trudnim korakom stopil k mizi in odprl kuverto.

Bil je poziv komande, da se mora v štiri in dvajsetih urah javiti na orožne vaje.

2

Po dolgih petih mesecih orožnih vaj si je bil izposloval Andrej Poljanšek kratek dopust. Da še enkrat vidi Slovenske gorice, Haloze, Ptujsko polje, da se poslovi od Ptuja in svojih. Zakaj v štabu so namigovali, da bo njegova edinica premeščena nekam v Macedonijo.

In kaj potem?

Andrej je zaman iskal odgovora na to vprašanje, ki mu je kakor kamen ležalo vse te čase na srcu. Francija steptana v tla. Poljska pomendrana, uničena. Grčija bije obupen boj z Italijo. Angleži so zbežali čez Kanal domov. Rusija se zavija v skrivnostni molk. Nemci, pijani od zmagoslavja, rjové v svet: — Evropa je naša! — Jugoslavija sklepa pakt z njimi, ministri se hodijo klanjat v Berlin.

A nocoj ni bilo časa za taka razmišljanja. Nocoj je Andrej Poljanšek sedel v veseli družbi na Kogu v Slovenskih goricah v vinogradu očeta Marte Orožnove in jemal slovo. Jože Orožen, šestdesetletnik s širokim dobrodušnim obrazom praznuje svoj

god. Poleg njega sedi Marta, vsa razigrana in nagajiva. Na drugi strani njen brat, mladi zdravnik dr. Niko Orožen s svojo zaročenko Roziko. Tudi on je na dopustu in v vojaški obleki kakor Andrej. Na drugem koncu mize sedi Mirko Pregarc, orožniški kapetan in komandant ptujske orožniške čete, župnik in kapetanova gospa.

Po večerji so se bili preselili iz obednice v hladnico pred hišo, da pred odhodom popijejo še kupico šentjanževca.

Župnik končuje svoj poslovilni govor: »... in je tako naš godovnjak podoben dobremu vinogradniku iz svetega pisma. Njegova domačija je podobna dehteči, poganjajoči brajdi, ki obeta obilo zlatega grozdja in dehtečega jeruzalemca. Daj Bog, da bi našemu godovnjaku še mnoga leta cvetela njegova brajda, da bi bila vir sreče zanj in njegovo zvesto družico...«

»Mama, mama, pridi! Gospod župnik te imajo v mislih!« je zaklicala Marta v hišo.

Govornik jo je pogledal ostro skozi naočnike in rahlo vznemirjen nadaljeval: »... njegovo družico in njegove pridne otroke, ki jih je tako lepo vzgojil...«

»Razen poredne Marte...« se je zasmejala Marta.

»Tiho!« se je razburil oče Orožen.

»Da, če hočete, razen Marte, ki noče na visoko šolo kakor njeni bratje!« je vzdihnil častitljivi govornik in povzel nit svojega govora. »Ob tej priliki, dovolite, da čestitam tudi novemu doktorju Niku, ki služi sedaj domovini v vojaški suknji...«

»Bože pravde, ti što spase...« je zapela Marta.

Vsa družba je bruhnila v smeh.

»Ti, Marta, si pa res vsa po vragu...« se je jezil oče Orožen in zadrževal kašelj, ki ga je bil zgrabil med smehom.

Slavnostni govornik je obupal: »Vidim, da tako ne pridejo nikamor. Zato še enkrat, prijatelj Orožen: — Naj Bog živi tebe, tvojo ženico in vse tvoje mnoga, mnoga leta!«

Vsi so trčili, tudi Orožnovka, ki je prinesla črno kavo na mizo.

Vstal je oče Orožen, da se zahvali. In je ponovil zgodovino svojega življenja: kako se je kot mlad uradnik pri davkarji v Ptujju pretopal z nemčurji, kako je nekoga iz njihovih vrst počakal ponoči v parku ob Dravi in ga vrgel v plitvo reko, kako je hranil in zbiral goldinarčke, da je kupil to posestvo

od prezadolženega nemškega gospodarja, poslednjega iz rodu Dinersbergov, čigar predniki so v slikah viseli po vseh sobah te domačije, kako je po svoji upokojitvi gospodaril in se ubijal na posestvu in spraval vse otroke do kruha. Mnogo ga je stalo to, trije sinovi in hčerka, vsi so se izšolali. Ni šel za to samo ysakoletni izkupiček za vinski pridelek, šli so tudi stari Dinersbergi leto za letom v umetniške zbirke in muzeje na vse vetrove, komaj da so še trije, štirje ostali. In se je vsem posebe zahvalil za voščila in predlagal, da zapoje njegovo ljubljeno prleško himno.

In so zapeli:

»Ja sen čüja ftiča peti,
te pa je zelen küšar bija,
te pa sen ga po glavi бүkna,
te pa je küšar v lükna smükna,
te pa sen ga za rep pocükna,
te pa me je v oko pikna...«

Toda še preden je bila pesem končana, je kapetan Pregarc z odločno kretnjo ustavil petje.

»Čujte, kaj je to?«

Vsi so prisluhnili.

Od daleč nekje visoko pod zvezdami se je čulo brnenje aviona. Prihajalo je bliže in bliže, čedalje bolj grozeče in niže.

Zdaj je grmelo letalo že nad njihovimi glavami. Kapetan Pregarc je stopil iz senčnice in uprl pogled kvišku. Nizko pod zvezdami je njegovo ostro oko opazilo pošastno senco, ki je kakor ogromna ptica brez znakov, brez luči brzela proti severu.

Ko je brnenje utonilo v dalji, je kapetan izpregovoril nervozno: »Ob tem času nepoznano letalo nad našo zemljo? Tu nekaj ni v redu. Moram takoj v mesto na komando, da vidim, kaj je. Kdor se hoče peljati z mojim avtomobilom, naj se javi!«

»Čemu tako naglo, gospod kapetan. Šentjanževca še in črno kavo!« je vabil Orožen.

»Prav lepa hvala! Nemogoče! Mi je zelo žal!« se je opravičeval kapetan in si natikal rokavice.

Začeli so se naglo poslavljati, kakor bi se razbežali pred nevihto. Orožnovka je tiho zaihtela, ko je naredila križ na

čelo sinu Niku, in mu šepetala: »Bog naj te varuje v vseh nevarnostih, ki te še čakajo!«

Mladi doktor pa si je zapel bluzo, si potisnil šajkačo nizko na čelo in nenadoma objel mater: »Ne boj se zame, mama!«

Kmalu je zarezalo doli pod brajdami na cesti dvoje bleščečih se žarkov v noč, motor je zabrněl, avto se je premaknil in se izgubil v daljo.

V mraku predpomladne noči je ostala brajda in trsje. Ostali so visoki vitki topoli, temna kamnitna hiša na bregu s prostranimi sobami, v katerih je samevalo še nekaj davno preminulih baronov Dinersbergov, kakor da se jim toži po ostalih drugih, ki se dolgočasijo po mrzlih muzejih v daljnih mestih. Ostala je belo pogrnjena miza v senčnici, ostal šentjanževец v kupicah in rdeče brušeni steklenici na sredi. V sobi je na starinskem predalniku s srebrnim glasom odbila starinska ura med dvema alabastrskima stebričkoma deset.

Oče Orožen je prijel ženo, ki je nemo sedela poleg njega, za roko in težko, počasi izpregovoril: »Francka, pospraviva! Deca je odšla, bog ve kdaj se zopet vrne? ...« — — —

Kapetan Pregarc je dal ustaviti avto pred komando. Skočil je na pločnik, si ogrnil pelerino in naročil šoferju: »Zapeljite do kavarne in tam počakajte!«

Avto je odbrzel, Pregarc pa je stopil v staroveško karniško poslopje in odhitel po strmih stopnicah v sobo dežurnega oficirja.

Podporočnik, ki je vršil službo, je skočil pokonci in pozdravil.

»Kaj je z avionom, ki je nocoj preletel Slovenske gorice? Imate poročila?« je vprašal kapetan.

Molče mu je pomolil dežurni službeno brzojavko.

»Generalštabni oficir Grgurović odletel z operativnimi načrti v neznano smer. Stop. Javiti smer in čas, če se letalo pojavi v rajonu. Stop. Letalo tipa Ju št. 133 ...« je strme čital Pregarc.

»Kaj ste ukrenili?« je vzdihnil in položil brzojavko na mizo.

»Kaj? Ko sem razbral, sem obvestil vse orožniške postaje naše komande. Poročila so že tu. Naše mesto je preletelo letalo točno ob devetih pet in štirideset minut.«

»Drugega novega nič?«

»Nič!« je suho odvrnil dežurni.

»Nekaj gnilega je v deželi...« je s stisnjenimi zobmi zamrmral kapetan.

»Ali pa: riba pri glavi smrdi...« je ironično pripomnil dežurni.

Poslovala sta se in Pregarc je odhitel v kavarno.

Družba je bila trudna, slabe volje.

»Kaj je bilo z letalom?« so izpraševali.

»Nič posebnega... Kako odposlanstvo je morda šlo na posvetovanje...« je odgovoril Pregarc in izpil kavo.

Poslovili so se.

»Jaz bom spremil Roziko domov. Jutri moram s prvim vlakom k polku,« se je poslovil Niko.

»Mene bo pa Andrej spremil,« je odvrnila Marta.

Pregarc in žena sta sedla v avto, da ju odpelje domov. Niko in Rozika sta odšla proti gledališču, Andrej in Marta pa proti Dominikanskemu trgu.

»Pojdiva na kratek sprehod okrog gradu!« je predlagala Marta.

»S teboj, če hočeš, do zore!« se je nasmehnil Andrej in jo hotel objeti okrog pasu.

»Oho, moj ljubček Andrejček, tako se pa nisva zmenila. Kaj bi rekli svetniki, ki naju gledajo s pročelja nekdanje dominikanske cerkve: sveti Dominik, sveti Frančišek, sveti Tomaž in sveti Bonaventura?«

Odmaknila mu je roko.

»To so samo borni okrušeni kipi iz davnih dni in ne več svetniki. V cerkvi več ne gori večna luč, mizarški mojster ima tam svojo delavnico in v nadstropju bodo ob zori zabrnele v delovnem jutru statve, ki jih žene elektrika. Ptuj je muzej, kamor koli pogledaš, in vmes borno rokodelstvo, sramežljiva industrija, vsakdanjost. Ugasnila je plamenica v gobcu psa poleg svetega Dominika. Božji psi — Domini canes — ne čuvajo več pobožne črede vernih ovčic. Evropa gori na vseh koncih in krajih. Tudi nas bodo kmalu objeli plameni svetovnega požara. Srečen, kdor se bo rešil iz ognjenega morja, ki bo svet preplavilo!«

»Čemu mi vse to pripoveduješ?« je turobno vprašala Marta.

»Čemu? Še sam ne vem. Od nekoga bi se rad poslovil ta večer, od nekoga, ki bi me vsaj z rahlo mislijo spremljal na poti v strelske jarke, skozi dež projektilov iz mitraljezov, skozi grom in dim padajočih granat in bomb, od nekoga, ki bi s tiho molitvijo trepetal za mene ubogega, od vsega sveta zapuščenega Andreja Poljanška . . . «

»Fant, ti se pa sedaj sam sebi smiliš . . . To je nápak. To ni prav. To je . . . « se je vznemirjala Marta.

»Tako smo vzgojeni . . . Že pet mesecev služim to prekleto vojaščino, vidim to, vidim ono in kolnem, ker sem prepričan, da je vse to sama burka, hlimba, budalost generalov in voditeljev naše dične Jugoslavije. Ko zapiha prvi veter, se bo zrušila . . . «

Zavila sta po rahlo se vzpenjajoči poti na Panbramo. Marta je dolgo dolgo molčala in zložno stopala ob Poljanšku.

Na višini je temnela skupina še golih dreves. Obstala sta pod njimi. Andrej je potegnil tobačnico iz žepa in si nervozno prižgal cigareto. V svitu vžigalice je za trenutek ugledal Martino obličje. Bilo je žalostno.

»Sicer ne žaluj, deklica! Če sva srečno prebila nevihte detinstva in dijaških let, bova morda tudi to, kar naju čaka. Se še spominjaš, kako sem izmikal svojemu očetu iz miznice naslove latinskih šolskih nalog, da sem jih dajal tebi? In tako si pisala najboljše rede . . . «

»In komu boš sedaj izmikal naloge, ki nama bodo postavljene?«

»Ti jih boš brez moje pomoči znala bolje rešiti kakor jaz sam. Ti si deklica na svojem mestu. S teboj bi človek šel varno skozi ognjeni dež in bi prišel čist, prekaljen iz njegovih plamenov. Marta, da ti to povem, sem šel nocoj s teboj . . . «

»Samo zato?« je kakor v sanjah vzdihnila Marta, a se nenadoma vzravнала: »Ne bodiva osladno čustvena! Saj nima smisla vse to besedičenje . . . «

»Če ti praviš, da je tako, bo že tako . . . « se je vdal Poljanšek in vrgel ogorek cigarete proč. »Mislil sem samo, kako lepo je človeku, če ve, da nanj nekdo misli in je ta nekdo mila ljuba deklica, edina prijateljica iz detinstva, edina čista duša izmed tisoč umazanih, pokvarjenih, ki se ti mečejo pod noge . . . «

Hladen veter je zavel od Pohorja, ki je v položnem loku daleč v modrikastem mraku lebdelo na desni. V širokem loku

je polzela Drava pod Panoramo tako blizu, da se je jasno slišalo šumenje valov in vrtincev pod bregom. Za daljnim, ravnim poljem se je črtala Donačka gora kakor visoko sedlo. Na desni se je v lepem loku spuščal Boč v nižino. Na levi je med temnimi smrekami na samotni višini sameval mogočni ptujski grad in prav pod srpom mladega meseca je temnel njegov široki stolp. Zadaj pa so se skozi golo vejevje v motnem siju raztegnile v položnih črtah Slovenske gorice.

V mestu pod njima so umirale poslednje luči. Kakor bi se utrgal bolesten krik iz noči, se je nenadoma oglasila med golim vejevjem sova z visokim hihitanjem in trikrat, štirikrat viknila v temo. Daleč za mrtvim drevjem in polji se ji je odzvala druga.

»Pojdiva!« se je zdrznil Poljanšek in prijel Marto za roko. Ni se branila.

»Moj neumni, zašanjani fant!« je dahnila.

Brez besede se je Andrej sklonil k njej in jo poljubil na mrzle, drhteče ustnice...

3

Drugi dan je bil zadnji dan Andrejevega dopusta.

— Ne smem med ljudi s svojo tiho srečo... Biti hočem sam, sam, sam... — si je dopovedoval vse jutro. In je šel v muzejsko knjižnico, kamor se je zatekel vselej, kadar je bil sveta in ljudi sit. Tam ga ni motil nihče. Globoko doli pod opornim zidom je gnala Drava tihe valove proti vzhodu, za dvema visokima oknomoma se je širil prostrani razgled na daljni Macelj, Donačko goro in Boč pod visokim sinjim nebom.

Andrej je sedel na širok usnjat naslonjač za veliko mizo in se prepustil svojim mislim. Široke, debele knjige z usnjatimi hrbti so samevale po policah, zborniki, kronike, atlanti, rokopisi. Vse to mu je delalo družčino v teh tihih trenutkih.

V tem samostansko tihem prostoru, odmaknjenem daleč od sveta, je bil Andrej pred dobrim pol letom dovršil svojo diplomsko nalogo »Carantanus in Sloveni v zgodovini Ptuja«. Rokopis njegovega dela, lepo čisto pretipkan in vezan, je ležal pred njim na mizi. Hladno je čital že tisoč in tisočkrat pretehtane in vendar zagonetne vrstice, napisane v latinščini:

— od naše plati dodajamo tretjino mesta, ki je bila last Karantanca (Slovenca) pa je bil obsojen zaradi dognane krivde zoper naše veličanstvo, izvzemši spodaj navedenih stvari, ki jih določamo njegovi ženi zaradi njene nam zveste vdanosti . . .

Obstal je in se zamislil. — Kdo si bil, davni slovenski gospod mesta Ptuja? Zakaj ni letopisec salzburških škofov vsaj tvojega imena zabeležil? Zakaj je napisal samo tvojo osebno žalno zgodbo, da si se uprl kakor Črtomir nemškim mogočnikom, da pa nisi imel ob strani zveste Bogomile, ki bi ob tvojem porazu šla s teboj v pregnanstvo? V neznano temo se izgublja tvoja sled. Tista, ki si jo ljubil, te je izdala, se predala nemškemu mogotcu, morda legla z njim v krvosramno posteljo kakor Hamletova mati. Ti pa si umiral morda daleč kje v Panoniji, izgnanec, siromak, brezdomec, ali pa klel dolga leta svojo usodo v frankovski ječi v večni temi, ker so ti rablji z žarečim železom oči izžgali. In potem si utonil v pozabo, tvojo zgodbo je tuja roka zapisala kot svarilen vzgled in utemeljitev nemškega gospostva nad mestom, ki že nad tisoč let nosi nad seboj prekletstvo tujega jarma. Tvoja verolomna žena je ostala v zgodovini kot zgled vernosti in poslušnosti nemškim nasilnikom. Tvoj spomin pa so opljuvali in ti vžgati pečat upornika, puntarja, izdajalca na čelo. —

»Kriv žalitve našega visočanstva . . . « je s stisnjenimi ustnicami šepetal Andrej. — S kakšnimi donečimi frazami zna oblatiti zgodovina velika dejanja svobodoljubnih, pogumnih mož! —

Zagledal se je v sliko Viktorja Škrabarja, ki je skoraj podsmehljivo gledal vanj iz širokega okvira nad policami knjig, kakor bi mu hotel dopovedati: — Ne vdajaj se praznim mislim, mladi mož! Ko sem jaz dvignil iz zemeljskega naročja prve okostnjake tvojih prednikov z znaki slovenstva krog belih lobanj, je prišel izkušnjavec, izdajalec svoje krvi, in mi prišepetaval, naj zatajim resnico in napišem, da sem odkril germanske grobove. Pa sem se uprl in napisal resnico: to so Sloveni. In bo morda prišel kdo izmed lažnih učenjakov in izprevrgel resnico, ki sem jo napisal, v laž in me skušal osmešiti, da sem se motil in nisem znal presoditi, kaj sem odkril. —

Andreja je hipoma prevzela nestrpna želja, da bi videl še enkrat ostanke ptujskih Slovenov, ki so morda gledali in

slišali sveta apostola Cirila in Metoda, ko sta potovala skozi Ptuj v Rim, da se branita pred klevetami nemških bratov v Kristusu. Tudi od teh kosti svojih davno preminulih prednikov z bronastimi prstani in uhani, s preprostimi koraldami krog vratu in obroči, s senčniki krog preperelih lobanj se mora posloviti kakor od nečesa, ki mu je nad vse ljubo in drago v rodnem mestu.

Vstal je, vložil svoj rokopis med knjige, vzel fotografski aparat iz omare in se odpravil na grad.

Star kastelan v kratkih ozkih hlačah do kolen in z belimi nogavicami mu je odprl prostor med širokimi stebri v pritličju, kjer so počivala v steklenih, krstam podobnih zabojih staroslovenska okostja.

Pobožno kakor v cerkvi je obstal Poljanšek pred njimi in se globoko zamislil. Pod steklom je ležalo pred njim okostje ženske. Od stoletnega sna pod zemljo obledele koralde so medlo sijale v treh nizih krog vretenc nežnega vratu. Ob visokem, plemenitem čelu so počivali obeski ob sencih. Drobne prste so krasili ozki prstani. Beli zobje so bili stisnjeni kakor v bridkem nasmehu iz onostranstva.

Napis na listku na pokrovu je v suhih črkah javljal: — Žensko okostje s staroslovanskim nakitom... Odkrito na ruševinah rimskega zidu. —

— O, da bi mogla izpregovoriti eno samo besedo, ti davno umrla znanka — neznanka! Ali si bila ti med tistimi, ki so prvi izrekli ime Petovij — Ptovij — Ptuj in tako tujo besedo izumrlega naroda prelili v sladko domačo govorico? In si morda ti zibala in dojila na svojih prsih prednika mojega po imenu nepoznanega Karantanca, ki je postal gospod mesta Ptuj in ga je nemški mogočnik oropal doma in domovine in mu ženo izneveril? In si morda slišala blagovest iz ust solunskih bratov in se je tvoje srce vžgalo ob njuni sladki domači besedi, ko so tuji nemški svečeniki zaman skušali odpreti okence v tvojo dušo z besedo, ki ti je bila nerazumljiva, ostra in mrzla kakor meči vojščakov oklepnikov, ki so nosili križ pred njimi? —

»Gospod profesor — mudi se mi!« je vzbudil kastelan Andreja iz njegove ganjenosti.

»Spomin bi rad vzel s seboj, ko odhajam morda za vedno...« je odgovoril Poljanšek in odprl fotografski aparat.

»Prosim, to pa ni dovoljeno!« ga je ustavil kastelan in stopil pred Poljanška.

»Kako da ne?«

»Tako... Gnadljivi gospod grof ne puste, da bi se brez njihovega dovoljenja te stvari, ki so tu, prerisavale ali celo fotografirale...«

»Tedaj pa stopim do njega in mi bo gotovo dovolil, da vsaj sebi za spomin fotografiram ostanke bitja, ki mi je — ne vem zakaj — tako ljubo in drago kakor sestra ali ljubica... Prisegam vam, da slike ne bom objavil in da jo bom čuval kot drag spomin...«

»Gospoda grofa ni doma. Čez teden dni pridejo.«

»Saj ne bo nihče vedel...« je silil Andrej in segel po denarnico.

»Zaman se trudite, gospod profesor! Tudi še za tako velik bakšiš se ne dam podkupiti. Še živ krst ni slikal ali risal teh okostnjakov. Celo pokojni Škrabar, ki jih je odkril, je smel fotografirati samo posamezne okraske in še te objaviti samo enkrat v svojem prvem poročilu o teh najdbah...«

»Pa bi vendar morda napravili izjemo. Zelo mnogo mi je na tem...« je moledoval Poljanšek.

»Morda bi vam grof dovolil, jaz vam ne morem. Služba je služba. Mi je zelo žal. Pridite ob drugi priliki!« se je branil kastelan z lakajsko vnemo.

Andrej je uvidel, da se zaman trudi, da bi ga pregovoril. Razočaran je zaklopil aparat, vrgel kastelanu običajno vstopnino in mu zabrusil v obraz: »Javite svojemu gospodu grofu, da bi tudi vstopnine ne smel jemati, če ne dovoli niti za osebni spomin nikomur slikati teh stvari! Jaz imam kot znanstvenik to za ozkosrčno sebičnost lastnika teh edinstvenih najdb.«

»Ne morem pomagati, gospod profesor!« se je opravičeval kastelan in zaklepal vrata.

Razburjen, jezen je Poljanšek hitel čez grajsko dvorišče in stopil skozi težka vrata, ob katerih sta samevala dva stara topa, na zunanje dvorišče. Ob nizkem obzidju je obstal in se zazrl v prostrano pokrajino, ki se je kakor živa predpomladna slutnja odpirala na vse strani. Sinje nebo, predpomladansko sonce, srebrne vode, vitki, še goli topoli, speča polja, megleno gričevje v dalji, doli pod obzidjem pa rdeče strehe ptujskih

hiš in sredi njih visoki stolp pred proštijško cerkvijo — vse to ga je razvedrilo.

Skoraj na glas se je zasmel, ko se je domislil zgodovinske zgodbe iz davnih dni o nasprotjih med ptujskimi meščani in graščakom na ptujskem gradu, ki je lepega dne napodil mestno stražo s svojega stolpa, češ da nima pravice z njegovega gradu čuvati nad mestom zaradi ognja ali sovražnega napada. Po dolgih sporih in pogajanjih so mestni očetje dali zgraditi pred cerkvijo ogromen stolp, ki je bil višji nego grajsko obzidje, in med najvišje line namestili svoje stražarje. — Tako, gospod grof, pišite nas v uho! —

Tako je mislil tudi Poljanšek in bil prepričan, da mu je ostala podoba slovenske žene iz davnih dni jasneje in čisteje v spominu nego v sliki, ki mu je grajska samopašnost ni dovolila posneti.

V stolpu je ura bila deset. Poljanšek je pomirjen odšel iz gradu, se spustil po strmih, pokritih stopnicah preko tesnih kamnitih hodnikov pod debelim grajskim obzidjem navzdol in po tesni uličici v mesto.

Zadnji tihi večer pred Andrejevim odhodom se je zbrala v domačem krogu v obednici pod pokojno svetlobo zasenčene svetilke Poljanškova družina v tisti topli domačnosti kakor v davnih letih, ko so se otroci — še šolarčki — stiskali okrog matere in se smejali ob drobcenih brezpomembnostih vsakdanjega življenja. Očeta ni bilo. Seje, prijatelji pri Zlati zvezdi, konference, predavanja na Ljudski univerzi — vse to ga je zadrževalo z neizprosno doslednostjo kakor vsa leta tudi nocoj. Nihče ga ni pogrešal.

Gospa je krpala nogavice, sestra Vida, medicinka, se je ukvarjala z neko knjigo, drugošolček Bojan je iz lepenke rezljal aeroplan, petletni Petrček pa si je opasal Andrejev bajonet, si poveznil šajkačo na kodrasto glavico, korakal okrog mize in — levo krug! — salutiral svojemu oboževanemu velikemu bratu, ki bo jutri odšel na vojsko.

Rahlo bolestno je trepetal nad vsem tem materin glas: »In je vendar tako neskončno žalostno, da moraš oditi, Andrej. Namesto da bi že bil kje v službi, služiš že peti mesec vojake. S tem dokazujejo, da delajo s teboj, kar hočejo. Drugi

so doma, služijo denar, se zabavajo, žive veselo življenje, ti pa se moraš ubijati z vojaščino.«

»Eh, saj ni tako hudo, mama!« jo je tolažil Andrej in si prižgal cigareto. »Dolžnost pač, kaj hočemo!«

»Ko odideš, bo zopet tako žalostno, pusto pri nas. S teboj sem se vsaj lahko kaj pogovorila. Ko pojdeš, bom spet cele dneve samevala in molčala in delala kakor ura. Ti si vsaj razumel to moje vsakdanje tiho trpljenje in skrbi. Drugi ne vedo nič.«

Andrej se je z rahlo bolečino v duši zazrl materi v oveneli, zmučeni obraz. Kako je osivela te čase! Šele ta trenutek je to opazil in zasmilila se mu je.

»Kaj pa Vida, Bojan, Petrček — ali ti niso nič?« se je skušal šaliti.

»Oh, oni! Samo: mama, kje je to, kje je ono? Napravi mi to, napravi ono! Kje so moje hlače, kje naramnice, kje nogavice? Vezalka pri čevlju se mi je odtrgala, prišij mi gumb, zlikaj obleko! Tisoč in tisočkrat na dan slišim to in mi gloda leta in leta živce.«

»Da, mama, ti sama vsega tega res ne zmoreš. Služkinjo bi si morala dobiti, iti na oddih. Saj ti vedno to pravim...« se je oglasila Vida.

»Da bi imela še eno nadlogo več v hiši! Rajši opraviš vse sama. Dokler bo šlo, bo šlo, ko pa ne bom več zmogla, si boste pač morali pomagati sami, kakor boste vedeli in znali...« je vzdihnila.

Vse bedno, pusto, vsakdanje življenje uradniške družine, ki ne more ne prav živeti, ne umreti, je vrglo svojo senco na obraze.

»Oh, mama, samo tarnaš in tarnaš vsa leta...« je z nerovnim glasom skušala Vida pregnati te sence.

Mračno je pribil Andrej: »In je tako v tisoč in tisoč družinah po naših mestih. Ne moreš dihati, ne moreš živeti. Gnilo je vse to. Nekaj bo udarilo vmes, nekaj bo razbilo zamrežena okna, odprlo zapahnjena vrata. Strahoten vihar mora pregnati to morečo zatohlost iz naših domov. Morda ni več daleč tisti čas, ko se bo vse to zgodilo!«

»Ti misliš vojno! Lepa tolažba!« ga je prekinila Vida.

»Če treba, tudi to... Boljše nego to životarjenje in počasno umiranje!« jô je zavrnil Andrej.

»Siromak je in ostane siromak!« je dejala mati in poptolkla s škarjami po leseni gobi, nad katero je krpala Andrejevo nogavico. »Tako, sedaj boš imel nogavice v redu. Mislim, da sem ti pripravila vse za na pot.«

»Hvala ti, ljuba mama! Kdaj ti bom vse to povrnil, ne vem...« se je ginjeno zahvalil Andrej, vstal in začel spravljati svoje stvari v kovčeg.

Vsem je legla na srce rahla boleost slovesa. Samo Petrček je v detinskem nerazumevanju veselo korakal okrog mize, dokler ga ni Andrej ustavil: »Dovolj je korakanja, mladi mož. Daj mi bajonet in čepico!«

Stopil je v predsobo, oblekel plašč in se opasal.

»Kam pa še pojdeš?« ga je vprašala mati.

»Grem se še malo poslavljal od Marte, od prijateljev... Jutri pa, mamica, ob petih odhod!« se je poslovil.

Ko je Andrej odšel, je Vida slabe volje odšla v svojo sobo, Bojan je spravil svoj aeroplan in molče odšel spat.

Mati pa je dvignila Petrčka in ga odnesla v spalnico, od koder je Vida kmalu zaslišala pomirljivo žuborečo otroško molitvico — »Angel božji, varuh moj...«

4

Čemerno, megleno jutro v torek po cvetni nedelji 1941.

Železna pest je treščila na našo zemljo, težki nemški vojni stroj je zdrobil severna vrata v Jugoslavijo in kakor pošasten, težak valjar grmel nevzdržno na jug. Kakor apokaliptični zmaji so pod oblaki grmeli nemški avioni in sipali ogenj izpod neba.

Andrej Poljanšek je bil s svojim vodom zakopan na desnem bregu Drave. Pred njim na drugem bregu je vstajal Ptuj iz jutranjih senc.

Kako je ljubil to mesto! V tegobah svoje uboge mladosti, nevesele, vase zatopljene, polne beganja in iskanja, zagrenjene. V mladosti svojih šestnajstih let je kot nebogljen šestošolček prvič zaznal njegovo zveneče ime »Collonia Ulpia Trajana Poetovionensis«. To je bil Ptuj pred tisoč devet sto in štiridesetimi leti.

Tam so bila pokopana njegova gimnazijska leta, od prve do osme. Ime Poetovionensis se mu je zagreblo v dušo, da je

iskal v njegovi pokrajinski sliki odsev davnih stoletij. Grad na griču, ozke uličice, ki so se vile med staroveškimi hišami do mosta čez Dravo, cesta, ki je tonila med vitkimi topoli v daljno ravan, visoki oblaki pod zahajajočim soncem — vse to je budilo v njegovi duši dojem severnoitalijanske pokrajine. V poletnih večerih, ko se je zlato zahajajočega sonca bleščalo v krvavi zarji na zapadu, ga je prevzemala često nepojmljiva melanholija, ko je z Mestnega vrta gledal na mesto pod seboj. In tedaj je nekoč zarisal s palico v pesek pred seboj: — Amans infelix! — Nesrečen, kdor ljubi. Da, nesrečno ljubi on to mesto, njegovo lepoto, njegovo zgodovino iz dob rimskih legij, ko si je rimski stotnik postavil spomenik nad svoje davno preperete kosti ali pepel, spomenik, na katerem je izklesan Orfej, ki brenka na liro in tuguje sredi divjih zveri po svoji ljubljeni Evridiki, spomenik, ki še danes stoji na trgu pred stolpom, kjer prodajajo kmetice iz okolice piščance, purane, maslo in jajca.

Da: to je bil simbol Ptuja — Orfej s frigijsko čepico na glavi, podobno kapi burkastega norca iz srednjega veka, ki je zašel iz mračne, strahotne onostranosti na sončni trg in ubira na strune žalni napev, ki ga ljudje nočejo slišati in ga poslušajo le še živali.

Tudi njega in njegovih nazorov ljudje niso marali poslušati.

Tako je ljubil Ptuj kot gimnazijec. Sočnejša, bolj polna življenja je bila njegova ljubezen do tega mesta v akademskih letih. Tedaj ga je oboževal kot grobišče prvih Slovanov, ki so prišli za Rimljani. Zato je posvetil svojo diplomsko nalogo Karantancu, ptujskemu gospodu slovenske krvi, zato je malikoval pred bornimi ostanki davnih staroslovenskih grobov na gradu.

Zdaj pa je stal v zakupu, naslonjen na prsobran, spleten iz vrbja in zasut z zemljo, da brani Ptuj s svojim vodom, on, diplomirani filozof, rezervni podporočnik Andrej Poljanšek, sam pred seboj in pred Bogom velika ničla. On s svojimi redovi naj krije baterijo, ki je prežala za njegovim hrbtom nekje in čakala, da začne bruhati ogenj na mesto, ko se pojavi nemška vojska.

Popravljal si je šlem, nategnil pas pod brado ter nastavil daljnogled pred oči. Ptuj je ležal pred njim, pokojen, sam

vase zatopljen, kakor da niso še pred osem in štiridesetimi urami leteli nad njim nemški avioni, sipali bombe in streljali s strojnicami na pontonirje, ki so se vlekli s svojimi čolni proti Turnišču bog ve kam po nekem bedastem povelju, ki si ga nihče ni mogel tolmačiti.

Streljaj daleč je gnala Drava umazane vode mimo mesta, široka, preteča, narasla od pomladanskega dežja. Prav nad mestom je videl mestni stolp, kazalca na uri sta se pomikala proti pol deveti.

Andrej je iskal z daljnogledom sledove življenja v mestu. Grad na višini, široko razpotegnjen, vodoravne črte streh nad hišami pod njim, dimniki, ozke uličice, park ob Dravi, pročelje minoritske cerkve, zlata baročna Madona na stebru sredi trga, vse to je šlo mimo njegovih oči v modrikastem krogu ostrih leč.

Madona! Čudo: v svetilki pod njo je gorela drobna luč in komaj vidno trepetala v svetlobi mračnega predpoldneva.

— Marta, Marta! — je s tesnobo v srcu vzdihnil. — Neumno dekle, ali misliš, da bo tebe in, kar je tvojemu srcu blizu, rešil ta drobní plamenček nad oljem v ubogi svetilki pred Marijo? Vem, da si to lučko prižgala ti kakor vsako soboto... —

Pogled mu je zdrsnil do hiše, kjer je Marta stanovala, in obstal na oknu njene sobe. Bilo je odprto, a zaman je čakal, da bi se v njegovem okviru pokazalo lice ljubega dekleta.

— Adijo, deklica! Na fronti sem in Bog ve, ali se bova še kdaj videla! —

Odtrgal je pogled od hiše in sledil črti ulice proti mostu. — Zlata zvezda — je bral skoraj na glas. In se spomnil bedastih večerov in noči, v katere ga je zvalila lepa gospa Ana. Kje je neki sedaj? Ali praznuje pijano zmagoslavje z doktorjem Jelovškom, Trudo in Otmarjem Premudo kakor oni večer, ko ga je zvalila v Haloze in je doživel večer in noč, katerih ga je še danes sram? In kaj je z gostilno? Nemara je to jutro prazna in zapuščena, vsakdanji častilci predpoldanskih slivovk, vrčkov piva, hrenovk, malih guljažev in kislih ledvičk se tišče doma in čakajo, kaj bo.

Toda ne! Vrata iz gostilne so se odprla, na ulico je stopil nizek človek v široki suknji, s klobukom, potlačenim nizko na

čelo, in z visoko zavihanim ovratnikom ter z drobnimi koraki hitel ob hišah. Andrej ga je prepoznal po hoji in obleki.

— Za Boga svetega! — se je začudil. — Moj oče! Še v teh časih ga ne strpi doma, da bi ne šel na svojo običajno predpoldnico! Ostal je zvest svoji krilatici: *Vino pellite curas* — z vinom si preganjajte skrbi! To je bilo krivo, da je po dolgem študentovanju tako pozno opravil svoje izpite. Družino je zanemarjal, noben večer ga ni bilo v njenem krogu. Vsakega prvega je odštel ženi denar za gospodinjstvo in odbil svoje priboljške za kozarec vina, po njegovih besedah edino veselje, ki mu je še ostalo na svetu. Prva njegova služba je bila v Ljubljani, kjer se je oženil, nato je bil premeščen v Ptuj, kjer so mu v enolični meščanski družbi mirno potekala leta proti upokojitvi. Bil je mestni svetnik in član vseh štiri in dvajsetih kulturnih in drugih društev in so ga ljudje imeli radi. Kaj je trpela žena, kaj otroci ob njegovi hladno zakrknjeni naravi in načinu življenja, tega se ni zavedal.

Andrej ga ni ne ljubil ne sovražil. Tako daleč in tuj mu je bil. Toda tisti trenutek, ko je izginil iz kroga njegovega daljnogleda, mu je skoraj boleсна misel stisnila srce: — Nismo ga skušali razumeti. Zato je bil tak ... —

In bilo mu ga je žal in ga je bolelo, da mu ne more ta trenutek stisniti roke in mu reči: »Očka, vojna je. Če se meni ali tebi kaj pripeti, zbogom in ne zameri!« —

— Ah, in mama, sestra, mlajša bratca? —

Ni utegnil misliti do konca, zakaj podčastnik ga je poklical: »Telefon, gospod podporočnik!«

Stopil je nekaj korakov do zaklona in vzel slušalko.

— Halo, tu komanda štaba. Kdo tam?

— Tu kritje druge baterije. Podporočnik Poljanšek. —

— Pozdravljen, Andrejček! Ob desetih trideset zažgite mine na obeh mostovih pred Ptujem! —

— Razumem, — je z drhtečim srcem odgovoril Poljanšek. — In drugače? —

— Vse skupaj za nič! Izdani smo. Vse bo vrag vzel. Umakni se, kakor veš in znaš! Zdrav! —

— Zdrav, Mirko! — je odzdravil Poljanšek in hotel odložiti slušalko.

— Halo, halo — še trenutek! Slavni magistrat mesta Ptuja kliče. Odgovori jim ti! V tvojih rokah sta zdaj oba mosta. —

V aparatu je škrtnilo in važen, globok glas v uradnem slogu je žuborel iz slušalke Poljanšku v uho.

Iz dolgega niza besed je povzel, da prosi mesto, naj se mostova ne porušita iz gospodarskih, nacionalnih, kulturnih in nešteto drugih razlogov.

— Kdo to prosi? — je vprašal Poljanšek, ko je usahnil gostobesedni uvod.

— Mesto... Predstavniki mesta. —

— Kateri? Vsi? —

— Tu je član mestnega sveta, profesor Poljanšek, ki je v imenu prebivalstva in zlasti pridobitnih krogov in davkoplačevalcev naprosil magistrat, da to prošnjo sporoči mero-dajnim krogom naše hrabre vojske... — je vrelo iz telefona.

Andreju je srce zadrhtelo.

— Ali bi lahko govoril z njim? —

— Prosim, prosim! — je uslužno odgovoril uradni glas. — Tu je gospod profesor, predstavnik mestnega sveta! —

V telefonu se je nekdo odkašljajal in z negotovim glasom ponovil prošnjo za mostova. Andrej je spoznal očetov glas in ga nenadoma prekinil: — Dober dan, očka! —

Profesor je od začudenja vzkliknil in hitel ponavljati svojo prošnjo. Andrej ni maral poslušati tega moledovanja.

— Pustiva to vprašanje, očka, in mi rajši povej, kje so mama in drugi? —

— Odšli so, pobegnili že v nedeljo na kmete na mamin dom. Tu ni zanje. Sam sem doma... —

— Hvala Bogu! Poslušaj, očka! Odpravi se takoj v naj-globljo klet in si skušaj krajšati naslednje ure, kakor veš in znaš! Pokalo bo... —

— Zmrvili nas bodo, mesto porušili, tvoje rodno mesto, sinko! Slušaj očeta, ki ti želi dobro! Vse je izgubljeno... Pusti vse skupaj in pridi domov! —

— Dolžnost, očka, prisega in vest mi branijo, da bi te poslušal. Želim ti vse dobro in te v duhu srčno objemam. Če se še vidiva, ti bom skušal vse razložiti, sedaj ne utegnem... — je skušal Andrej zaključiti pogovor.

— In mostova? Razni meščani so me prosili, naj skušam rešiti to edino zvezo mesta s svetom. Pomisli na nedolžne otroke, žene, starčke in bolnike, ki jim grozi smrt, če poženete mostova v zrak in pride do bojev! Odgovori, sinko, prosim te! —

— Konec, ljubi očka! Še nekaj te prosim: če utegneš, sporoči še Marti Orožnovi — saj jo poznaš — moje povelje: v klet! In lepo jo pozdravi v mojem imenu! —

— Hvala, bom . . . Toda kaj naj odgovorim onim, ki so me naprosili, da posredujem, zlasti če jim povem, da sem s teboj govoril? — je tarna profesor.

— Reci jim, da dobe odgovor točno ob pol enajstih! Nikakor pa jim ne omeni, da si govoril baš z menoj, ki sem tu na mestu — kakor velel je domovine ukaz! Zbogom, očka, in imej se dobro! —

Z neizprosnostjo, ki se ji je sam čudil, je Andrej položil slušalko na vilice.

Oddahnil se je.

Pogledal je na uro na zapestju. Točno pol desetih.

»Še je čas . . . Storil sem vse, kar sem mogel,« je mrmral, ko je odhajal na svoje mesto v zakupu. Roka mu je drhtela od skrite radosti, ko si je prižgal cigareto in dal podčastniku ukaz, naj še enkrat pregleda, ali je v redu žični vod, ki je napeljan do min na mostovih.

Ob desetih in dvajset minut mu je podčastnik javil, da je vse v redu.

Minuto pred pol enajsto je stopil Poljanšek v zaklon, kjer so bile električne baterije.

— Prevarili so se, če so mislili, da Andrej Poljanšek, sin staroslavnega Ptuja, ne bo imel srčnosti, da izvrši povelje, ki ga je dobil! — je stisnil zobe in se dotaknil s kazalcem zaporedoma dveh gumbov na stikalu pred seboj.

V tišino meglenege predpoldneva so udarile kakor grom strahovite eksplozije; mostova preko Drave sta se v prahu in dimu, ki je bruhnil pod oblake, vrgla kvišku kakor dve smrtno zadeti zveri in se nato sesedla polagoma v motne valove.

Ko je profesor Poljanšek ob telefonu v županovi sobi na ptujskem magistratu zaključil pogovor s svojim sinom in položil slušalko na vilice, je prišel župan. Obesil je klobuk na obešalnik, slekel plašč in molče sedel na svoj stol za veliko pisalno mizo.

Ravnatelj Završnik mu je takoj poročal o poskusu, da bi rešili oba mostova preko Drave. Čim dalje je župan poslušal poročilo, tem bolj se mu je mračil obraz.

»In kdo je sprožil to vprašanje?« je vprašal, ko je ravnatelj umolknil.

»Gospod profesor, vi govorite!« se je umaknil ravnatelj.

Poljanšek je začel županu razlagati, da sta ga naprosila tovarnar Šilih in podžupan Cerkl, naj prosi vojaško komando, da bi mostov ne razstrelili.

»In odgovor?« je vprašal župan mračno.

»Ob pol enajstih ga dobimo...« je v zadregi odgovoril Poljanšek.

»Dragi prijatelj, ti si s Šilihom in Cerklom to kašo skuhal, vi trije jo boste tudi pojedli. Jaz se v to ne vtikam. Mislim pa, da bi bili morali vprašati tudi mene, kaj mislim. Odklanjam vsako odgovornost, pa naj bo odgovor tak ali tak...« se je jezil župan.

»Ti si advokat!« mu je odvrnil profesor. »Rad bi, da bi bil volk sit in koza cela. Posređoval sem z najboljšim namenom, da bi mesto ne trpelo škode...« se je branil Poljanšek.

Na mizici ob oknu se je oglasil radio na baterije.

Iz zvočnika je vrela stara slovenska pesem

»Ko zvezd nebrojnih čreda
vtolaži bitve hrum...«

»O sancta simplicitas! — o sveta otroškost,« je vzkliknil Poljanšek. »Da v teh časih ne vedo oddajati kaj drugega kakor to pesem iz Radeckijevih časov! Mi pa čakamo nestrpnostno navodil, poročil...«

»Zaprite!« je nervozno ukazal župan. Ravnatelj je stopil k aparatu in ga zaprl.

Tedaj je štiri, pet detonacij pretreslo ozračje, da so zašklepetale šipe na oknih.

»Mostova! To je odgovor na našo prošnjo!« je vzkliknil Poljanšek in omahnil na stol.

Ravnatelj je vzdihnil: »Odrezani smo od juga...«

»Otožnost stran, gospoda!« je vstal župan. »Bil sem pravkar pri poveljniku mesta, da bi ga vprašal, kaj naj ukrenem, če pridejo Nemci. Povedal mi je, da nima nikakih navodil. Tudi ne ve, kje so sovražne čete, kje naše. Odrezan od sveta kakor Robinzon na otoku. Vse komande so ga pustile na cedilu, nobena se ne oglasi. Zato mi je dejal, naj si pomagamo, kakor vemo in znamo. Meni je naročil, naj vztrajam na svojem mestu do konca. Mož je ubit, tri dni in noči ni zatisnil očesa. Ko vkorakajo Nemci, je zaključil, se bo ustrelil... Take so razmere v naši hrabri vojski...«

Prizgal si je cigareto in začel hoditi po sobi.

»Mislim, da konec ni več daleč. Nekaj bo treba ukreniti, toda, kaj? ...«

Poljanšek in ravnatelj sta molčala.

Parquet je škripal pod županovimi koraki, znad mize za seje so nemo zrl v praznoto iz starih okvirov nekdanji ptujski župani v visokih ovratnikih, golobradi in bradati, duhoviti in vsakdanji, dobrodušni in strogi, duševni delavci in kramarske duše. Kakor da se rogajo svojemu ubogemu nasledniku ob velikem trenutku.

Poljanšek je izpregovoril prvi.

»Nekateri mestni svetniki so mnenja, da bi kazalo takoj sklicati mestni svet. Ti naj bi izbrali odposlanstvo, ki naj pozdravi nemške čete, ko pridejo v mesto...«

Župan se je zbadljivo nasmejal.

»In naj jim prineso na žametni blazini ključe mestnih vrat in naj jim voščijo dobrodošlico s kruhom in soljo po stari slovanski navadi. Odklanjam, odločno odklanjam. Če sem ob manifestaciji za novega kralja deklamiral Ptujčanom z balkona na magistratu s Prešernovim Črtomirom, Manj strašna noč je v črne zemlje krili, kot so pod svetlim soncem sužni dnovi...«, ne bom sedaj krivil hrbta pred tujcem, ki bi mi po vsej pravici pljunil v lice, če bi klečeplazil pred njim s pozdravnimi govorancami. Samo en izhod je. Ti, Poljanšek, povabi kot zastopnik mestnega sveta tovarnarja Šiliha in še koga drugega izmed ptujskih Nemcev, da do prihoda nemške vojske složno z nami skrbе za red in mir v mestu. Jaz pa

bom takoj predal svoje posle onemu, ki ga bodo za to določili.«

»To bo najboljši izhod...« se je razveselil Poljanšek in se takoj poslovil, da povabi Šiliha in še koga k županu.

Župan je vprašal ravnatelja, ali je vse pripravljeno za predajo poslov.

»Vse v redu, gospod župan!« je odgovoril ravnatelj.

»Kako je z blagajno?«

»Imamo precej gotovine.«

»Preskrbite takoj, da izplača blagajna uradništvu in delavstvu primerne predujme na račun plač za bodoče mesece in tedne.«

Ravnatelj je odšel, da ukaz izvrši.

»Ni treba, da dobe blagajne polne, ko pridejo...« se je nasmehnil sam zase in stopil k oknu.

Na nasprotni strani nad kavarno se je pokazala prva rdeča zastava s kljukastim črnim križem v belem krogu.

— »Da, da... Včeraj še vse mesto v jugoslovanskih zastavah, danes vse v hitlerjevskih. Včeraj: — Živel kralj! — Danes: — Heil Hitler! — Takšni so moji ljubi Ptujčani...« je mrmral zlovoljno.

Spodaj na trgu se je zbrala majhna gruča ljudi. Pred njo sta mogočno korakala sem in tja v črnih škornjih in rjavih srajcah trgovec Wratschko in pek Halbert in očitno čakala, da pozdravita nemško vojsko, ko pride. Oba sta imela v žepu pozdravni govor, s katerim sta nameravala tekmovati za županski stolec.

Na trg je prišel oddelek jugoslovanske vojske z oficirjem na čelu. Wratschko in Halbert sta ga ustavila in mu nekaj prigovarjala. Toda oficir je trudno zamahnil z roko in dal znamenje za marš naprej. Toda to ni bil marš, ljudje so stopali trudno kakor starci s sklonjenimi glavami, kakor da gredo v sužnost. Znak poražene vojske...

Ta čas je profesor Poljanšek sporočil tovarnarju Šilihu in doktorju Jelovšku, da ju župan vabi na razgovor.

Ko se je vračal, se je domislil, da mu je sin naročil, naj pozdravi Marto Orožnovo. Stopil je v hišo, kjer je stanovala. Skozi dolgo obokano vežo je prišel po vijugastih stopnicah do njenega stanovanja. Potrkal je na kuhinjska vrata, za ka-

terimi je zvenela ljubka dekliška pesem in šum krtače, s katero je nekdo drgnil pod.

Vrata so se odprla in pred njim je stala Marta, njegova nekdanja dijakinja. Pod belo, zadaj zavezano ruto se je smehljaj poreden obrazek, s krtače v roki je curljala voda.

»Vi, gospod profesor?« se je začudilo dekcle in uprlo vanj svetlosinje oči. »Kar vstopite in ne zamerite, da vas kar tako sprejemem. Čistimo. Včeraj sva prišli z mamo iz naših goric.«

Iz sobice za kuhinjo je prišla Martina mati, pozdravila in povabila profesorja, naj sede.

»Ne utegnem,« se je branil profesor. »Prišel sem, da vama zelo zaupno nekaj sporočim. Moj fant mi je danes sporočil pozdrave za vas, Marta!«

»Andrej? Ali je že doma?« se je začudila Marta.

»Kaj še! Zunaj nekje je v strelskih jarkih in zakopih. Govoril sem z njim po telefonu. Naročil je, naj si pripravimo zavetje v kleti!«

»Za Boga svetega, zakaj?« sta se začudili obe.

»Ker bodo naši najbrž začeli mesto obstreljevati, ko pridejo Nemci.«

»Kaj smo dočakali, kam smo prišli!« je tarnala mati.

»Pogum, mama! Tudi to bomo prenesli, ako Bog da. Naša hiša ima zidove kakor trdnjava in naši kleti še tako težka granata ne bo kos. To so stare ptujske hiše s temelji, ki drže še iz rimskih časov. Ali ne, gospod profesor?« je gostolela Marta in vzela iz kredence brušeno steklenko in čašice.

»Ne trudite se, gospodična!« se je branil profesor. »Mudi se mi, moram še k županu, preden se začne ta vražji ples...«

A Marta je že nalila čašice.

»Mama, trči z gospodom profesorjem namesto mene!«

»Gospodična, ako vi ne boste, se tudi jaz zahvalim!« jo je hudomušno zavrnil Poljanšek.

»No, pa bom še jaz...« se je nasmejala Marta in si natočila čašico. »V spomin na našo brajdo, v spomin na naš ljubi dom v naših goricah, na naše holme in griče z belimi cerkvicami okrog Jeruzalema!«

»Bog ve, ali jih bomo še kdaj videli?« je vzdihnila mati.

»Za to bodo skrbeli tisti, ki so zunaj v jarkih in zakopih. Tudi na njihovo zdravje!« je vzkliknila Marta.

Troje rok je dvignilo čašice z zlatorumeno kapljico, ki je dišala kakor najplemenitejši konjak.

Profesor se je poslovil: »In prosim, nikomur ne povejta, da sem govoril s svojim sinom. Nikomur, prav nikomur!«

»Toda kje je, to nama še povejte!« je prosila Marta med vrati.

»Tam nekje na desnem bregu Drave, morda blizu mesta, morda na Hajdini, morda dalje, vendar daleč ne...« je šepetal profesor, ko je Marti zadnjič stisnil roko.

»Hvala, gospod profesor, da ste nama prišli to povedat!«

Poljanšek je odhitel po prazni ulici proti magistratu.

— Sijajna deklica se je razvila iz tega škrata, ki mu je bila latinščina vsa leta trn v peti! — je mislil med potom. — Kaj neki ima moj Andrej z njo? Nima slabega okusa. Do danes nisem nič opazil. Kaj hočemo, mladi svet! —

Iz teh misli ga je zbudila gruča ljudi, zbranih pred magistratom.

»Gredo, že gredo!« so se slišali razburjeni klici.

Po ozki ulici je privozila na kolesih vrsta Nemcev z mrkimi obrazi pod širokimi čeladami. Ročne strojnice so šklepetale na kolesnih krmilih, nekje zadaj so ropotali motorji, ženske so histerično vzklikale, ena se je utrgala iz gruče, stekla Nemcem naproti in padla prvemu v objem, da je moral kolo ustaviti in stopiti na tla.

— Sieg Heil, Sieg Heil, Sieg Heil! — so kričali hripavi glasovi.

Mračen, potrta je stopal Poljanšek po stopnicah. V županovi sobi je dobil župana molče sedečega med Šelihom in doktorjem Jelovškom.

»Končano!...« ga je pozdravil.

Tedaj je onstran Drave zaregljala prva strojnica. Iz parka so ostreje odgovorile više se glaseče nemške strojnice. Čez nekaj sekund pa je daleč nekje zagrmel prvi strel iz topa, kateremu je sledila eksplozija granate nekje na mestnih ulicah.

»Gospoda, v klet v zaklonišče!« je izpregovoril župan.

Bili so že v kleti, ko je tretji strel pogodil magistratno stavbo, da se je vsa stresla.

V kleti med debelimi betonskimi stenami so prižgali sveče. Nabralo se je bilo precej ljudi, ki so se zatekli v klet. Magistratni uradniki so kadili cigareto za cigareto, otroci so jokali

po blazinah na tleh, neka ženska je histerično vzklikala ob vsakem strelu, nekje je klel debel možakar in srebal žlico za žlico opoldansko juho iz lonca.

Poljanšek pa je nervozno hodil sem in tja in mrmral: »To je šele začetek!...«

6

Poljanšek je zaklenil vrata svojega zapuščenega stanovanja, odšel s počasnimi koraki po peščeni poti skozi vrt in obstal na mostičku nad mirno šumljajočo Grajeno.

Bilo je mračno aprilsko predvečerje. Oblaki so zastirali nebo, droben dež je pršel, zdaj pa zdaj je zaplesala osamljena snežinka iz megle.

— Domovina, ti si kakor zdravje! —

Poljanšek se je sklonil nad ograjo. Iz spomina mu je vstal obraz Ivana Cankarja, kakor ga je videl pred dokaj leti v ljubljanski krčmi, ko je vstal iz hrumečega omizja ob polnočni uri v težkem vzduhu po tobaku in vinu in vrgel kakor skalo v vrtince oktobrskega navdušenja leta tisočdevetstoosemnajstega ta svoj stavek, oblekel havelok in izginil v ljubljansko noč.

Danes ni več Cankarja, ni več navdušenja, ni več domovine. Danes stoji priča tistih dni, profesor Poljanšek, v Ptujju na mostičku čez Grajeno sam, star in plah in ne ve, kaj bi. Po ulicah in cestah grme umazanosiivi kamioni in ropotajo motorna kolesa, na njih pa sede nizko široko razkorajeni nemški vozači in ordonanci. Nekje v oblakih zveni letalo z globokim kovinskim zvokom. Povsod smrad po nafti, umazanosiive uniforme in čelade, topovi, strojnice, puške, vsa ta prekleta mehanika nemškega vojskovanja. Ozke ulice so natrpane s pošastnimi vozili, da ne moreš mimo. Podrti stebri za električno napeljavo, polomljene ograje, potrgane žice, odbiti vogali stavb kažejo, kod je drla ta gmota jekla, strojev, nadutosti in smrti kakor valjar, pod katerim se vse drobi v ruševine in prah.

Ves neznamen in plah je Poljanšek krenil dalje, ne vedoč kam. Stiskal se je k zidovom in se umikal gručam nemških vojakov, ki so široko, hodili po ulicah v težkih škornjih, se

razgovarjali v trdo zvenečem svojem jeziku, se šalili in smejali.

Stara navada ga je zanesla proti Zlati zvezdi. Nameraval je vstopiti, da bi kaj večerjal, ko je daleč nekje zopet zagrmelo in je granata zatulila nad mestom in butnila nekje na tlak.

Ljudje so se razbežali. Mimo je prišla patrolja, nekdo je skočil pred Poljanška in ga sunil v prsi: »Verschwinden! — Izgini!«

Profesor je pospešil korake proti Minoritskemu trgu. Nenadoma mu je nekdo z razprostrtimi rokami zastavil pot.

»Kam, gospod kolega?«

»Glej ga, no! Ti, Vilko?«

»Jaz, kakor vidiš,« se je smejal pred Poljanškom suplent Jaklič, velik pivec in pevec pred Bogom, drugače pa profesor klasičnih jezikov.

V bližini se je zopet razletela granata. S hiše, pred katero sta stala, so padali drobci opeke.

»Kam torej, kam?«

»Tule pod streho!« je prijel Poljanšek Jakliča pod pazduho, odprl težka vrata in ga potegnil pod oboke hiše, kjer je stanovala Marta Orožnova.

Zaprla sta vrata za sabo in obstala v gosti temi v veži. Nekje na gornjem koncu je iz podzemlja svetil ozek trak luči. Tiho sta se približala ob steni do priprtih železnih vrat, ki so držala v globoko klet.

Prisluhnila sta.

Zunaj so zamolklo odmevale eksplozije granat, v presledkih pa sta slišala odlomke rožnega venca »... ki je za nas križan bil...« Marta je molila naprej, dvoje troje ženskih glasov je odgovarjalo.

»Molijo...« je šepnil Poljanšek.

»Za sedanje ure še najboljše...« je odgovoril Jaklič in se odkril.

Tudi Poljanšek je vzel klobuk z glave.

»Počakajva, da odmolijo!«

»Zadnji očenaš za vse tiste, ki branijo domovino!« so odmolili.

Poljanšek je odrinil z železjem okovana vrata in pogledal po strmih stopnicah navzdol. Pod širnimi oboki so se

vrstili sodi, med dvema stebroma je gorela petrolejka, temne sence so se izgubliale v praznino.

»Dober večer!« je pozdravil. »Ali smeva v vaše pribežališče?«

»Gospod profesor, kar naprej! Samo pazite, da se ne spotaknete na stopnicah!« je odzdravila Marta in dvignila luč.

»Vi tudi?« je pozdravila Jakliča, ko je stopil za Poljanškom oprezno z zadnje stopnice na tla, potlakana z okroglim prodcem iz Drave.

»Tudi jaz, gospodična!« ji je podal Jaklič roko.

»Ne smete nama zameriti, da sva tako na vrat na nos padla sem! Presenetilo naju je na ulici in sva se zatekla k vam!« se je opravičeval Poljanšek.

Pozdravili so se. Bila je tam Martina mati, stari čevljar Knavs, ki je imel delavnico v hiši, in njegova žena. Profesorja sta sedla k prevrnjenemu sodu, na katerem je stala svetilka. Marta je izginila po stopnicah v stanovanje.

»Teško je, gospodje...« je tarnala Orožnovka. »Samo Marta mi je ostala. Trije fantje so vsi pod orožjem: Niko, zdravnik, Tone, veterinar, in Jošt, še študent. Oče je ostal sam in ne more vsemu kaj. Ni ljudi za kop v goricah. Skoraj vse vino je še v kletih. Te hiše tudi ne smemo pustiti brez človeka. Same skrbi in težave! In zdaj še ta strašna vojna. Bog nam pomagaj!«

Prekrižala se je. Nekje v bližini je udarila granata, da so se temelji zamajali.

Po stopnicah je prihitela Marta s košarico in prtom v rokah.

»V sosedovo hišo je udarilo...« je pripovedovala in pogrinjala prt na sod. Na sredo je postavila pladenj s svinjino, narezanega domačega kruha in razmestila čaše.

»Kaj to pomeni, gospodična? Saj vendar nismo prišli na gostijo!« je vzkliknil Jaklič.

»Vi še niste bili pri nas v gosteh. Moram se vam vsaj malo oddolžiti za vse tiste sladkorčke, čokolado in druge dobrote, ki ste nam jih delili, ko smo bile še vaše dijakinje...« se je smejala Marta.

»Fantom pa cigarete...« je pripomnil Poljanšek. »Po vseh načelih pedagogike...«

»A vendar smo ga imeli vsi radi...« je branila Marta Jakliča. »In smo vse znali pri njem. V osmi ni padla niti ena dvojka...«

»Vemo, vemo...« se je smejal Poljanšek. »Gotovo se še spominjate, gospodična Marta, ko je na abiturientskem večeru prav ta vaš oboževani Jaklič pripovedoval, kako ste prestavile znamenite verze: — Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum... —«

»No, kako?« je vpraševala Marta.

»S štirinožnim kričanjem gnete krempelj masleno zemljo...«

»No, no, prijatelj!« se je smejal Jaklič na ves glas. »To so že davno pokopane stvari in odpuščeni grehi.«

»Latinščina mi pač ni bila nikoli pri srcu, gospoda. Pač pa se znam obračati v goricah, v kuhinji in v vrtu. Matura mi je samo nepotreben obesek, ker si je naš očka vtepel v glavo, da morajo vsi otroci imeti vsaj veliko maturo.«

Snela je z žebnja gumijasto cev, vzela iz omarice v steni steklenko in vprašala: »Katerega iz naših goric bi pokusili: rulandca, traminca, šipona?«

»Odložite kar vi, gospodična!« se je oglasil Poljanšek.

Marta je postavila lestvico k visokemu sodu, se povzpela k vehi, potegnila skozi cev in zatisnila odprtino s palcem.

»Šipon...« je prebral Jaklič s soda.

»Tu, držite steklenico!« ga je pozvala Marta in natočila zlato kapljico v steklenko. »Ne smete zameriti, da vam vlečem vino iz soda kakor kak rdečenos bradat kletar!«

Potegnila je cev iz vehe in skočila prožno na tla.

»Prosim!« je ponujala od krožnika do krožnika. Če se je kdo branil, mu je sama nadevala. »Saj vem, da še nihče ni večerjal. Bog blagoslovi!«

Niso še pokusili prvih grizljajev, ko so se odprla vrata v klet in je nekdo pozdravil vrh stopnic: »Dober večer, gospoda!«

»Glej ga, no! Davkarija!« sta odzdravila profesorja.

Po stopnicah je prišel oprezno visok, izbrano oblečen človek, obstal v krogu luči in stresel z glavo: »Tako, tako!... Zunaj sekajo granate, tu se pa je in pije kakor na veselici. Molili bi raje, molili, ali ne mamica?« je pozdravil Orožnovko.

»Smo že, gospod kontrolor, in bi bili tudi vi lahko pomagali, če bi bili prej prišli!« ga je zavrnila Marta.

»Mi je zelo žal. Z vami bi bilo prijetno zmoliti vse tri dele rožnega venca...« se je skušal šaliti davčni kontrolor Godec.

»Če še znate...« ga je zavrnila Marta.

»Jaz molim po svoje...« se je branil kontrolor in prisedel.

»Kako, da ste zašli k nam?« ga je vprašala Marta.

»Žena se cmeri ves dan doma od strahu. Ko je pokanje malo prenehalo, sem stopil k Zlati zvezdi, kjer je pa vse prazno in so zaprli, ko je zopet začelo ropotati. Prišedši mimo vaše hiše, sem opazil skozi špranjo luč iz kleti in prišel, da vidim, kaj počnete. Menda me ne boste zapodili, dokler je ta metež?«

»Bog ne daj!« se je nasmehnila Marta. »Dajte, pokusite, gospodje, našo lansko kapljico!«

Ko so trčili, se je obrnil Poljanšek h kontrolorju: »Sedaj nam pa povej, kakšen je položaj! Ti vse veš.«

»Hm, na najboljšem koncu je vse za nič...« je odgovoril Godec. »Ali so vsi znoreli, ki vodijo našo vojsko? To je tako, kakor bi šel pastir s svojo palico nad žandarja!«

»Kako to misliš?«

»Kaj se bo takšna vojska, kakršna je naša, postavljala po robu Nemcem? Oni imajo tanke, avione, izvrstno organizacijo, izvežbano moštvo, bogate izkušnje iz Poljske in Francije. Pa jih gredo naši izzivat, rušijo mostove in streljajo s topovi na Ptuj. Bedasto!«

»Prijatelj, to pa diši po...« je ugovarjal Jaklič.

»...peti koloni, hočeš reči, saj vem. Toda jaz gledam brez predsodkov resnici v obraz in pravim, da je vse to bedasto. Ljubša mi je nemška kultura kakor vsa ta jugoslovanska korupcija in nezmožnost. Če že moramo mi Slovenci poginiti, rajši ostanem pod nemškim rajhom, kakor da bi me vrag vzel v tej godlji, ki so nam jo skuhalo naši Balkanci...«

»Potem pa, dragi prijatelj, si član pete kolone...« je presenečeno vzkliknil Poljanšek.

»Figo!« je vzkliknil Godec. »Jaz sem, kar sem.«

»Potem bi moral nositi škornje kulturbundovcev...« se je jezil Poljanšek.

»No, če že hočeš vedeti, poglej tu!« je vzel Godec izkaznico iz žepa in jo pomolil profesorju.

Bila je izkaznica ptujskega Kulturbunda na ime Alfred Godetz.

Nastal je mučen molk.

»Zato torej so te vabili naši Nemci na vse love...« je po dolgem času izpregovoril Poljanšek.

»Jaz sem po svoje gledal, kako se stvari razvijajo. Zato sem storil to, kar se mi je zdelo pametno. Vi ste pa bili slepci. Toda vsaj zdaj naj se vam oči odprejo! Naše skrupucane države je konec. Ladja se potaplja. Zato si vsak nadeni rešilni pas krog telesa, pa naj nosi ta pas to ali drugo ime! Jaz ne bom nosil svoje kože naprodaj za stvar, ki je vnaprej izgubljena. Na magistratu so v policijski stražnici obesili nemški šlem z napisom ‚finis Jugoslaviae — konec Jugoslavije‘ in to bo držalo.«

»Sedaj mi pa povejte, gospod kontrolor, kaj pa tisti idealisti, ki se bore z orožjem v roki, kakor so dolžni po prisegi?« je jasno in odločno vprašala Marta.

»Tistim pa ni pomoči, gospodična. Kar jih ne bodo pobile strojnice in granate, bodo šli v ujetništvo. Sicer naši preprosti ljudje že vedo, kaj jim je storiti. Celi roji prihajajo z onega brega čez Dravo v čolnih, na splavih, kakor kdo ve in zna. Puške, strojnice in municijo mečejo v Dravo, tu se preoblačijo v civilno obleko in hajdi domov! To je tudi najpametnejše, če hoče kdo sebi in drugim dobro...«

Marta je zamišljena molčala, profesorja sta si prižgala cigareti. Stari Knavs je kimal z glavo in mrmral: »Prav imajo, gospod kontrolor!«

Martina mati pa je vzdihnila: »Bog daj pravičnim moč!«

Poljanšek je hotel pomagati iz mučnega molka: »Predaleč smo zašli, kontrolor. Hoteli smo te samo vprašati, kakšen je položaj v mestu.«

»Nemci so zasedli vse urade. Njihovi topovi, ki so jih postavili na Panoramo, mrzlično iščejo gnezda in baterije, ki streljajo na mesto. Naš siromašni komandant mesta se je ustrelil, ko so Nemci vkorakali v mesto. Mnogo hiš je dobilo zadetke, tudi magistrat je odnesel svoje.«

»Je mnogo mrtvih?« je vprašal Poljanšek.

»Od našega prebivalstva nihče. Vse se tišči po kletih. Zunaj je začelo snežiti. Prav grda in neprijetna noč... Vendar pojdem domov, drugače mi žena še znori...«

Godec se je začel poslavlјati.

»Pa brez zamere! Vsakomur povem resnico v brk in se nikogar ne bojim. Spoznali boste prej ali slej vsi, da sem imel prav.«

Nihče ga ni zadrževal. Marta mu je posvetila po stopnicah.

Ko se je vrnila, jo je tresel mraz.

»Strašna mrtvaška noč. Pošastno odmevajo streli v temini. Pogledala sem na trg, nikjer žive duše. Le pred Marijinim kipom sveti moja lučka...«

»Godec zasluži, da bi mu v lice pljunil...« je mračno pribil Jaklič.

»Nič ne maraj, fant! Ni še vseh dni konec!« ga je tolažil Poljanšek. »Poplaknimo jezo in napijmo na zdravje boljših dni!«

Trčili so.

»Če bi nas takole videli in slišali naši novi gospodarji, bi nam nemara takoj zaplenili vse vino, klet zapečatili in nas nagnali,« je modroval Jaklič.

»Vse se še utegne zgoditi. Nič ne vemo, kaj nas čaka... Fant me skrbi...« je vzdihnil Poljanšek. »Da bi ga vsaj pamet srečala in bi jo pravi čas potegnili domov! Če pride v vojno ujetništvo, ga bodo leta in leta vlačili po nemških taboriščih.«

»Kako bi mogel priti domov?« je izpraševala Marta.

»Saj ste slišali Godca, ki je pravil, da vse beži preko Drave in uhaja domov...«

Marta se je globoko zamislila in slednjič je v njej dozorela drzna misel. Obrnila se je h Knavsusu in vprašala: »Imate še svoj čoln, Knavs?«

»Če ga ni Drava odnesla zadnji teden, ga še imam...« je odvrnil Knavs.

»Gospod profesor, jaz vam bom Andreja pripeljala domov!« je zašepetala Marta Poljanšku na uho.

»Kako? se je začudil.

»Boste že videli...«

Po polnoči je streljanje ponehalo. Profesorja sta se poslovila in odšla po temnih ulicah vsak na svojo stran domov.

Iz temnih oblakov je neprenehno snežilo. Tiho so padale snežinke na bele strehe in ulice, nekje daleč je včasih grozeče zagrmelo.

Kakor težka, globoka žalost je ležala noč nad mestom, nad širnim Dravskim poljem, daljnimi haloškimi griči in nad Slovenskimi goricami.

Tam daleč nekje je sameval Martin dom in nema zasnežena brajda.

7

Že dva dni in dve noči so kleli nemški kanonirji ob svojih baterijah za Panoramo in pošiljali granato za granato preko položne višine preko Drave v razne smeri, kjer so slutili jugoslovanska gnezda na drugem bregu. A nič ni pomagalo, še vedno so prasketale strojnice z one strani, še vedno so zagrizeno streljali topovi nekje za Hajdino, še vedno so zavijale granate nad Ptujem in se s kratkimi, rezkimi udarci razletavale med hišami.

Truden, zbit je bedel Andrej Poljanšek v blatnem zakopu s svojimi ljudmi. Že drugo noč brez zveze, brez navodil, brez oddiha, brez hrane, brez upanja na izmeno. Vse telefonske zveze so odpovedale, zgolj z baterijo, ki se je oglašala še nekje za hajdinskimi hišami, je imel še stike po ordonancih.

Pred pol ure mu je javila patrulja, da je nemška predhodnica že na desnem bregu Drave tako rekoč pred nosom. Ni minula še minuta, kar je umolknila prva sovražna strojnica pred mostom, ki je to noč prvič s kratkim sikajočim rafalom poškopila njegov zakop.

Njegovi fantje so kleli.

»Gremo! Ne damo se poklati kakor teleta v klavnici!« so godrnjali.

»Držite se, dečki! Samo še četrť ure, kvečjemu pol ure! Vsak trenutek moram dobiti zvezo s komando!« jih je tolažil Poljanšek.

Pogledal je na uro na zapestju. Fosforno se svetlikajoča kazalca sta kazala na drugo uro po polnoči.

Nebo je bilo še oblačno. Nizko nad haloškimi griči je za mlečnobelimi meglami samevala polna luna in njena mrtvaško hladna svetloba se je prelivala nad zasneženo pokrajino kakor kalna voda.

Po razorih za hrbtom je zaslišal Poljanšek počasne, cmokajoče korake. Obrnil se je in zagledal kakih deset korakov stran trudno premikajočo se postavo v dolgem plašču.

»Stoj! Kdo je?«

»Ordonanc!«

»Naprej!«

Počasi se je priplazil do zakopa podčastnik, ki ga je bil poslal Poljanšek k bateriji po navodila, in se spustil v zakop.

»Kako je?« je izpraševal Andrej ves nestrpen.

»Vse skupaj bo hudič vzel! Tu imate črno na belem!« Vzel je iz usnjate torbe za pasom pismo in ga izročil Poljanšku.

Naglo je pretrgal ovitek in prečital kratke vrstice ob medli luči žepne baterije, ki jo je zakrival s plaščem: — Imam povelje, da razstrelim poslednja dva topa. Sicer bi to tako storil, ker mi je pošla municija. Treba se je nemudoma umakniti v smer Rogatec—Krapina. Pot pod noge, dečko! Sicer stori, kakor veš in znaš! To ti sporočam kot prijatelj, ne več službeno, kajti komande ni več in dela vsak na svojo pest. Pri Mitrovem templju pred vasjo me še lahko dobiš, če po-hitiš. Zdravo! Mirko. —

Ljudje so se gnetli krog njega, vsi nestrpni in radovedni, ter križem izpraševali, kaj je odredila komanda.

S tihim, ubitim glasom je spregovoril Poljanšek: »Tako je moramo umakniti v smeri Rogatec—Krapina. Pripravite se na odhod. Narednik, postrojite ljudi. Vse orožje vzamemo s seboj!«

To je bilo zadnje povelje, ki ga je dal podporočnik Poljanšek svojim ljudem. Hotel je še nekaj povedati, a tedaj je zajavkalo nizko nad njimi in nemška granata se je zarila v mehko zemljo tik pred zakopom, ne da bi eksplodirala. Nato druga, tretja, četrta. Ljudje so poskakali v jarek, nekateri so se na mestu vrgli na zemljo. Poljanšek je stal na robu zakopa kakor kip in dvignil roko. Tedaj se je poslednja granata razpočila z oglušujočim pokom na robu betonskega zaklonišča in vrgla Poljanška na tla. Kakor žerjavica ga je zapeklo na prstih desnice in začutil je, da mu kri polzi v rokav.

Potem je bilo vse tiho. Ljudje so začeli vstajati in bežati na vse strani. Narednik se je splazil k Poljanšku in vprašal: »Ali ste ranjeni, gospod podporočnik?«

Poljanšek mu je pomolil desnico.

Narednik je vzel iz torbe zavoj z obvezo in mu z naglimi, nerodnimi gibi začel obvezovati roko.

»Treba bo iti...«

»Kam?« je trudno vprašal Poljanšek in stiskal zobe od bolečin.

»Na obvezovališče!« je odgovoril narednik in mu pomagal vstati.

Dve temni, globoko sklonjeni postavi sta utonili v mrak. Med nizko porezanimi stebli koruze so cmokali po blatnih razorih trudni koraki poslednje dvojice, ki je bila še ostala od obrambe Ptuja.

Bila sta že daleč, ko je hripavo zalajala za njima nemška strojnica.

V bleščeči svetlobi karbidne svetilke, stoječe na marmornatem rimskem žrtveniku v nizkem nekdanjem svetišču božanstvene Mitre je za zaprtimi širokimi vrati sedel Andrej Poljanšek na nizki klopi in mlad vojaški zdravnik se je ukvarjal z njegovo roko. V podzemnem prostoru brez oken se je mešal duh po jodaformu s plesnivim zadahom po vlažni zemlji in zatohlim zrakom pradavnega svetišča.

Doktor je rezal s škarjami, s pinceto vlačil koščke koščic iz ostankov prstov, šival in obvezoval.

Hudo te je prizadejalo, prijatelj! Palec, kazalec in sredinec na desnici so zbegom. Zate je vojne konec. Moral se boš naučiti pisati z levico.«

Poljanšek ni poslušal zdravnikovih besed.

Krčevito je stiskal zobe, da bi ne zavpil od bolečine, in strmel v kipe in reliefe krog sebe. »Deo Soli Invicto Mitrae...« je ponavljal mehanično napis nad glavno sliko Mitrovega svetišča. Kako bi prestavila Marta to posvetilo v časih, ko je zmikal očetu zanjo latinske naloge? Najbrž: Samemu bogu nezmogljivemu Mitri... In bi ji ne šlo v glavo, da bi bilo pravilno: Bogu soncu nezmogljivemu Mitri ali: Sončnemu bogu nezmogljivemu Mitri. Bog sonca? — Kako so ga mogli častiti v simbolih, ki spadajo prej v klavnico za govejo živino kakor v svetišče? — se je zaman izpraševal. V žarki luči se je blestel pred njim kakor za prozorno rdečkasto tančico kip bikonosca.

»Prekletu močan je moral biti ta poganski ajd, da je mogel bika nesti optiv za zadnje noge!« se je skušal šaliti

narednik, ki je držal Poljanška za desnico, da je zdravnik laže delal.

»In kako ga kolje!« je povzel zdravnik. »Kar s kolenom ga je potisnil k tlom in mu zasadil nož na lopatico. In prišli so na gostijo pes, kača, škorpipjon in krokar. Prekleta so bili surovi naši perzijski tovariši, ki so se pred dva tisoč leti bili tu okrog... brez granat in mitraljezov, brez avionov in tankov... Ali boli?... V dveh minutah bo končano, prijatelj. Še zadnjo obvezo in dober boš za transport!«

Poljanšek je molčal in s trudnim pogledom strmел v oba baklonosca na reliefu. Eden je dvigal baklo kvišku, drug jo držal poveznjeno navzdol. — Dan in noč, veselje in žalost, življenje in smrt! Kako malenkostno ničvredno je vse to mrzlo kamenje, vsa raziskovanja in modrovanja starinoslovcev ob pekoči bolečini, ki se je ne moreš otresti, ko se ti smrt reži pošastno v obraz od vseh strani! — je premišljeval Poljanšek.

Po cesti je od nekod pribrzal avto in se ustavil pred vrati. Nekdo jih je odpahnil, dva sanitejca sta prinesla nekoga na nosilih.

»Hitro, hitro!« je silil zdravnik. »Brž zaprite vrata, da nas Nemci ne opazijo in ne zasujejo z granatami!«

Sanitejca sta postavila nosilnico na tla in zaprla vrata.

Zdravnik je z večjo roko zavezoval vozел za vratom, odrezal konce in potrepal Poljanška po rami: »Končano! Čez dva, tri mesece boš zdrav, prijatelj!«

»Hvala, doktore!« je šepnil Poljanšek, vstal in skušal stopiti proti vratom. A slabost ga je premagala, da se je zopet sesedel na klop.

»Konjaka, da se malo okrepiš! V zaboju v kotu so steklenice!« je namignil zdravnik naredniku in se sklonil nad ranjencem, ki je nepremično ležal na nosilnici.

Tedaj ga je pogledal tudi Poljanšek in spoznal blede obličje svojega tovariša od baterije.

»Mirko — ti?« se je zdrnil.

Ranjeneц je odprl oči in se skušal nasmehniti: »Da, jaz. Zadnji trenutek sem jo skupil. Ko smo razstrelili poslednji top, smo dobili ogenj v bok. S strojnicami so nas in sem dobil strel skozi šlem in skozi prednji del čela. Glej ti dve luknji skozi šlem. Svojima otrokoma ga bom poslal za spomin...«

S trudno roko je potegnil svoj šlem izpod plašča, s katerim je bil pogrtnjen. Na levi in desni strani sta se poznali dve drobni luknjici.

Poljanšek je onemel in hlastno izpil čašico konjaka, ki mu jo je ponudil narednik.

»Čudež, da si še živ in pri zavesti!« je z muko izpregovoril.

Zdravnik je z vato in alkoholom brisal ranjencu čelo in dve neznatni ranici pred senci, iz katerih je komaj vidno pronicala kri.

»To so izredno srečni primeri. Morda jo boš odnesel, dragi tovariš. Zasilno obvezo dobiš in potem z avtom v bolnico!«

»Še nekaj, prijatelj Andrej!« je šepetal ranjenec. »Pred četrto ure te je iskala na komandi tvoja sestra ali sorodnica. Ker so vedeli, da si ranjen — tvoj narednik je to javil — so jo poslali sem na obvezovališče...«

»Mili Bog — kdo bi me iskal tu?« se je čudil Poljanšek in ni vedel, kaj bi.

Zdravnik je bil Mirku obvezal glavo.

»Sedaj pa v avto! Tudi ti s svojo roko lahko prisedeš in se odpelješ v bolnico!« je odredil zdravnik.

»Kam? V katero bolnico?« je obupoval Poljanšek.

»V Zagreb ali v Maribor ali v Celje — kamor bo pač še prosta pot. Tudi jaz pospravim in grem s svojo kolono, da nas Nemci ne zajamejo. Povelje je že prišlo, naj se vsakdo reši, kakor ve in zna. To je slavni konec. Lepo smo jo polomili!« se je jezil zdravnik in začel pospravljati svoje orodje.

Sanitejca sta dvignila nosilnico. Narednik je spustil gost senčnik nad luč, odprl široka vrata, doktor se je poslovil. Sanitejca sta Mirka na nosilnici odnesla ven. Poljanšek je stopal za njima kakor pogrebec.

Zunaj ob avtu z rdečim križem sta stali dve senci.

»Lej ga!« je vzkliknil znan glas. Poljanšek je spoznal svojega narednika, ki ga je bil spravil na obvezovališče in odšel na komando baterije.

Ko je Andrej stopil bliže, je poleg narednika spoznal vitko postavico v pelerini s kapuco na glavi. Nenadoma ga je objelo dvoje rok, k prsim se mu je stisnila nežna glavica in iz nenadnega krčevitega ihtenja so se trgale besede: »Andrej, moj Andrej!«

Bila je Marta Orožnova.

»Kaj hočeš tu, Marta?« jo je nervozno odrinil od sebe.
»V bolnico moram.«

»Domov pojdeš z menoj!«

»Domov? Ali se ti sanja?«

»Ne sanja se mi. Domov pojdeš z menoj! Vse se je zrušilo. Naše vojske ni več!« je uporno silila Marta.

»Ne, ne! Jaz odidem s tovarišem Mirkom.«

Nosilnica z ranjencem je že bila v avtomobilu. Poljanšek je z eno nogo že stal na stopnicah in se trgal od Marte: »Ne morem, ne morem!«

»Moraš! Saj to nima več smisla!« je prosila ona.

Tedaj je Mirko dvignil roko izpod plašča in jo prožil Poljanšku v slovo: »Idi, Andrej! Res nima več smisla!«

»Prijatelj moj!« je zastokal Poljanšek.

»Zbogom! Ne muči se in pojdi!« je stisnil Mirko Andreju roko.

Narednik je odrinil Poljanška od vrat, vstopil in jih zaloputnil za sabo. Avto je z naglim sunkom potegnil in odbrzel v noč.

Marta in Poljanšek sta ostala sama na prazni cesti. Pusta tihota je kakor mrtvaški molk ležala nad poljem, nekje daleč je ropotal avto, tu in tam se je utrgal iz tišine od Haloz osamljen strel.

Iz mitreja je stopil doktor, za njim narednik s težkima kovčegoma s kirurgičnim orodjem.

»Svetuj mi, doktor, kaj naj naredim!« je ustavil Poljanšek zdravnika.

Ta si je prižgal cigareto in pol minute poslušal Poljanškove dvome in skrbi. Nenadoma je zamahnil z roko: »Konec! Nima smisla! Poslušaj dekleta in zdravo!«

Zdravnik in narednik sta utonila v meglo, ki se je začela spuščati nad polja.

Nežno, rahlo je Marta prijela Andreja pod pazduho in ga vodila po ozki stezi ob mitreju mimo golih jablan skozi sadovnjake, mimo samotnih, mrtvih hiš proti Dravi. Kakor mati bolnemu otroku mu je dopovedovala: »Opolnoči sem s starim Knavsom na njegovem čolnu preveslala Dravo. On naju čaka spodaj pod vrbami. Vedela sem, da te bom našla. Prepeljala te bova na drugi breg in potem po skritih potih v mesto...«

»Da me Nemci ujamejo kot vojnega begunca, zapro, ustrela s teboj vred?«

»Ne bodo te spoznali. Očetov plašč sem vzela s seboj in njegovo kučmo za vsak primer. Bodi brez skrbi!«

Prišla sta do starih vrb ob bregu Drave. Knavs ju je tam čakal v svojem čolnu. Brez volje si je pustil Poljanšek ogrniti preko pleč širok plašč, si pokrtil kučmo na glavo in stopil v čoln.

Dva para vesel sta pognala čoln od brega na široko gladino. Kako imenitno zna Marta veslati! Tiho, neslišno je polzel čoln nad mlečnimi vodami.

»Domov, domov!« je kakor v polsnu šepetal Poljanšek, se naslonil na rob čolna in rahlo zibanje ga je uspavalo v prijetno omotico.

V Martinem stanovanju v tesni skriti sobici za kuhinjo je ležal med belimi blazinami na visoko postlani postelji Andrej Poljanšek. Že dva dni ga je kuhala vročina, na pol v nezavesti so se vrstili pred njim prividi iz zadnjih dni. Zakopi, blato, sneg. Granate udarjajo, strojnice regljajo, od nekod plava iz mraka proti njemu angel, kakor da se je utrgal iz kake Botticellijeve slike. Pa ta angel se polagoma izpreminja, zdaj ni več angel — Andrej Poljanšek to dobro ve — to je Beatrice Cenci, ki vodi Danteja skozi grozote pekla. In ima obraz Marte Orožnove! Toda čemu ta kapuca, čemu dolgi, valoveči plašč? Nekje v temi kolne doktor in mu hoče desnico odrezati. Iz teme se je izluščil narednik, neobrit, umazan, širokopleč, in si nadeva bika na ramena. Toda ne, to ni narednik, to je profesor Vilko Jaklič, ki je pijan in uganja svoje neslane šale, kakor je njegova navada.

Nekdo se sklanja nad njim in ga je ta trenutek poljubil na čelo. Dve solzi sta mu kanili na lice.

Andrej se je zbudil iz omotice in odprl oči. In resnično: nad njim se je sklanjal njegov oče s solznimi očmi.

»In vendar si dober, očka, da si prišel!« ga je pozdravil Andrej.

Za očetom se je nekdo smejal: »Glej ga, fanta, vzdramil se je! Čestitaj staremu za petinpetdesetletnico! Prav danes jo praznuje!«

Bil je res suplent Vilko Jaklič.

»Samo, da si se vrnil živ! Marta mi je vse povedala,« je govoril stari Poljanšek sinu.

»In ti, Vilko?« je segel Andrej z levico Jakliču v roko.

»Družbo delam tvojemu očetu in mu pomagam slaviti njegov petinpetdeseti rojstni dan. Oprosti, prijatelj, da sem v teh klavrnih časih tako slavnostne volje!«

»Saj res, očka, deseti april. Bog naj te živi!« se je domislil Andrej in stisnil očetu roko.

»K mami bi rad domov...« je trudno pristavil.

»Nikamor ne boš hodil, dokler se ne popraviš. Doma ni nikogar, ker so se vsi odpeljali že v nedeljo na mamin dom. Tu si na varnem in te nihče ne bo iskal. Doma bi te lahko Nemci zasledili. Vse stanovanje jih je polno, kar šest se jih je vgnezdilo pri nas, tako da je ostala zame samo tvoja soba,« je razlagal oče.

»Kaj hočemo, vojna je,« je vzdihnil Andrej.

»Da, vojna, prekleta vojna, ki smo jo tako klavrno začeli po zaslugi naših nad vse modrih državnih voditeljev in jo še klavrneje končali. Beograd, Zagreb, Ljubljano, prestolnice našega troimenega naroda, je sovražnik najbrž že zasedel ali jih pa bo v najkrajšem času. Jugoslavija se ruši kakor trhel malik. Če bo šlo tako dalje, nas Hitler in Mussolini steptata v tla, da ne bo več sledu za nami. A vendar: morda pride čas, pride ideja, pride mož, ki se jima bo postavil po robu... In tedaj udarimo tudi mi. Zakaj naroda ni mogoče uničiti, čeprav je tako majhen, kakor smo mi Slovenci!« se je navduševal Jaklič.

Tedaj so se vrata rahlo odprla in vstopila je Marta.

»Gospoda, sedaj je konec modrovanja! Jutri zopet na svidenje!«

Poljanšek in Jaklič sta se poslovila. Marta pa je stopila k postelji, položila Andreju roko na čelo in ugotovila: »Vročina popušča. Popoldne pride naš primarij in ti roko preveže. Sedaj počivaj!«

»Moja dobra samaritanka!« je šepetal Andrej in zaprl oči.

Poljanšek in Jaklič sta stopala proti parku. Bilo je že zgodaj popoldne. Povsod avtomobili, motorna kolesa, straže, vojaštvo. Oba mostova popravljajo z veliko naglico nemški vojaki, a tudi mnogi domačini. V taktu padajo ogromni težki

bati na pilote, v pontonih se vozijo gruče pionirjev sem in tja, drugi nosijo bruna in deske po ozkih brveh od pilota do pilota. K železniškemu mostu so napravili s ceste položen nasip do tračnic. Po njem plezajo navzgor kakor predpotopni nestvori tanki in kamioni in lezejo v dolgi vrsti že na drugi breg Drave.

Poljanšek in Jaklič sta obstala in opazovala ljudi, ki so delali. Tudi domačini so pomagali, Nemci in — čudo — tudi Slovenci. Nosili so deske, pomagali vleči kvišku težke bate za zabijanje pilotov, žagali, vrtali, zabijali žebelje.

»Prekleta se jim mudi, klečeplazcem!« je siknil Jaklič in pljunil predse.

A ni še prav izgovoril, že je stal pred njim nemški podoficir, ga zgrabil za gumb pri jopiču in ga nahrulil: »Mitarbeiten — delat!«

Gnal ga je h kupu desk in Jaklič je moral poprijeti. Toliko da je še utegnil zaklicati Poljanšku: »Ob šestih me počakaj pri Zlati zvezdi!« In je že nesel desko na most.

Poljanšek je naglo odšel in mrmral: »Kakor termiti so ti Nemci. Zaslužjili bi ves svet, da bi zanje delal!«

Zjasnilo se je. Sonce je zlatilo strehe, sneg je kopnel. Z vseh hiš so plapolale zastave s kljukastim križem. V izložbah so bile povsod okrašene slike Hitlerja z napisi: — Wir danken unserem Führer! Zahvaljen naš vodja! — Drugi napisi vabijo v trgovine, češ da je arijska, da je postrežba nemška, da ni židovska. Povsod je veliko vrvenje. Vojaki hodijo v gručah od trgovine do trgovine in kupujejo vse vprek: blago za obleke, perilo, robce, čevlje, nogavice, sveče, žepne baterije, čokolado, slaščice, cigarete.

Težki tovorni avtomobili in avtobusi ropotajo po ulicah in stoje na vseh koncih in krajih. Povsod tišči na pljuča smrad po sintetičnem bencinu, ki spominja na duh po smodniku. Vse ima grdo temnosivo barvo, od tankov, ki se jim divi ptujska nemškutarija, do čelad na glavah nemških vojakov, ki stopajo vsemogočno v težkih škornjih po ulicah in trgih.

Poljanšek beži domov iz tega Babilona. Ob trgu pod cerkvijo stoji cela vrsta ljudi in opazuje čudno igro: troje tankov leze v krogu okrog aparata za filmanje. Na tankih vojaki, ki mahajo z rokami in vpijejo: »Sieg Heil!« Nemške frajle iz Ptuja jih obsipavajo s cvetjem.

Poljanšku se posveti: Tu se ustvarja film zmagonosnega prihoda nemške vojske v Ptuj.

Zakolne in hiti domov.

V stanovanju je vse narobe. V obednici leži na divanu debel nemški narednik v škornjih in kadi. Preproga je vsa posuta z ogorki cigar in cigaret. Na mizi stoje prazne buteljke in čaše iz kredence. Dva Nemca sedita v kuhinji in kvartata. Iz spalnice prihaja tretji in zahteva drv, češ, da je treba zakuriti, ker ga zebe.

Brez besede mu Poljanšek izroči ključ od drvarnice, odide v Andrejevo sobo in se zaklene. Leže oblečen na posteljo in skuša zaspati. Toda misel na Jakliča, ki mora robotati za Nemce na mostu, mu ne da spati... Šele po dolgem času zadremlje. Ko se vzdrami, se že gosti mrak za edinim oknom. Ura v obednici bije pet, nad stropom se sliši neprenehno štokljanje težkih vojaških škornjev.

Narednik v obednici je vstal in odšel. V kuhinji cepi nekdo drva.

Trkanje na vrata.

»Kje je špirit za čajnik?« vprašuje rezek glas.

Poljanšek je vstal in si počasi oblači plašč. Trkanje na vrata je čedalje močnejše in nestrpnjše. Kakor bi se odpravljaj iz sobe v hotelu, odklene Poljanšek vrata in jih zaklene za sabo, gre v kuhinjo in pokaže suhemu sitnemu Prusu z naočniki pred kratkovidnimi očmi shrambo za jedila in vzame steklenico s špiritom s police in mu jo izroči.

»Prosim, vzemite vse, kar hočete!«

Pokloni se in odkoraka v mesto, da poišče Jakliča.

Huda malodušnost ga prevzema: — Petinpetdesetletnico praznujem danes, moje življenje gre v zaton. Še nikoli nisem takih jubilejev praznoval tako klavrno. Francka, moja edina, kako ti je z otroki Vido, Bojanom in Petrčkom? Kako rad bi bil z vami, da bi kakor v lepših časih vsaj ta dan bili skupaj! Tako pa sem daleč od vas, tujec v svojem lastnem domu. Andrej, edini, ki mi je še ostal, leži bolan v tujem stanovanju, jaz pa blodim okrog kakor izgubljena duša in ne najdem miru nikjer! O, kako grenko je življenje! —

Po temačnih ulicah pritava do Zlate zvezde in vstopi. V točilnici hrešči radio na baterije. Pri mizici zraven sede tri ptujske frklje v kratkih štajerskih krilcih s tirolskimi klobučki

na glavi in stenografirajo poročila, ki hrešče iz zvočnika. »Achtung, Achtung!« In slede vesti o sijajnih zmagah Nemcev na vseh straneh sveta. Jugoslavija je pomendrana, nezavisna Hrvatska se poraja, Ljubljano so zavzeli Italijani, Beograd je v nemških rokah...

Punčare pišejo, da se jim svinčniki lomijo. Vedejo se, kakor bi opravljale neskončno važno delo za domovino. Stenogrami bo treba pretipkati, razmnožiti in razobesiti po mestu, zakaj Ptuj je brez novic in časopisov.

Ob mizah sede tesno drug ob drugem nemški vojaki, se bašejo z ocvrtimi piščanci, krompirjem, solato, pijejo pivo in vino, kakor da niso dobili že tedne in tedne ničesar v želodec. Vsa mogoča nemška narečja od Gradca do Berlina rožljajo preko mize, od mize v kotu odmeva nemška vojaška pesem odsekano, rezko, kakor bi s kladivom udarjal po nakovalu: — Haji... haji... hajo... —

— Kobilice! Te nadloge bodo požrle vse! — mrmra Poljanšek in išče, kje bi ugledal Jakliča. V prvi sobi ga ni. Zato stopi v drugo sobo, ki so jo nazivali Noetovo barko, ker so se premnogokrat v poznih nočnih urah prelevili ptujski pivci in pijančki pod vplivom močnega haložana v zverine vseh pasem pod podolgastim obokom brez oken in zapluli v vesoljni potop brezumne omame in pozabljenja puste vsakdanjosti. V drugi sobi je bilo mirneje. Poljanšek je sédel na svoj navadni prostor, ki je bil še nezaseden. Pogledal je na uro. Ni še bilo šest. Zato je sklenil, da počaka Jakliča, čeprav bi bil najrajši odšel.

Naročil si je četrtniko.

Pri sosedni mizi je večerjal mlad nemški častnik. Lep, visok, eleganten človek. Gospa Ana mu je delala družbo. Ko je ugledala Poljanška, ga je površno pozdravila.

Profesor si je natočil kozarec in poslušal razgovor.

S širokimi kretnjami je razlagal stotnik, ali kaj je že bil, gospe Ani, da so Nemci kulturni narod, zlasti vojaštvo na fronti. Ne ubijajo, ne ropajo, ne delajo sile nikomur. Bore se kot viteški, gosposki narod, ki si bo svet osvojil. Frontovcev se ni treba bati, pač pa tistih, ki pridejo za njimi, da vzpostavijo red. Kako je bilo na Poljskem! Tam so streljali zaplotniki iz grmovja in hiš in je bilo treba v svarilen vzgled postaviti

pred strojnice cele vasi od starčka do dojenčka. To je jekleni zakon vojne.

Poljanšek je poslušal in poslušal in glava se mu je sklanjala niže in niže.

»Gorje premagancem!« ga je zopet grizlo v duši.

Tedaj je prišel Jaklič, mračen, srdit.

Prisedel je in siknil: »Izpij, prijatelj, in pojdiva!«

»Kam?«

»Drugam . . . Ne maram gledati teh zveri in poslušati njihovega renčanja in rjojenja. Dovolj mi je!«

Poljanšek je poklical, da bi plačal. Tedaj je gospa Ana vstala od mize, pristopila in z zbadljivim nasmeškom pozdravila: »Tako hitro, gospoda? Ali vama pri nas sedaj ni všeč?«

»Ne!« je suho odvrnil Jaklič.

»Temu se bo treba privaditi, izprva gre sicer težko!« se mu je zasmejala zmagoslavno v obraz. Nato se je sklonila k Poljanšku in ga vprašala: »Kje je pa vaš sin Andrej?«

»Ne vem,« je odgovoril profesor oprezno.

»Pozdravite ga! In če bo v teh dneh potreboval kake pomoči, naj se obrne name!«

Poljanšek je ostrmel. Ali bi verjel ali ne? Ali gospa Ana ve, kje je Andrej? Kaj namerava s tem namigavanjem? Neodločno je odgovoril: »Hvala! Upam, da ne bo treba.«

Plačal je in odšel s prijateljem po ozki temni ulici navkreber proti Prešernovi ulici.

»Kam naj se deneva, prijatelj?« je vprašal Poljanšek, ko sta prišla do lekarne, nad katero je črn zamorec oznanjal v mraku njeno ime.

»V tiho zatočišče mojih samotnih pivskih ur — v Novi svet!« je odgovoril Jaklič.

Krenila sta na levo po Prešernovi ulici mimo orožniške komande, pred katero so stali ogromni nemški tanki.

»Kje si, prijatelj Pregarc, ki si se boril edini z vso zaigrizenostjo proti nemškim vohunom in izdajalcem, ki si jih lovil in zapiral in jih pošiljal višjim komandam, kjer so jih izpuščali? Ali so te prepričali, da si igral vlogo borca z mlini na veter, ki sedaj meljejo v polnem vetru?« je govoril Poljanšek.

»Tiho bodi!« ga je ustavil Jaklič. »Še zaprli te bodo, če ne boš držal jezika za zobmi!«

Mimo gimnazije sta prišla do nizkega poslopja kazenskega sodišča z zapori. Izognila sta se na desno, zakaj pred vrati je stala nemška straža grozeče, nepremično, za zastrtimi okni pa so se gibale za zastori črne sence.

Pod kostanji ob pešpoti mimo pročelja dominikanske cerkve sta v temi šla dalje in zavila na desno preko dvorišča v mirne zapuščene prostore slovenske gostilne po kratkem hodniku v temno sobico.

Gospodična Pepca je iz kuhinje prinesla petrolejko.

»Dober večer! Edina gosta sta. Hotela sem že zapreti!«

»Nikar, Pepca! Sicer ne vem, ali sem še vreden, da postavite predme kupico slovenskega vina. Zakaj jaz sem danes robotal za švabsko vojsko. Nosil sem tramove in deske na most kot suženj Nemcev, namesto da bi jim pljunil v obraz. Taka šema sem!«

Jaklič je skoraj zajokal.

»No, no, prijatelj!« ga je tolažil Poljanšek. »Saj si moral. Hočeš, nočeš — moraš, sicer bi te bili pretepli, vrgli v ječo in kaj še vse! Pamet, prijatelj, pamet! Saj nisi Cankarjev rodoljub, da se boš od narodne ginjenosti sedaj razjokal in useknil v robec! — Vi, Pepca, pa nama pripravite kaj za večerjo in prinesite buteljko! Petinpetdesetletnico praznujem danes, povsem sam sem, doma je kakor na pogorišču; ne žene, ne otrok ni, kakor kamen na cesti sem,« je z žgočo bridkostjo razlagal Poljanšek.

Gospodična Pepca je odšla.

»Ne smeš mi zameriti, prijatelj!« se je opravičeval Jaklič. »Kot gimnazijec nisem pokusil vina, tudi kot akademik sem malo pil. Šele tam doli na jugu, v od Boga pozabljeni srbski varošici sem se navadil piti. Trije, štirje suplenti, orožniški poročnik in dva orožnika, sami mladi ljudje, pregnani iz Slovenije po milosti naših modrih načelnikov, ministrov in politikov, smo imeli svoj klub in sanjarili o daljni domovini in lepši bodočnosti in pili rakijo za rakijo. Pet let takšnega življenja in postaneš pijanec. Človek in pol bi moral biti, da bi se uprl. Še sreča, da sem zamenjal žganje z vinom! — Video meliora, proboque, deterioraque sequor — pravi Latinec. To smo tam doli predstavili: — Zlata jabolka vidim nad sabo in konjske fige pobiram!«

»Ne misli, da sem jaz boljši!« je odgovoril Poljanšek. »Ko sem odhajal v službo v Ptuj, mi je prijatelj prerokoval, da postanem pijanec, starinoslovec ali — ženskar tu v Ptuj. Razen zadnjega je skoraj zadel.«

Gospodična Pepca je prinesla večerjo in vino. Jaklič je najprej na dušek izpil čašo.

»Strahotno me je užejalo to robotanje. Najmanj štirideset težkih desk sem znosil na most. Obe ključnici me bolita kakor starega revmatika.«

Ko sta povečerjala, je gospodična Pepca prisedla in so vsi napili na Poljanškov življenjski jubilej.

Jaklič je potegnil iz žepa drobno knjigo.

»Nisem še bral tako točne karakteristike Nemcev kakor v tej knjigi. Poslušajta! — Naši sovražniki bi se lotili še Boga Jezusa, razpetega na križ. Rušijo vse, kar je milo in drago... Nič jim ni sveto. Sami pa delajo kot naviti stroji. Največje čudo pa je, da posamezniki niti niso tako strašne zveri. Toda kadar jih vprežejo v veliki stroj, tedaj lahko pričakuješ vse od njih... Vojaki ne kradejo nič razen morda povrtnino, kadar so lačni... Kadar kaj najdejo, da splezajo preko zidu. Toda »komandantura« pošlje vsako uro kak oddelek s častnikom na čelu, da odnesejo danes stolice, jutri perilo, pojutrišnjem klavir ali kuhinjsko posodo... —«

»Kdo je to napisal?« je vprašal Poljanšek.

»Francoska pisateljica Kamila Mayran v svoji noveli že pred sedemdesetimi leti po vojni med Francozi in Nemci leta 1870.«

»Bog ve, kaj bodo počeli z nami?« je vprašala Pepca.

»Lahko si mislite... Jaz sem danes že delal zanje. Bruna in deske sem jim nosil na most, jaz, slovenski profesor Vilko Jaklič. Prijatelja, ali vaju ni sram sedeti ob isti mizi s tako suženjsko dušo?«

Jaklič je od gneva zvrnil čašo na dušek.

»Ne začenjaj znova!« ga je miril Poljanšek in mu natočil.

»Prisegam vama, da ne ganem več z mezincem za Nemce, če me tudi obesijo. Ta greh me tako peče v srcu, da ga ne bom nikdar pozabil. Ne bom jim služil. Prisegam!«

Izpil je zopet na dušek in treščil kozarec v steno, naslonil glavo na prekrižane roke in zaihtel.

»No, no, prijatelj, saj nisi baba, da bi se cmeril! Če je stal za tabo nemški narednik s pištolo za pasom, kaj si hotel? Nihče te zaradi tega ne bo obsojal...« ga je skušal tolažiti Poljanšek.

»Slabič sem, mevža... Sramoten žig zaslužim na čelo...« je hlipal Jaklič.

»Beži, beži! Vino te je prevzelo, zato si tak!«

Pepca je šla po drugo čašo.

»To bova izpila, potem pojdeva domov,« je zazelal Poljanšek.

»Ti le pojdi, jaz ne pojdem...« se je vzravnal Jaklič. »Moraš mi oprostiti... Res sem bedast, da se zaradi tega cmerim. Zobe bom stisnil in o prvi priliki svoj greh popravil. Nocoj pa bom pil...«

»Nikar! Napil se boš in počel neumnosti, ki ti jih bo žal. V teh časih se ne smeš izpozabljeni. Nemci ne poznajo šale. Če te dobe po policijski uri na ulici, boš romal v luknjo.«

»Naj! Rajši kakor na nemško tlako!«

Pepca je prinesla drugo čašo. Za njo je stopil v sobo visok človek v delovni obleki in pozdravil. Bil je čevljarški mojster Andrejčič.

»Prisedite, prijatelj!« ga je povabil Poljanšek.

»Ne bi vaju rad motil. Gotovo imata svoje pogovore!« se je branil Andrejčič.

»Kakšne pogovore!« je vzkliknil Jaklič in mu stisnil roko. »Tudi ti si danes z menoj robotal na mostu. Ali ne?«

»Tudi jaz...« je mrko odgovoril mojster in prisedel.

»Zato sva si tovariša... Pij, bratec!« mu je ponudil Jaklič svoj kozarec.

»Da... Nemci nas bodo zmetali vse v en koš: bogate in revne, gospodo in delavce, moške in ženske, stare in mlade. To bo šola, v kateri bomo postali vsi enaki siromaki pod hitlerjevimi kljukastimi križem. In tedaj bomo spoznali, da je samo ena rešitev: Rusija... Naj živi bratstvo in svoboda!« je izpil Andrejčič.

»Pazite, Andrejčič! Če vas slišijo naši novi gospodarji, vas zapro!« je opominjal Poljanšek.

»Nič ne de... Sem že tega vajen... Mesece in mesece sem presedel v domačih zaporih kot komunist... Celo glavnjača v Beogradu mi ni neznana!« je oživel Andrejčič.

Poljanšek je pogledal na uro.

»Prijatelja, še četrtr ure, pa bo policijska ura. Jaz pojdem.«

»Midva, nemška tlačana, pa ne bova šla. Z Andrejčičem bova vso noč tuhtala, kako povrneva Nemcem sramoto, ki so nama jo storili. Ali ne, tovariš Andrejčič?« se je smejal Jaklič, ki mu je vino že šlo v glavo.

Zaman je Poljanšek prigovarjal, naj bi šli. Tovariša sta bila v globokih razmišljanjih o bodočnosti slovenskega ljudstva.

Plačal je, se poslovil in odšel.

Po temnih ulicah se je izogibal dolgim kolonam, ki so se vlekle proti popravljenemu mostu čez Dravo.

Hladna, temna ga je pozdravila Andrejeva soba, ko je prišel domov. Zdelo se mu je, kakor bi prišel v tuje stanovanje.

»Kje ste, moji dragi? Kako ti je, moj sinko, ki si edini še ostal blizu doma, dasi pod tujo streho?« — ga je grizlo v duši.

Za vrati je smrčal nemški narednik.

Drugo jutro zgodaj ga je zbudilo trkanje na vrata. Naglo se je za silo oblekel in odklenil. Pred njim sta stala mlekarica in nemški narednik.

»Gospod profesor, vse mleko mi hočejo vzeti... Kaj naj potem dam svojim ljudem, ki jim že leta in leta nosim mleko?« je tarnala.

»Vojna je vojna! Mleko mora dati nam. Plačamo!« se je šopiril narednik.

Zaman je Poljanšek skušal posredovati.

Dobil je zase skodelico, vse drugo je morala mlekarica dati Nemcem.

»Ne bom več mogla nositi mleka v mesto, če mi ga bodo sproti jemali!« je jadikovala.

»Bog pomagaj! Vojna je!« jo je tolažil Poljanšek.

»Zbogom, gospod profesor! Ko se vaši ljudje vrnejo, vas morda pridem pogledat. In srečne praznike!« se je poslovila skoraj v solzah in odšla.

Po zajtrku je Poljanšek odšel iz stanovanja. Po ulicah so še gremeli kamioni v vse smeri, motorji so brzeli po ulicah, jata nemških letal je krožila nad mestom.

Poljanšek je hitel, da obišče Andreja. Ko je pozvonil, mu je odprla Marta.

»Kako je Andreju?« je vprašal v skrbeh.

»Ponoči je bil slab, kuhala ga je huda vročina. Proti jutru je zaspal in še sedaj spi. Primarij pravi, da ne bo hudega...«

»Popoldne ga pridem obiskat!« se je poslovil.

Prišedši mimo proštjske cerkve, se je Poljanšek spomnil, da je veliki petek.

Stopil je v cerkev.

Vse je bilo ovito v turoben mrak. Visoka gotska okna v prezbiteriju so bila zagrnjena, vse slike zastrte, razpela zavita v vijoličasto tkanino. V starinskih gotskih klopeh pred glavnim oltarjem so se črtale sence, kakor da kleče tam v sivih kapucah korarji iz davno minulih časov, ko jim je mojster Haas izrezljal te klopi in jim postavil čudno zveržene zajce in zmaje za naslonjala ob klečalnikih.

Božji grob, ki je prejšnja leta žarel v neštetih lučkah, je sameval med dvema skromnima plamenčkoma za steklenimi krogli. Zapuščena, skoraj prazna cerkev je bila tiha, mračna kakor ogromna kripta nad mrtvim na križ razpetim Kristusom, ki je ležal na levi strani vrh stopnic, ki so držale v prezbiterij. Dvoje starih žensk v velikih rutah mu je poljubovalo krvave rane.

Poljanšek je pokleknil v klop in se zamislil. Ni se mogel zbrati, da bi molil, ker se mu je zdelo visoko, mračno svetišče ko grobnica, v katero so položili ves narod kakor velikega mrtveca, ki so ga do smrti zmučili njegovi sovražniki. Zunaj pa je šumelo in vrvelo tuje življenje in so se šopirili tujci oholo, prešerno, bučno, kakor da ta mrtvec nikoli več ne bo vstal.

— Ne, ne... Prišel bo... gotovo bo prišel dan vstajenja... — je zatrepetalo nekaj v njegovem srcu.

Z ginjenjem, ki ga od davnih otroških let ni več občutil, je Poljanšek vstal, stopil po stopnicah navzgor k razpelu, pokleknil in poljubljal Kristusu rane.

»Da odrešiš moj rod... Da mi vrneš moje drage... Da mi sina ozdraviš...« je šepetal, ko se je dotikal z ustnicami mrtvaško hladnih rok, nog in prsi nad srcem mrtvega Boga.

Pomirjen je odšel iz cerkve in nadaljeval svojo pot po mestu brez cilja in namena.

Spomnil se je prejšnjega večera z Jakličem in Andrejčičem ter krenil po Prešernovi ulici. — Kdaj, kako sta končala nesmiselno praznovanje svoje tlake Nemcem? —

Počasi je korakal mimo gimnazije. Tedaj ga je mrzlo spretelo: Konec ulice je zagledal vojaško patroljo, ki je gnala uklenjenega Jakliča in Andrejčiča v svoji sredi.

Pospesil je korake, da bi ujel vsaj kratek trenutek in ju skrivoma pozdravil, toda že so patroljo z aretirancema vred požrla temna vrata v zapor.

Hitel je v gostilno Novi svet in planil v sobo, kjer je prejšnji večer praznoval svojo petinpetdesetletnico.

Strahotno razdejanje! Vsa tla so bila posuta s črepinjami razbitih čaš, steklenic in skodelic.

Prihitela je gospodična Pepca.

»Za Boga, kaj se je zgodilo, gospodična?«

»Kaj takega še nikdar, gospod profesor! Ob dveh ponoči sem ju pustila in odšla spat. Morala sem jima postaviti še troje buteljnk na mizo. Nisem ju mogla preprositi, da bi šla. In sem se tudi bala, da bi ju dobili na ulici v tako pozni uri. Zjutraj sta prepevala in kozarec za kozarcem je letel ob zid in na tla. Skuhala sem jima črno kavo, da bi prišla k sebi, a zaman. Privabila sta s svojim petjem nemško patroljo. Ko je prišla, sta zmetala še steklenice in skodelice ob tla. Potem so ju uklenili in odpeljali. Strašno! Ta vojna je ljudi spravila povsem ob pamet. Jakliča še nisem nikdar videla takega...«

»Škodo vam bom jaz plačal!« je potegnil Poljanšek listnico iz žepa. »Deloma sem tudi jaz kriv...«

»Ni treba, gospod profesor. Vse sta plačala...«

Poljanšek se je poslovil in odhitel. Sklenil je, da pojde na sodišče prosit, da ju izpuste.

Toda še preden je prišel do zaporov, je izgubil vsako upanje, da bi ju rešil. Zakaj izza enega izmed zamreženih oken v prvem nadstropju, ki so bila do polovice zadelana z deskami, da je prihajala svetloba le od zgoraj, se je izzivalno slišala pesem:

— Car Nikolaj izda manifest:
mrtvim svobodo, živim arest! —

Poljanšek je spoznal hripava glasova. Pela sta profesor Jaklič in čevljar Andrejčič...

Velikonočno jutro 1941.

Ni vesele aleluje, ki bi v zmagoslavnih akordih oznanjala vstajenje Gospodovo, ni velike maše s petjem ob polnih orglah, spremljajočih slovesni napev, ki oznanja, da sta premagana smrt in trohnoba. Zgolj prvo sonce, praznično, pomladansko, večno mlado sije v na pol prazno cerkev.

Stari pater Alfonz mašuje ob glavnem oltarju počasi, turbo, kakor da bere mašo zadušnico.

Profesor Poljanšek sedi v zadnji klopi sključen, žalosten, kakor da je pri črni maši ob pogrebu svobode svojemu rodu in sreče vseh svojih dragih. Z jokavim, enoličnim glasom moli v prvi klopi kmečka ženska rožni venec, mrtvo, žalostno moli za njo maloštevilna srenja.

Cerkev je polna jutranjega sonca. V njegovi zlati glorii so oživele skupine svetnikov okrog Madone v glavnem oltarju in zablesteli obrazi angelov okrog oltarne slike svetega Petra in Pavla. Vsa pestrost prezbiterija med rožnobarvnimi stebri se je odmaknila nekam v višavo, v mavričnih barvah se leskečejo lestenci, v jasni luči se širi vsa cerkev.

Poljanšek se je zagledal v desni stranski oltar. Nad njim je nad belo zemeljsko oblo zmagoslavno vihtel svoj meč nadangel Mihael, ki je pravkar pahnil Satana v globino. Na konzolah so sedeli angelci in merili s strelicami in puščicami v Luciferja — duha teme — ki je strmoglavil z zemlje in se bo zdaj zrušil v peklensko brezno.

Ali je to simbol luči, resnice in pravice, pod katero se bo zrušila tema, krivica in laž, ki sedaj slavi divje zmagoslavje nad Evropo?

Pogled mu je objel nato levi stranski oltar. Tudi tam so bili angelci, tudi tam je bila zemeljska obla, toda prazna, mrtva, opustošena. Nečesa tam ni bilo. In Poljanšek se je spomnil, da mu je pravil pater Alfonz, da je bil pred davnimi leti na tej obli lik slovenskega ratarja, ki je klečal ob plugu in molil. Nekomu je bil ta človek, podoba dela in trpljenja brez svetniškega soja, na poti in ga je dal odstraniti. Kaj je nameraval upodobiti nepoznani rezbar, ki je tako živo izrezljal kmečke svetnike svetega Roka, svetega Lenarta, sveto Notburgo, svetega Izidorja v teh oltarjih, v slovenskem kmetu, klečečem na zemeljski obli?

Na desni je bil jasno označen boj med angelom in hudičem, med lučjo in temo, na levi pa je bilo nerazrešeno vprašanje, praznота — svet brez kmeta, brez delavca. Tuja roka ga je vrgla med staro šaro in razbila podobo dela, strla zamisel umetnika, ki je živo upodobil žalost podložništva, robstva, suženjstva pod svetno in duhovsko gosposko.

Iz tega razmišljanja ga je vzdramil zadnji blagoslov. Ljudje so vstajali k Janezovemu evangeliju: — V začetku je bila Beseda ...

— Da, v začetku je bila beseda, beseda miru, ljubezni, pravičnosti in tudi na koncu bo zavládala beseda, ista beseda tudi nam slovenskim ljudem, ki smo danes ponižani in po-teptani pod tujčevim škornjem! — je premišljeval Poljanšek.

Po maši je počakal patra Alfonza v križnem hodniku okrog samostanskega dvorišča ob cerkvi. Bila sta si prijatelja in si vsako leto voščila praznike. Poljanšek se je pa tudi v časih, ko mu je bilo pusto in žalostno, zatekal k staremu redovniku. Njegova prijateljska beseda, polna miline in življenjske izkušnosti: Čast in poštenje — večno življenje! — mu je vselej izbrisala vse tegobe iz srca in duše.

Iz zakristije je prišel pater Alfonz z oguljenim biretom nad jasnim visokim čelom, izpod katerega je sijalo dvoje lepih starčevskih oči, ki so že pet in osemdeset let gledale v ta božji svet. Krog njega so se trli ljudje: moški, ženske, fantje, dekleta, otroci in starčki. Vsakdo je hotel od njega slišati vsaj besedo, mu stisniti roko, voščiti praznike, pogledati mu v obraz. In ta srenja krog starega redovnika je bila to veliko noč tako številna kakor še nikoli ne. Zato prvi trenutek profesorja niti ni opazil. Šele pred pisarno, kamor mu je sledila vsa gruča faranov, ga je ugledal, mu pokimal in pomahal z roko: »Te ovčice moram odpraviti, potem se bova pogovorila.«

Odprl mu je vrata v sobo zraven pisarne in ga povabil, naj sede. Položil je predenj v usnje vezano knjigo, samostansko kroniko, in mu dejal: »Tu, čitaj, prijatelj, dokler ne opraviš s farani! Imam še dva krsta in dvoje zapisov oklicev. Potem pridem pote!«

Odšel je v pisarno in zaprl vrata za sabo.

Poljanšek je začel listati po knjigi. Starinski rokopis očeta Ljudevita Pečkota. Kronika minoritskega samostana v Ptuj. In se je vrnil na prvo stran in čital uvod:

— Nam Slovencem se očita, da nimamo zgodovine, in se zato iz tega sklepa, da nimamo bodočnosti. Koliko to velja za Slovane, bo pač pokazala zgodovina. Vsekakor je pa res, da si mora brez lastne zgodovine posameznik kakor tudi ves narod dati očitati, da je temnega izvora. Kdor pa je temnega rodu, o svojih prednikih in o pretekli svoji dobi ne ve ničesar, se od njih ni ničesar naučil in se ničesar naučiti ne more. Tudi ne bo ničesar vedel razen kaj tujega, kar so ga drugi učili in kar mu morebiti ne prija. —

To je torej uvod v minoritsko kroniko.

Poljanšek se je zamislil. Od kod ta preprosta, sama od sebe umljiva zgodnja beseda o Slovanstvu skromnemu menihu pred osemdesetimi leti? Ali jo je tako trmasto in prepričevalno zapisal, kakor je samozavestno prižgal ob marčni revoluciji 1848. leta sveče na oknu svoje samostanske celice v pozdrav svobodi, edini v Ptujju? Ali so mu bili pred očmi okorni rodoljubni verzi Stanka Modrinjaka iz leta 1813:

— Zadnji človek je na sveti,
ki svoj rod za nič drži,
zapstoj so mu rožni cveti,
njemu nikaj ne diši.

V nedrih maternih se zhrani,
v njenoj reji se zredi,
mačeho oslapno brani,
mater pa za nič drži.

Erjav kakti Judež bodi,
naj te pes za plotom je,
med Slovence naj ne hodi,
ki je prav Slovenec ne! —

Od kod ta zagrizena ljubezen do svojega rodu tu med Štajerci, ko se je nemštvo zagrizlo vanje globoko do vlaken, ki so jih še vezala z rodno zemljo?

Toda kako je bilo s temi ljudmi ob prvi svetovni vojni, ko je nemška vojska udarila z železno pestjo vsemu svetu v obraz? Poiskal je leto 1914 in čital zapis o križevem potu patra Petra Žirovnika, ki je bil tedaj kaplan pri Sv. Vidu pri Ptujju.

— Kakor razbojnika so me zgrabili zvečer na domu, me uklenili z jekleno verižico kakor tatu in roparja in me gnali peš proti Ptuju. ... Že pri prvih hišah na Bregu me je čakala krvoločna nemčurska drhal. ... Zmerjali so me, da sem srbski pes, izdajalec, morilec. Tepli so me s palicami, bili s pestmi v obraz, mi ruvali lase, pljuvali mi v obraz in me obmetavali z blatom in konjskimi odpadki. ... Nekdo me je z okovano palico ranil s konico pod očesom, da sem bil po licu ves krvav. ... Izgubil sem klobuk, obleko so mi raztrgali. ... Na postaji so vpili, naj me ustrele in na mestu z bajoneti prebodejo. ... Trinajst ur so me imeli uklenjenega, da so mi zapestja otekla. ... Po zaporih so me vlačili kakor največjega zločinca, potem so me pa izpustili in me nagnali. ... Vse to, ker sem bil Slovenec. ...

Poljanška je zazeblo pri srcu: — Ali je to samo senca tega, kar bo prišlo nad nas sedaj?

Pa je pater Peter še dočakal, da je zapel zahvalno pesem po prvem zlomu Nemcev leta 1919 sredi ptujskega trga med slovenskimi množicami, in potem umrl.

V sobo je stopil pater Alfonz.

»Opravil sem, prijatelj Poljanšek!«

»Veselo alelujo!« je čestital.

»A prej bo še žalosten veliki teden, prijatelj, in srečen tisti, ki bo po dolgih letih bojov in trpljenja v svobodi lahko zapel veselo alelujo vsem Slovencem!« je odvrnil pater Alfonz, zaprl kroniko in jo vzela pod pazduho.

»To knjigo bo treba skriti, zakaj nevarna je!« se je nasmehnul.

Odšla sta.

Iz samostana je bila nemška vojaščina izginila čez noč. Samo dva gladko obrita mladiča sta še ostala in z rokami na hrbtu malomarno, oholo postopala po hodnikih. Ostro sta merila profesorja in redovnika, ko sta stopala mimo njiju proti stopnicam v gornje nadstropje.

»Z menoj moraš, da pokusiš velikonočni žegen. Vem, da je na samo Veliko noč pri tebi ognjišče mrzlo,« je vabil redovnik.

Sela sta v velikanski obednici za belo pogrnjeno mizo na sredi. Strežnik je prinesel velikonočni zajtrk: hren, gnjat, trdo kuhana jajca, potico in steklenko haložana.

»Bog blagoslovi!« je povabil pater Alfonz prijatelja.

Z velikih, od starosti očrnelih slik so gledali apostoli na prijateljsko dvojico, ki je bila tako neznatna v tem velikan-skem prostoru. Iz belih masivnih štukaturnih okvirov na stropu izmed angelov, kit rož in cvetja, vinske trte in grozdja so se svetile freske v tako živih barvah, kakor da so bile pravkar naslikane. Nešteti prizori iz življenja svetega Petra in Pavla. Sama luč, lepota, ubranost barv in oblik. Na sredi velika votivna slika: sveti Peter in Pavel v nebeški slavi med oblaki, pod njima sveti Frančišek Asiški in sveti Anton Padovanski, pod njima pa kleči ustanovitelj samostana iz rodu ptujskih gospodov s črtežem cerkve in samostana.

»Nikdar se ne morem nagledati te lepote v vaši obednici. Vselej se mi odkrije kaj novega, kar moram občudovati!« je izpregovoril Poljanšek, ko sta pozajtrkovala. »Kdo sta tista dva redovnika na desni v ozadju?«

»Sodim, da je eden izmed njiju slikar, samostanski brat Valauer, ker je nekam umetniški. Le poglej negove bujne lase! Drugi odločni samostanec z brado pa utegne biti Gašper Dietl, ki je vse to zasnoval in uresničil v dolgih letih svojega gvardijanovanja,« je odvrnil pater Alfonz.

»Koliko lepote je v tem prostoru!«

»Da, tedaj so imeli smisel za vse to ti baročni ljudje iz srede sedemnajstega stoletja, ki so izvršili vse to sredi najstrašnejših časov. Ali si moreš misliti večje nasprotje: Zunaj kosi črna smrt — ptujski zgodovinar Hauptmanič ji je posvetil odlično pesem — na stotine ljudi je pokosila, nešteto hiš je bilo praznih, ko so odvlekli iz njih zadnje mrličice in pred hišna vrata z apnom naredili bel križ; groza in strah pustošita mesto in deželo; tu pa na visokem odru dela tiho samostanski brat, meša barve, slika in zamišlja prizore, polne luči in življenja! Tako je delal leta in leta in premagal smrt in grozote kuge in hudih časov! Podoba naših dni, vzor za nas, kako moramo verovati v dneh ponižanja in suženjstva v odrešenje in svobodo!«

»Da, naše ljudstvo je lahko srečno, da ima že sedem sto let vašo redovno družino v svoji sredi!« je vzkliknil Poljanšek.

»Da, če bi bila ta družina vsa ta stoletja tudi z ljudstvom in zanje živela! Toda tu so tudi temne strani naše kronike. Mnogi naši samostanski bratje so bili za našega kmeta, žal.

samo njegova duhovska zemljiška gosposka. Nešteto jih je bilo — hvala Bogu, ne naše krvi! — nešteto de Monte Leone, de Torella, Gaidaldov, Bonnijev, Morellijev, Cardonillov, Bonhomov, ki so bili celó samo svetna gosposka za svoje podložne ovčice. Skozi stoletja so jim bili naši slovenski kmetje samo puntarji, uporniki. Tedaj je stari kronist napisal, da jih ni na svetu upornejših ljudi, kakor so haloški slovenski kmetje. Ti so pa tožili, da jih redovniki v železno okovje kujejo kakor Turki, da jih v vozo zapirajo, da jim poslednje živinče iz hleva prodajajo za globe in davščine, da jim lase strižejo in jih samo zato zapirajo, ker so prišli z dolgimi lasmi na tlako, kar se za podložnika ne spodobi. Tako so se naši kmetje upirali in puntali proti njim in leta 1658 celo gvardijana patra Francesca Bonhoma v Halozah ubili. Vprašal sem se, ali so bili naši ljudje res taki razbojniki, da so nedolžnega duhovnika umorili. Pa sem se prepričal, da so ubili biriča, ki je z neizprosno krutostjo izterjaval desetino in dačo. Zapiski govore: zadnjo kozo je odgnal kočarju, poslednjo kravico zarubil, dvakrat toliko izterjal v letih svojega gospostva kakor tisti, ki so bili pred njim in za njim. Italijan je bil in kakor Nemeč ni imel srca za naše ljudi. To so žalostne strani naše kronike . . .«

»In vendar imate toliko dobrih med svojimi samostanci, ki jih naše ljudstvo nikdar ne bo pozabilo,« je dejal Poljanšek.

»Da, ko smo se zavedeli svojega poslanstva, da smo samo manjši bratje med ljudstvom, ko smo v resnici začeli živeti z njim in zanje!«

»Zato vam je naše ljudstvo hvaležno in imenuje vašo cerkev kar slovensko cerkev.«

»Da, slovensko cerkev! A tudi za ta častni pridevek bo treba trpeti v tej vojni kakor pater Žirovnik in drugi. Prišel pa bo čas, ko bo naš slovenski rod praznoval svoje vstajenje. Morda mene tedaj več ne bo, a vendar dvigam že sedaj kupico na zdravje tistih srečnih dni. Čast in poštenje — večno življenje!«

Tedaj so se sunkoma odprla vrata v obednico. Vstopila sta oba Nemca, ki sta prej hodila spodaj po križnem hodniku.

»Aha, tu se pa imenitno praznuje Velika noč!« se je zasmel eden izmed njiju in oblastno prisedel.

Drugi pa je položil patru desnico na ramo in se zarežal: »Tudi nama gre zajtrk!. Kar naroči ga, stari kutar!«

In je udaril z roko po torbi na pasu, kjer je imel pištolo. Dostojanstveno je pater Alfonz vstal in hladno dejal: »Tudi jaz sem pred šestdesetimi leti nosil oficirsko sabljo, mladi mož, v časti in poštenju in sem vsakogar spoštoval kot človeka po njegovem stanu in njegovih letih!«

Pozvonil je strežniku.

»No, no, samo ne razburjajte se, ni bilo tako mišljeno!« se je opravičeval Nemeč, odrinil stol in sedel.

»Če spoštujem jaz vašo vojaško suktnjo, smem tudi od vas pričakovati, da boste spoštovali mojo redovniško, zlasti če ste kristjan.«

»Jaz verujem samo v Hitlerja in poslanstvo nemškega naroda,« se je odrezal nekako v zadregi Nemeč. »Pri vseh drugih verah, ki se jih ljudje oklepajo, mi je preveč ceremonij.«

»No, ali jih vi nimate? Kaj so vaši zbori kaj drugega?« je mirno ugotovil pater Alfonz.

Prišel je strežnik. Pater mu je naročil, naj prinese tudi za Nemca zajtrk.

Nato se je hladno poslovil in odšel s Poljanškom iz obednice s kroniko pod pazduho.

Vrh stopnic se je poslovil od prijatelja: »Hudi časi se nam obetajo. Ostani zdrav, moj dragi profesor, in daj Bog, da doživiš tudi ti in tvoji res pravo veliko noč! Čast in poštenje — večno življenje!«

Odšel je v svojo sobo ponosno zravnčan kljub svojim pet in osemdesetim letom in hudim časom, ki jih je s preroškim duhom slutil v bližnji bodočnosti.

Profesor pa je stopil na trg, ki je bil poln sonca in pomladi. Vrabcí so živo čebljali v platanah, čez železniški most preko Drave so se pomikali poslednji tanki.

Poljanšek je zavil v hišo, kjer je stanovala Marta Orožnova s svojo materjo, da tudi njima in sinu vošči srečno Veliko noč.

V torek po Veliki noči je bil profesor Poljanšek povabljen k Orožnovim na večerjo. Andrej se je bil že toliko popravil, da je vstal iz postelje. Sedel je z očetom v jedilnici, čakal na ve-

čerjo in se v večernem mraku z njim pomenkoval. Trpljenje zadnjih dni ju je sprijateljilo, da si nista bila več tako tuja.

Govoril je oče: »Ta Marta je biser deklet. Kako lepo te je pripeljala s fronte domov, kako skrbno te sedaj z materjo neguje v bolezni! Moram ti čestitati, da si izbral prav njo za zaročenko. Prepričan sem, da bosta srečna.«

»Bog ve, kje je še vse to, očka! Da bi se sedaj v tem vojnem metežu poročila, niti ni misliti. Bog ve, kaj še bo z nama! Zle slutnje me more, dragi očka, in se bojim, da nam pod Nemci ne bo dobro... Internirali nas bodo, zapirali, izseljevali, pošiljali v taborišča in na delo Bog ve kam v tujino.«

»Morda pa ne bo tako hudo. In če bi bilo, ali veš, kdo ti ponuja svojo pomoč? Gospa Ana od Zlate zvezde. Ona ima dobre zveze z Nemci. Kaj meniš?«

»Bodi previden, očka, in ne verjemi njenim besedam! Ta ženska je sicer lepa po licu, toda kakšna je njena duša, je drugo vprašanje. Zlasti o Marti ji ne črhni niti besedice, da ne bo začela spletkariti. Da ti odkrito povem: včasih me je rada pogledala...«

»Glej ga no, osvajalca ženskih src!« se je zasmel profesor, a se takoj zresnil. »Saj res, to ni nič. Poročena je sicer s starim možem, vendar bi bilo najbolje, da nimaš nikakih stikov z njo. In Nemka je...«

»Ne boj se, očka! Kdor ima Martino srce, ta je pred vsemi ženskami varen. Samo enkrat sem bil z Ano v Premudovih goricah in dovolj mi je...«

Marta je prinesla večerjo.

Med jedjo se je razvil presrčen pogovor med vsemi štirimi.

Martina mati je po jedi s preprosto besedo ugotovila, da je že tedaj slutila, da se med Marto in Andrejem nekaj plete, ko jima je ta po očetu sporočil, naj iščeta v kleti zavetje pred granatami od onstran Drave.

»Bog daj srečo, ljuba Marta in dragi Andrej, da bi srečno doživeli konec vojne in bi bila potem gostija!« je šegavo zaključila.

»Če ne bodo naš oče robantili...« se je branila Marta.

»Ga bom že jaz pregovorila,« je zatrjevala Orožnovka.

Tako se je zgodilo, da so ta večer po malomeščanski stari šegi praznovali zaroko med Marto Orožnovo in Andrejem Poljanskem.

In tako se je tudi zgodilo, da se je profesor Poljanšek šele ob pol desetih poslovil in židane volje odjadral po temnih ulicah proti domu.

Ko je došel do lekarne pri Zamorcu v Prešernovi ulici, pa se je njegova usoda izpolnila. Zakaj nasproti je prišla s trdimi koraki nemška vojaška patrulja, žepna baterija je zablislila in mu posijala za trenutek žarko v obraz, črne postave so ga obkolile, rezki pruski glas ga je pozval, naj gre z njimi.

»To je gestapo!« ga je pretreslo.

Trije so stopali spredaj, trije zadaj, vodil jih je pek Halbert. Poleg Poljanška je stopal nekdo, ki ga v temi ni mogel spoznati.

»Ali si Ptujčan?« je šepnil, ko so korakali mimo gimnazije.

»Doktor Majhen...«

»Primarij!... Za Boga, kje so te zgrabili?« je tiho izpraševal Poljanšek.

»Na domu. Nocoj se je začelo! Pek Halbert jih vodi od stanovanja do stanovanja. Vse izobražence bodo zaprli...«

»Ruhel!« je zagrmel za njima glas gestapovca in doktor Majhen je dobil v rebra sunek s pištolo.

Molče so korakali dalje, molče stopili v mračno nizko sodnijsko poslopje. Tam je že čakalo dokaj domačinov kakor čreda ovac z obrazi obrnjenimi v zid, kakor se je glasilo povelje. Bili so profesorji, odvetniki, zdravniki, učitelji, uradniki.

Primarij in profesor sta stopila v to žalostno vrsto na mesto, kamor ju je sunila surova roka spremljevalcev.

Po vseh kotih so stale nemške straže s šlemi nad širokimi mrkimi obrazi, s puškami na rami. Mladi gestapovci v črnih in rjavih uniformah so hodili oblastno sem in tja. Kdaj pa kdaj so se odprla vrata v sobo za zaslišanje in zaslišalo se je to ali ono ime izmed aretirancev, ko so ga pozvali, naj vstopi.

Počasi se je vrsta krajšala. Poklicali so že primarija, sedaj pride vrsta na Poljanška.

»Poljanzek!« se je zadrl nekdo.

»Profesor doktor Poljanšek!« je ugovarjal Poljanšek, ki ga je prevzela nepojmljiva trmasta odločnost.

»Gewesen!... Bil nekoč, sedaj pa nikdar več!«

»S poštenim študijem pridobil na nemški univerzi na Dunaju pred tridesetimi leti!« je poudarjal profesor.

»Kaj? Ta si upa še ugovarjati? Naprej! Marš!«

Nekdo ga je sunil v hrbet, da je čez prag skoraj padel v sobo.

V žarko razsvetljeni sobi so stale široko razkoračene črne postave v škornjih ob mizi, za mizo, ob stenah, ob vratih, ob oknih, po vseh kotih. Prvo, kar je ugledal Poljanšek in kar ga je navdalo skoraj z veselostjo, je bil primarij, ki je z dvignjenimi rokami delal počepe pred vrati na nerazsvetljenem hodniku.

Nekdo je sunil Poljanška proti mizi, za katero je sedela trojica mrko gledajočih ljudi.

Moral je oddati denarnico, beležnico, ključe, vzeli so mu naramnice, klobuk in naočnike.

»Kaj sem storil, da ravnate tako z menoj?« je ugovarjal.

»Kaj? Ta človek bi bil rad še predrzen?«

Nekdo je stopil predenj in mu dal krepko zaušnico.

V Poljanšku je vse zavrelo. Še nihče v življenju ga ni udaril na tako prostaški način.

»Kaj? Vi hočete biti pripadnik tistega naroda, čigar veliki pesnik Goethe je napisal: — Plemenit bodi, človek, pomoč izkazuji obilo, bodi dober! —?«

Tedaj ga je nekdo udaril s pištolo v obraz. Drugi so planili po njem, ga z brcami in udarci vrgli iz sobe skozi ozka vrata na temen hodnik. Tam so ga butali ob stene, ga s pestmi bili v hrbet, padel je po nekih stopnicah in slednjič ga je nekdo sunil v temen prostor, kjer je bilo več ljudi.

Tedaj se je v Poljanšku zrušilo še poslednje spoštovanje, ki ga je imel do nemškega naroda in njegove kulture, katero so mu dolga leta ubijali v glavo na gimnaziji in na nemškem vseučilišču na Dunaju.

»Kam smo prišli, ljudje božji!« je vpraševal ves omamljen od udarcev in brc.

Nekdo ga je objel okrog pasu in prijel za roko: »Pozdravljen, prijatelj, v naši sredi!«

Spoznal je po glasu suplenta Jakliča, ki so ga bili zaprli že minuli petek z Andrejčičem.

»Povej mi, prijatelj, kje sem!«

»V celici številka enajst. Med jetniki Slovenci, ki bi lahko takoj tu ustanovili akademsko društvo vseh poklicev.«

Jaklič ga je vodil v temi k tesno skupaj stisnjenim slamnjačam, trdo nabitim s slamo.

»Tu lezi in počivaj!«

Pomagal mu je, da je legel. Bolelo ga je oko, ki mu je silno zateklo. Boleli so ga zobje, bolelo rebro, a najbolj ga je bolela duša, ki so ji gospodje sveta hoteli vzeti njeno poslednje dostojanstvo: čast in svobodo človeka.

V celici ni bilo luči.

Izpraševali so drug drugega po imenu, da so se spoznali.

Profesor Poljanšek je ležal tesno stisnjen med Jakličem in Andrejčičem. Jaklič ga je pogrnil s hrapavo arestantovsko odejo in mu pod glavo porinil svoj plašč.

»Na ulici so me zgrabili in me pretepli, da me vse boli. Ali so vaju tudi?« je vzdihoval Poljanšek.

»Midva sva že na veliki petek dobila svoje,« je šepetal Jaklič. »Kaj te boli?«

»Oko najbolj. S pištolo me je kresnil gestapovec po glavi.«

»Čakaj, obkladek ti napravim.«

Jaklič se je spustil na tla, na oknu staknil vrč z vodo, namočil robec, ga ožel, se splazil nazaj k Poljanšku in mu dal obkladek na oko.

»Hvala ti, prijatelj! Koliko vas je tu?« je izpraševal Poljanšek.

»Z menoj in Andrejčičem, ki se že pet dni dolgočasiva tu, nas je dvajset, če sem prav štel, ko so vas nocoj drugega za drugim pehali sem noter.«

Tedaj je zarožljaj ključ v vratih, težak zapah je zaškletal, v temo so blisnili žarki žepnih baterij.

»Auf!« je zarjul nekdo iz temne gruče, ki se je rinila skozi vrata.

Zaporniki so planili kvišku in se postavili v vrsto ob železnih posteljah, ki so stale tesno stisnjene druga poleg druge ob celi steni nasproti vratom.

Gestapovci z drzno navzgor štrlečimi čepicami so se postavili pred jetnike. Bilo je pet ali šest gladko obritih mladih ljudi s pristno germanskimi obrazi. Pošastno so švigali žarki žepnih baterij po bledih, preplašenih obrazih jetnikov.

»Mirno!« je zakričal človek, v katerem je spoznal Poljanšek nemškega vojaka, ki je na velikonočno jutro prirobantil

s tovarišem v obednico in patra Alfonza opsoval s starim kutarjem.

Začel je izpraševati po imenih.

Prvi je prišel na vrsto Andrejčič: »Kako se pišeš?«

»Andrejčič.«

»Aha, naš stari znanec, pravi Čič! Poklic?«

»Čevljarski mojster.«

»Ti si vaječke lasal in klofutal, kaj? Vidiš, takole!«

In mu je levo in desno prismolil krepko zaušnico.

Nato si je ogledal Poljanška.

»Če se ne motim, sva se midva že videla? Ti hodiš po klostrih pladnje lizat in se s kutarji bratiš. Sedaj bo tega enkrat za vselej konec. Sicer si jih že dovolj dobil.«

Stopil je pred Jakliča.

»In ti, prijateljček? Se že poznavata, kaj? Tebi se po Moskvi toži in piješ ga rad. Ob steno te bomo postavili...«

In ga je udaril s plosko roko po licu.

Jaklič se ni ganil, stal je ravno kot kip.

Naslednji je bil stari učitelj Hladnik, ki je stanoval s Poljanškom v isti hiši v tretjem nadstropju.

»Tudi ti si učenca klofutal. V imenu pravice ti vrnem eno za tisoč in tisoč zaušnic, ki si jih v svojem življenju delil med svoje učenčke.«

Udaril ga je tako silovito, da je stari mož padel na kolena in s povzdignjenimi rokami prosil: »Milost, milost!«

»Šleva stara!« je gestapovec zaničljivo pljunil pred Hladnika.

Tako je šlo od moža do moža. Niti enega ni bilo, da bi ga ne bil opsoval in oklofutal. Spremljevalci so pa kadili cigarete in se smejali blaznemu početju uniformiranega razuzdanca.

Ko je končal, se je ob peči razkoračil, si prižgal cigareto in po nekaj trenutkih molka izpregovoril slovesno: »To je samo predigra. Sicer dolgo ne boste trpeli, kajti vaše ure so štete. Lahko noč! Heil Hitler!«

Odšli so, v vratih je zarožljajal ključ in zapah je zletel v režo.

V temi so obstali možje odreveneli kakor prikovani na mesto. Dolgo, dolgo se ni nihče ganil, nihče izpregovoril. Nenadoma je nekdo v vrsti vzdihnil: »Postrelili nas bodo!«

Nemo so polegli po slamnjačah, trdih kakor deska. Samo nekdo, ki ni našel prostora, je vso noč hodil od okna do stene in od stene do okna, osem korakov sem in osem korakov tja.

In je vzdihoval: »O moja žena, o moji otroci!«

Trda tema je še bila, ko je na hodniku zabrlizgala piščalka in jih vrgla kvišku iz nemirnega sna.

»Kaj je to?« je vprašal Poljanšek Jakliča.

»Pet je ura, vstati moramo.«

Vstali so oblečeni, kakor so bili, in drhte pričakovali, kaj bo. Ali jih bodo odpeljali na morišče?

Jetničar Jamnik je široko odprl vrata, dvignil kvišku ročno svetilko in obstal visok, debel na pragu.

»Dobro jutro, gospoda! Kako ste spali?«

Nihče ni odgovoril, le Jaklič je siknil skozi zobe: »Kanalja nemčurska!«

»Kaj pa povešate glave kakor obsojenci pod vislicami? Če slišite kako krepko, vam že srce pade v hlače. Vrag po vas! To ste strahopetci, vi zavedni Slovenci! Nemci so pravični in ne bodo nikogar utrelili ali obesili, če tega ni zaslužil. Ta, ki vas je snoči birmal, se je le šalil. Sedaj pa za mano na dvorišče k vodnjaku, da se umijete!«

In je odkorakal po hodniku, za njim pa kakor čreda ovac jetniki, trudni, sklonjeni, zbiti.

Na tesnem dvorišču, tlakovanem z okroglim kamenjem iz Drave, je škripala črpalka, pod curkom vode so se umivali jetniki. Hladno je dihala jutranja sapa, na vzhodu za visokim zidom je bledela prva zarja. Po hrapavih zidovih so plezali drobni ptički — muharčki — in nežno žgoleli.

Hladna voda je vse oživila.

»Fantje,« je začel Jaklič, »ne povešajte glav! Ne pričakujte najhujšega, a tudi nič dobrega, pa naj vam govore gestapovci kar koli! Andrejčiča in mene so zbili na mrtvo, vtaknili vsakega v posebno celico, naju obrnili v steno in tako sva morala stati nepremično. — V dveh urah bosta ustreljena! — so nama naznanili, pustili vrata odprta in postavili stražo na hodnik. — Sedaj pa zbogom, lepi svet! — sem si dejal in mrzel mrtvaški pot me je oblival. Čez pol ure pa je tak črn zlodej zopet pogledal v mojo celico. — Obrni se! — se je zadril nad

mano. Obrnil sem se, on me pa gleda porogljivo v lice. — Glej ga, ves je preplašen! Saj se ti ne bo nič zgodilo, prijateljček! Malo boš šel v lager, tu in tam boš dobil batine, potem v rajh na delo! — In mi je vrag še svojo cigareto vtaknil v usta in me nagnal zopet k Andrejčiču v njegovo celico. Metoda je ta, fantje, kakor jo je uporabljal tisti pastir, ki je hotel odvaditi kozo, da bi zelje ne žrla. Molil ji je glavo zelja, če je pa hotela ugrizniti, jo je česnil z gorjačo. Pripravil jo je tako daleč, da je žival odskočila, če ji je zelje samo pokazal. Enako vam bodo obljubljali zlato prostost, delo, novi red, vso zemeljsko srečo. Drugič vas bodo pa dali ob zid in strojnice namerili v vas. Samo da ne boste imeli miru, da boste v večnem strahu in negotovosti. Ne verjemite jim nič, ne dobro ne slabo!»

Paznik jih je zopet gnal v celico. Treba jo je bilo pomesti in pospraviti. Sicer razen dolge klopi ob peči, slamnjač ob steni in čebra v kotu ni bilo ničesar v njej.

Poljanšek je v jutranjem mraku videl, da je celica številka enajst grd, umazan prostor. Strop je bil nizek, šipe v zamreženem oknu motne od starosti in umazanije, da si komaj videl ozko črto nebesne modrine nad poševno desko, ki je bila pri-trjena zunaj, da je zakrivala razgled.

Neskončna potrnost je prevzela Poljanška. Svoj živ dan še ni bil zaprt. Svoj živ dan od otroških let ga ni še nihče udaril. Sedaj pa je čepel v ječi kakor zločinec, pretepen in iznakažen od udarcev, ki mu jih je zadala nemška roka.

Na umazani steni ob postelji je zapazil okorne črke, ki jih je Bog ve kdaj načekal iz dolgega časa samoten jetnik. Po dolgem času je razbral: — V toti lukji sen služil dva dni in dvanajst ur mesca rožencveta 1886 Franček Kociper —.

— Glej ga, vedrega Prleka, ki se je pred pet in petdesetimi leti dolgočasil v tej celici! — se je nasmehnil Poljanšek. In se je tudi v njem vzbudilo upanje, da ne bo dolgo med temi pustimi zidovi. Zakaj so ga prav za prav zaprli, si ni vedel razjasniti. Najbrž zato, ker so ga ujeli po policijski uri na ulici. Druge krivde se ni zavedal. In zato ga ne morejo imeti v zaporu mesece in mesece. Dva, tri dni bo trajalo, potem ga bodo nemara izpustili, si je gradil gradove v oblake.

Vrata so se zopet odprla. Trebalo je iti k jutranji telovadbi. Paznik jih je peljal na dvorišče, kjer jih je čakalo troje gestapovcev.

Uvrstili so jih v krog in so morali korakati. Najprej počasi, potem hitreje in hitreje in slednjič so kar tekli. Na kratko povelje so se ustavili. Sedaj so morali delati razne gibe z rokami in nogami in s celim telesom na mestu. Nato so morali počepati in skakati.

Ko so v krogu čepeli na tleh, je stopil eden izmed gestapovcev pred Poljanška.

»Ti stara pokveka, se ne znaš niti obrniti. Stran!«

Brcnil ga je v prsi, da je padel vznak.

Vstal je in stopil v stran. Vse ga je bolelo, zlasti rebro.

»Javim, da sem bolan. Rebro me boli,« se je opogumil.

»Kaj? Tu ne sme nihče biti bolan!«

»Zahtevam, da me zdravnik preišče!« je odločno vztrajal Poljanšek.

»Ime?«

»Profesor doktor Poljanšek.«

Gestapovec si je napisal njegovo ime v beležnico in zlobno pripomnil: »Profesorja in doktorja mi ni treba!«

Gnali so jih zopet v celico. Dva moža sta prinesla posodo s črno kavo, za vsakega pol hlebca kruha, skodelice in žlice.

»Kruh je za ves dan. Kdor nima svojega pribora, naj vzame skodelico in žlico, a jo mora takoj po jedi vrniti,« je razlagal jetničar Jamnik.

Po večini so imeli skodelice in žlice oni, ki so jih aretirali na domu in so prinesli najpotrebnejše s seboj v nahrbtnikih.

Profesor Poljanšek pa ni imel ničesar, ker so ga sneli z ulice.

Po kratkem odmoru po zajtrku so zopet prišli gestapovci v celico. Poljanškov znanec iz samostanske obednice je razlagal, kako se je vesti jetnikom, ko pride kdo višjih. Določil je Andrejčiča, da mora javiti številko celice in število jetnikov.

Slednjič se je obrnil na Poljanška.

»Pred zdravnika bi rad? Kaj te boli?«

»Rebro in oko.«

»Kako to?« se je delal gestapovec nevednega. »Ali si padel?«

»Da, padel sem...« je takoj razumel profesor.

»Kje?«

»Na hodniku.«

»Zakaj?«

»Ker ni bilo luči in sem se v temi spotaknil na stopnicah.«

»Aha, dobro! Toda povem ti, stari grešnik, če zdravnik ne bo ničesar ugotovil, boš še enkrat padel po stopnicah. Heil Hitler!«

Odšli so.

Jetniki so posedli po slamnjačah. Začeli so ugibati, kaj bo z njimi. Večina jih je bila mnenja, da jih čez dva, tri dni izpuste. Drugi so trdili, da jih bodo poslali v taborišče, na prisilno delo na cesti, v tvornice, v rudnike. Tretji so domnevali, da jih bodo postavili pred sodišče in jih obsodili ali oprostili. Toda kaj gotovega ni vedel nihče.

Po polžje so se jim vlekli ure tega prvega poldneva. Polegali so po slamnjačah in se vdajali turobnim mislim.

Opoldne so jim prinesli za kosilo kislo zelje. Pri prvi žlici so okusili, da je pokvarjeno.

Jaklič se je prvi uprl in izsul zelje v posodo, v kateri so ga prinesli: »Rajši poginem od gladu, kakor da bi to jedel. Povej to svojim gestapovcem!« se je obrnil na jetničarja.

Jamnik se je razburil: »Še tega nisi vreden, boljševik!«

»Povej svojim gospodom, da tega ne bomo jedli, čeprav pridejo s korobači nad nas! Še za svinje ni!« je vztrajal Jaklič.

Skoraj vsi so vrgli zelje v posodo nazaj.

»Pa bodite lačni! Povedal bom; toda kaj vas potem čaka, si lahko mislite!« je zaključil paznik, dal odnesti posodo in skodelice ter zaklenil.

Popoldanske ure so jim tekle še počasneje nego predpoldanske. Sredi popoldneva se je prikradel droben sončni žarek v celico in jo razsvetlil z rumenkasto svetlobo.

»Najhuje je, da nimamo niti trohe tobaka!« je pribil Jaklič sredi mračnega molka. »Že pet dni nisem kadil razen tiste cigarete, ki mi jo je gestapovec vsilil, da bi me še bolj skominalo po tobaku.«

Tedaj je škrtnila linica na vratih in skozi odprtino sta pala dva zavojčka in škatlica vžigalic.

Vse je planilo proti vratom. Jaklič je bil prvi in je pobral nepričakovano darilo. Razvil je zavojček.

»Še se gode čudeži! Cigarete so!« je vzkliknil. »Štirideset jih je. Na vsakega dve. Kdor ne kadi, naj jih pokloni drugim!«

Začel je deliti cigarete.

»Kdo se nas je neki spomnil?« so ugibali.

»Paznik Jamnik gotovo ne!« je pribil Jaklič.

»Naj bo kdor koli — naš človek je!« je dejal primarij Majhen in prižgal cigareto.

»Fantje, k oknu in ven pihajte dim, da ne zavohajo, da smo kadili, če bi kak črn vrag prišel!« je opominjal Jaklič.

Modrikasti oblački dima so se vijugali v ozkem pramenu sončne svetlobe kvišku.

Vse je prevzemala blažena zavest, da so tam zunaj v prostosti še ljudje, ki mislijo nanje, da so tam še prijatelji, neznanzi, nedosegljivi, a vendar blizu, ljudje, ki jih ne bodo zapustili nikdar. Do tega trenutka so mislili vsi, da jih loči mrka visoka stena, preko katere nihče ne more, od živega življenja, od svobode tam zunaj izven teh umazanih sten celice številka enajst.

Ta trenutek se je ta stena zrušila.

V temi poznega večera je samevala celica številka enajst.

Dvajset ljudi je sedelo molče na slamnjačah.

»Večerje nocoj ne bo,« je vzdihnil nekdo, »obsojeni smo prvi dan na kruh in vodo!«

Toda ni še izrekel, ko so se začuli koraki po hodniku, zapah se je odmaknil, vrata so se odprla. Dva človeka sta prinesla posodo z jedjo in za njima nekdo na široki deski skodelice in žlice. Zada je stopal s svetilko jetničar Grašič, ki je nadomestoval Jamnika.

»Fantje, nekaj bo! Po mesu diši!« je vzkliknil Jaklič.

»Gospodje, prosim, tiho! Od jutri dalje vam bodo lahko domači pošiljali hrano. Tako je odredil komandant na prošnjo vaših svojcev. Nocoj pa dobite za večerjo gulaž kakor ostali kaznjenci,« je razlagal Grašič in začel deliti hrano.

»Ti si še človek, Grašič!« je govoril Andrejčič. »Poznam te, da si z nami. Tvoj tovariš Jamnik pa je živ zlodej!«

»Prosim, ne govori in jej! Svetil bom, dokler ne povečerjate. Potem pa spat!«

»Da nas bodo dvakrat, trikrat vrgli kvišku, ko nas pridejo ogledovat gestapovci.«

»Nocoj najbrž ne. Neko proslavo imajo in mislim, da vas ne bodo budili.«

Povečerjali so, Grašič je odšel, jetniki so polegli.

Poljanšek ni mogel spati. Dom — žena — otroci — Andrej — Marta — na vse je mislil. Nemara je bedel sam med vsemi in prisluškoval utripanju življenja iz noči. Štel je ure, ki so bile v stolpu, slišal včasih piske lokomotive s proge nekje daleč na drugem bregu Drave, poslušal sopenje spečih tovarišev. Življenje gre svojo pot, pa naj sedi profesor Poljanšek za katedrom in predava svojemu razredu o Ovidu, Horaciju ali Liviju, ali naj ždi ob četrti vina pri Zlati zvezdi, ali pa leži v celici številka enajst med čevljarjem Andrejčičem, ki smrči na vse pretege, in profesorjem Jakličem, ki nemara še bolj pogreša zlato kapljico kakor pa cigarete.

Zdaj je vse mirno in lepo. Daleč je še zgodnje jutro, ko bodo zopet gostoleli muharčki po zidovju jetnišnice, ko bo zatrepetala jutranja sapica od Drave in bo prvo sonce posijalo na toge svetnike na pročelju nekdanje dominikanske cerkve, ki je tako blizu in vendar tako daleč. Posijalo pa bo sonce tudi v njegovo zapuščeno stanovanje, v njegov dom pod tujo streho, iz katerega ga je iztrgala železna pest velike vojne.

In jutri zjutraj v trdi temi ga bo iz teh sanj zbudil rezki glas paznikove piščalke.

In bo dan sledil drugemu.

Kako dolgo še?

11

Naslednji dan sta Marta in Andrej zaman čakala Poljanška na kosilo. Poldne je davno odbilo, njega ni bilo.

Marta je bila izvedela, da so Nemci minulo noč zaprli celo vrsto Slovencev, a tega Andreju ni hotela povedati.

»Kako, da ni očeta?« se je vznemirjal Andrej. »Obljubil je, da gotovo pride, pa bo skoraj ena, a ga še ni.«

»Morda so ga kje pridržali na kosilu in pride pozneje. Sédimo h kosilu!« je dejala Marta.

»Da le ni obolel, ali da se mu ni kaj pripetilo!« je skrbelo Andreja.

»Ne vznemirjaj se! Če ga popoldne ne bo, pojdeva na dom in pogledava, kaj je,« ga je tolažila Marta.

Po kosilu, ko je Marta pomila posodo, je sela h klavirju.

»Katera pesem ti je najljubša?« je vprašala.

»Veš, kar se glasbe tiče, sem zelo skromen in neuk. Vse, kar igraš ti, mi je ljubo in drago.«

»Saj ti ne bom igrala Wagnerja, Beethovna ali Bacha. Povej kako slovensko narodno, ki ti je všeč!«

»No, pa zaigraj tisto: O ja, o ja, ti si dekle mojâ!«

In je tiho zaigrala, Andrej pa je polglasno pel:

»O ja, o ja, ti si dekle moja,
ali si se kaj dobro naspala?
Odpiraj, odpiraj mi kamrico zdaj,
nocoj bova slovo jemala...«

In mu je Marta odpela:

»Zakaj bi midva ločila se,
saj ti nisem nič žalega storila,
saj bila sem vedno le tvoje dekle
in tebe le srčno ljubila...«

»Tistega pa, da bi z drugim kramljala, ti ne bom pel!« se je šalil Andrej.

Tako mu je Marta igrala skoraj dve uri.

Toda Andrej se ni razvedril. — Kaj je z očetom? — ga je neprenehoma vznemirjalo.

Marta je zaprla klavir in vstala. Zunaj se je delal že mrak.

»Vidim, da si ves nemiren in kadiš cigareto za cigareto. Grem, da se oblečem in pojdeva skupaj iskat tvojega očeta.«

»Ali bi res šla z menoj? Ti si res zlata deklica!« se je zahvalil Andrej, ki mu ni bilo več strpeti od vznemirjenja.

»Ali misliš, da bo bolničarka takega invalida, kakor si, pustila samega na ulico? Samo očetovo kučmo boš moral povezniti na glavo in obleči njegov plašč!«

»Čemu pa?«

»Da Nemci ne bodo videli, da si še vedno v vojaški obleki. Tvojega očeta sem včeraj naprosila, naj ti prinese tvojo civilno

obleko, da bi mogel na ulico. Zdaj pa bova morala sama ponjo.«

»Ti res na vse misliš, Marta!«

»Ti pa na nič! Filozof!«

In ga je nenadoma poljubila in odbrzela v svojo sobo.

Bila je že tema, ko sta stopila iz hiše. Po nerazsvetljenih ulicah sta krenila proti vili, kjer je bilo Poljansškovo stanovanje.

»Ali se ti ne zdi, Marta, da stopava skozi mrzlo tuje mesto? To ni več najin Ptuj. To je mrko sovražno gnezdo. Vsak trenutek naju lahko zgrabi neprijateljska roka!« je šepetal Andrej, ko sta srečno prišla mimo nemške patrulje.

»Jaz imam srečo, Andrejček. Ne boj se! Mama pravi, da sem bila rojena v nedeljo, in zato se ti ne bo nič zgodilo, dokler boš hodil z menoj!« se je šalila Marta.

»Zato pa sem jaz rojen v petek in imam večno smolo!«

»Grdoba, kaj lažeš? Ali je to smola, če sem jaz tvoje dekle?«

»Res, to je pa sreča, ki je skoraj nisem vreden!« je stisnil Andrej Marto za roko.

Ko sta prišla pred Poljansškovo stanovanje, sta pozvonila. Za zastrtimi šipami vrat je ostalo vse tiho, nihče se ni oglasil.

Andrej je pozvonil drugič. Dolgo je brnel zvonec v mrtvo tišino zapuščenega doma.

»Očeta ni doma...« je vzdihnil in iskal z levico po žepih.

»Mislim sem, da imam ključ pri sebi, pa ga seveda nimam. Kaj sedaj?«

»Pojdiva prašat hišnico!« je predlagala Marta.

Po ozkih stopnicah sta odšla v podpritlečje in potrkala pri hišnici. Takoj jima je odprla.

»Križ božji, gospod Andrej!« je tlesknila z rokami, ko ga je ugledala. »Stopite noter! Prav, da ste prišli!«

»Ali veste, kje je oče?« je vprašal Andrej in stopil v sobo.

»Od pred včerajšnjim gospoda profesorja nisem več videla. Včeraj so Nemci iz vašega stanovanja odšli in mi dali ključe. Tu jih imate!«

»Toda kaj je z očetom?« se je vznemirjal Andrej.

»Prav nič ne vem, gospod Andrej. Morda se je kam odpeljal. Ali pa — « je hišnica v zadregi umolknila.

»No, kaj? Povejte!« je silil Andrej.

»Ali nič ne veste? Preteklo noč so mnogo slovenskih Ptujčanov pozaprli. Iz tretjega nadstropja so snoči ob desetih odpeljali gospoda učitelja Hladnika. Pobrali so po mestu skoraj vse slovenske uradnike, zdravnike, odvetnike. Morda je tudi vaš oče med njimi. Sicer ne vem nič gotovega. Strašne čase smo doživeli. Ali vam je slabo, gospod Andrej? Ali vas roka boli? Ali ste bili ranjeni?« je tarnala hišnica.

»Nič mi ni... Pojdiva!« je z muko dejal Andrej Marti. »Vam pa lepa hvala, Marija, da ste shranili ključe. In nikomur ne pravite, da sem doma. S fronte sem prišel!« se je poslovil Andrej.

»Ne ženi si vsega tega tako k srcu! Vse bo še dobro,« ga je tolažila Marta, ko sta stopala po stopnicah navzgor.

Poljanšek je odklenil stanovanje, prižgal v obednici luč in se sesedel na stolico.

»Kaj sedaj, Marta?« je vzdihnil.

»Kaj! Najprej bo treba pospraviti po sobah. Ali ne vidiš, kakšno nemarnijo so pustili za sabo? To je nemška kultura!«

»Pusti to, Marta! Naj bo, kakor hoče! Sedi!« jo je potegnil k sebi.

Ovila mu je roko okrog vratu: »Ne obupuj! Jaz ti bom pomagala. In prišli bodo tvoja mama, Vida in bratca. In imel boš zopet svoj dom!«

V sobi je bilo obupno. Na mizi so ležali ogorki cigaret, krpe papirja, prazne steklenice in kozarci. Velika stenska ura je stala. Na marmornati plošči odprte lave so ležale odprte konzervne škatle, okajen samovar in kratki konci dogorelih lojenih sveč. Preproga je bila vsa blatna, dvoje stolic je bilo prevrnjenih, na divanu se je poznalo, da je nekdo poležaval na njem z blatnimi škornji.

Poljanšek je rahlo odmaknil Martino roko in vstal.

»Oprosti! Zadelo me je, kakor bi me kdo udaril s pestjo v obraz. Postrežem ti s čašico likerja.«

Odprl je lavico ob divanu in se zdrznil: »Ničesar ni več. Vse so izpili...«

»Nič ne de... Imajo pač zelo suha grla in jih muči strašna žeja!« se je nasmejala Marta.

»Pojdiva pogledat po drugih sobah!« je dejal Andrej.

In sta šla. Povsod nered, vse razmetano, postelje nepostlane, omare odprte.

»Bog ve, kaj so vse pokradli!« je menil Andrej.

V njegovo sobo so bila vrata vlomljena. Prižgal je luč in pogledal v predal svoje pisalne mize.

»Hudič jih vzemi! Moj fotografični aparat so mi odnesli!« je zaklel.

»Vidiš, tako mi ugajaš, Andrej. Razjezi se, prekolni jih, pošlji jih k vragu in odleglo ti bo!« mu je prigovarjala Marta. »Potem pojdeva v kuhinjo in ti kako malenkost pripravim za večerjo, če še kaj najdeva. Če ne bo ničesar, pa skočim domov in ti kaj prinesem za večerjo. Potem boš legel in lahko noč! Jutri dopoldne ti pa prideva z mamo pospravljat.«

Šla sta v kuhinjo. V skritem kotu na polici v shrambi sta še našla nekaj jajc in malo masti. Marta mu jih je spraznila na kuhalniku in mu skuhala čaj. V nekem predalu je še iztaknila malenkost prepečenca.

Postavila je vse predenj na mizo.

»Tako, vidiš, sedi in večerjaj! Za silo bo. Tačas pa ti posteljo posteljem.«

In je odbrzela v njegovo sobo.

Ko je povečerjal, se je vrnila v kuhinjo. »Tako, Andrejček, sedaj pa grem.«

»Spremil te bom.«

»Kaj še! Da še tebe zgrabi patrolja na ulici!«

»Kaj pa, če tebe?«

»Ne bodo me! Daj mi očetovo kučmo in plašč!«

»Čemu ti bo? Saj ti ga bom po hišnici poslal domov!«

»Nikakor ne! Ravno prav mi bosta služila kučma in plašč.

Le daj sem!«

Vzela mu je oboje, si oblekla plašč, vtaknila svojo čepico v žep in si poveznila kučmo na glavo.

»Tako! V temi bo vsakdo mislil, da sem kak vozataj iz Karpatov!« se je smejala.

Tudi Andrej se ji je moral smejati.

Ko jo je med vrati poljubil, ji je šepetal ves srečen na uho: »O ti, moje sonce, moj smeh, moja sreča!«

Ko so se vrata za njo zaprla, se mu je zdelo, da je mrtva tišina v zapuščenem domu še obupnejša, da je luč začela ugašati in da se je zgrnil nanj še strašnejši mrak osamelosti.

Ugasnil je luč v kuhinji in šel v obednico.

Obstal je pred sliko svoje matere, vse lepe, sončne, mlade, ki ga je držala nebogljenčka v naročju v zarji prve materske ljubezni.

In se mu je utrgalo iz prsi: — O, mama! —

Zgodaj zjutraj ga je iz nemirnega sna zbudilo brnenje zvončka v stanovanje.

Naglo si je ogrnil plašč in hitel odpirat.

Ko je odklenil, mu je že tisti trenutek ihtela na prsih sestra Vida: »Andrej, bratec! Tebe sem najmanj pričakovala!«

»Kje so mama, Bojan, Petrček?« je vpraševal Andrej.

»Pridejo kak dan za mano. Jaz sem prišla pred njimi, da vidim, kako je tu.«

Odnese la svoj mali kovčeg v kuhinjo in sela.

»Kje je oče? Kaj je s tvojo roko? Kako si prišel domov?«

Andrej je sedel in moral pripovedovati.

Ko je končal, je začela Vida snovati načrte: »Očeta bom jaz rešila iz zapora. Ne bom jim dala miru, dokler ga ne izpuste. Jaz že znam, kako je treba nastopiti proti tem ljudem. Pokazati jim moraš, da se jih ne bojiš, in jih uženeš. Vse bo še dobro!«

»In ti, mama in bratca, kako ste živeli te čase?« je izpraševal Andrej.

»Hudo je bilo. Naše ljudstvo je vse zbegano, brez opore, brez ciljev, brez voditeljev. Vdali so se: tudi pod Hitlerjem nas ne bo vrag vzel. Mnogi celo zatrujejo, da jim bo bolje kakor pod Jugoslavijo. Fantje so pobegnili s fronte domov, se preoblekli in šli na svoje domače delo. Pomagaj si vsak, kakor veš in znaš! Z mamo smo se stiskali pri sorodnikih v mrzli, tesni sobici. Divje vesti so krožile po deželi: da je Ptuj porušen, da Maribor gori, da Celja ni več. Kmetje so začeli živež skrivati. Za denar težko kaj kupiš. Zato sem šla, da vidim, kako je doma. Prinesla sem nekaj jajčk in drugega za prvo silo. Na postaji so me Nemci hoteli ustaviti, pa sem jim take povedala, da so me takoj pustili. Sedaj pa bom zajtrk pripravila in potem bo že Bog dal. Jutri se popeljem po mamo in bratca.«

Prižgala je samovar in začela pospravljati po kuhinji.

Ko sta prišli Marta in njena mati, je bilo že vse skoraj pospravljeno.

Povedala jima je, da bo začela sama gospodinjiti in skušala priti v zvezo z očetom v zaporu.

Tako se je zgodilo, da je tisti dan opoldan dobil profesor Poljanšek med prvimi v celici številka enajst kosilo od doma.

Paznik Grašič je prinesel košarice za vse, ki so jim domači poslali kosilo, in jih razdelil.

Poljanšek je sedel na slamnjačo in začel obedovati: prežganko, jajčnik, kuhane slive. Skromno kosilce, ki mu je pa dišalo bolj kakor najizbranejša jedila; saj je bilo od doma.

Prsti so mu drhteli, ko je iz hlebčka kruha izluščil iz sredice ozko zganjen listek in prebral tesne vrstice: — Pogum, očka! Jaz sem že doma. Po mamu, Bojana in Petrčka se odpeljem jutri. Vsi smo zdravi. Tudi Andrej je doma. Jaz te bom rešila. Tvoja Vida te pozdravlja in poljublja! —

Ob vratih se je dobrodušno smehljal paznik Grašič: »Ali vam je teknilo, gospod profesor? Vaša hčerka vam je prinesla.«

»Ali je zunaj?«

»Da, pred pisarno.«

»Pozdravite jo in ji recite, naj mi pošlje blazino za pod glavo, odejo in nekaj perila. Saj nimam ničesar, da bi se pogrnil razen svojega zimskega plašča.«

Paznik je pomežiknil, da razume in da bo njegovo prošnjo sporočil Vidi. — — —

Ko je Vida prišla domov, se je pred Andrejem razjokala: »Tepli so očeta, bili ga v obraz. Oko mu je zateklo, zobje se mu majejo, ves je iznakažen. O, prekleti, prekleti!«

»Od kod vse to veš?« je mrko vprašal Andrej.

»Paznik Grašič mi je povedal. Poslati bomo morali očetu odejo, blazino, skodelico, žlico. Ničesar nima!«

Ta čas pa je profesor Poljanšek stopal v krogu s tovariši po tesnem dvorišču jetnišnice. Popoldanski sprehod med štirimi stenami pod visokim vedrim nebom. In se mu je zdelo, da sonce lepše sije, da se je visoki zid okrog dvorišča znižal, da je začutil od zunaj topel pozdrav otroške ljubezni, za katero doslej vse svoje življenje ni vedel.

In v duši mu je vzknila trdna zavest, da ne bo končal v ječi, v katero ga je vrgla kruta nemška roka.

Čez teden dni so poslali profesorja Poljanška iz ječe v bolnišnico, kakor je odredil nemški policijski zdravnik, ki ga je pregledal.

V celico je prišlo ponj pet gestapovcev.

»Kaj misliš, stari profoks, da je ugotovil zdravnik?« se je postavil predenj znanec iz samostanske obednice.

»Nalomljeno rebro, sesedla kri v očesu,« je odvrnil Poljanšek.

»Kaj še!« so se zakrohotali črnuhi. »Staro vnetje ledvic in povečano srce od alkohola. Vsak trenutek te lahko vrag vzame. Pa imamo usmiljenje s teboj in pojdeš v bolnišnico, da ne boš zabavljajal na nemško krutost!«

Odvedli so ga v zaprt avto. Gestapovec je sedel k volanu.

»Če bi se ti pa zahotelo po zlati svobodi, potem bo pokalo!« je udaril po torbici za pištolo in pognal.

V bolnišnici se je Poljanšek skopal, dali so mu bolniško haljo in mu odkazali posteljo v veliki sobi z dvanajstimi bolniki.

Ko je legel med čiste hodne rjuhe, ga je prevzelo udobje, kakor bi legel v najmehkejšo pernico. Tako se je bil navadil na trdo slamnjačo v celici številka enajst. Tu je bil vsaj sam v svoji postelji in ne stisnjen med Jakličem in Andrejčičem kakor sardina v škatlici. Tu so bila visoka čista okna, skozi katera je sijalo pomladansko sonce in so ponoči pokojno svetile utripajoče zvezde in ozek lunin krajec. Duh po jodoformu in zdravilih se mu je zdel prijeten ob spominu na smrad v celici in kotlič v kotu.

»Tu je rajsko letovišče v primeri z našo ječo!« se je hvalil usmiljenki, ki mu je po večerji skrivši prinesla čašo vina. »Ne smel bi piti, ker imam baje ledvice in srce zanič. Ali so naši pri meni beljakovino ali sladkor?« je izpraševal.

»Glede na vse to ste zdravi kakor riba!« mu je šaljivo odgovorila usmiljenka.

»Potem pa na vaše zdravje in na zdravje vseh dobrih slovenskih ljudi!« je izpil.

Nato je naprosil usmiljenko, naj obvesti njegove domače, da leži v bolnišnici in naj ga obišejo.

Drugi dan ga je nemški zdravnik pregledal na rentgenu.

»O kakem zlomljenem ali nalomljenem rebro ne more biti govora,« je suho ugotovil.

»A me vendar silno boli, tako da na desni strani niti ne morem ležati,« je tožil profesor.

»To ni nič. Morda ste se pretegnili,« je zaničljivo odvrnil zdravnik. »Vojna je pač vojna! Čez nekaj dni boste pač morali iti, od koder ste prišli. Imamo težje bolnike, kakor ste vi!«

Po kosilu je Poljanšek šel na sonce v bolniški vrt. Sedel je na klopec, sončna toplota ga je prevzela z omamnim udobjem, da je rahlo zadremal.

Vzdramil ga je otroški klic: »Očka, očka!«

Petrček je pritekel k njemu, mu splezal na kolena in mu ovil ročice okrog vratu, žena ga je objela in si brisala solze.

»Kako so te zdelali!« je ihtela.

»Nič ne maraj, Francka. Vem, da bom tudi to prebil. Mislim si, da je vse to za pokoro za vso mojo brezbriznost in nemarnost do doma in do vas vseh vsa ta dolga leta, ki so za nami. Zdaj vem, kaj je dom in družina. In srečen sem, da vaše ljubezni nisem docela zapravil!«

Sela je na klopec zraven njega. Tudi njej so zarisale tegobe zadnjih časov globoke sledove v obraz. V zadržani bolesti so ji utripale blede ustnice, v očeh so se bleščale prikrite solze. Zasmilila se mu je kakor še nikdar v življenju.

»Uboga moja Francka!« jo je pogladil po roki.

»Človek bi obupal, če bi ne imel v srcu nekaj, kar mu obeta lepše dni. Vsi nas gledajo sedaj po strani, ko vedo, da si zaprt. Včeraj sem čakala na nakaznice za moko, mast in sladkor, kakor so odredili Nemci. Zadnja sem prišla na vrsto in uradnik me je povrhu še ozmerjal: — Takim sovražnikom Nemcev bi se sploh ne smelo nuditi ničesar! — V trgovini te odrivajo, na cesti se te izogibajo, celo nekdanji prijatelji in znanci se te boje. Kako strašno nas je udarila ta vojna! Videla sem, kako je v našem domačem kraju na kmetih, vidim, kako je v mestu. Naša domovina je kakor opustošena brajda, ki jo je sklestila in zbila v tla ledena toča z viharjem!«

»Ne obupuj! Vse bo bolje in tudi nam bodo zasijali lepši dnevi. Življenje gre svojo pot. Glej Petrčka! Skače in vriska in trga trobentice, znanilke prve pomladi!«

»Komu boš natrgal rožic?« je zaklical otroku.

»Mamici!«

»Meni ne?« je vprašal.

»Kadar boš prišel domov!« se je odrezal Petrček.

Obrnil se je zopet k ženi: »Srečna si, da te otroci tako ljubijo! Njih srca si si znala pridobiti in ohraniti. To je morda največja sreča staršev. Jaz sem bil svojim otrokom skoraj do zadnjega tuj, ti pa si jim bila vedno blizu. Vsi ti bodo pomagali v hudih dneh: Andrej, Vida, Bojan in celo Petrček po svoje.«

Po bliskovito jima je minula ura obiska.

»Jutri te obišče Vida in ti prinese cigaret. Tudi spekla ti bom kaj sladkega. Andrejček bi te tudi rad obiskal, pa se boji, da bi ga Nemci prijeli. Zato se sedaj ne gane z doma. A vendar pravi, da te bo kak dan gotovo obiskal... Jaz bom prišla, kadar bom le mogla.«

Zvonec je tretjič naznanil konec obiskov in sta se morala posloviti.

Tisto noč po tem obisku je pa tudi v bolniško sobo, kjer je ležal Poljanšek, poslala vojna prve žrtve svoje krute roke.

Opolnoči so prinesli na prazno posteljo mladega kmečkega fanta iz Haloz. Bil je v nezavesti. Besno drveči nemški avto ga je na lepi cesti vrgel z voza, da je treščil z glavo ob cestni kamen.

»Brezupno!« je ugotovil zdravnik. »Zdrobljena lobanja. Devajte mu ledene obkladke na glavo!«

In je odšel.

Ranjenec je vso noč bleдел. Telo je umiralo, duh pa je še živel. Fant je tiho pel otožne haloške pesmi, se smejal in jokal, klical mater in očeta, kramljal s svojim dekletom, molil in klel po haloško: — Bog te nima rad... — Toda vse to je bilo raztrgano, brez konca in smisla.

Proti jutru se je umiril in ob prvi zarji izdihnil.

Prišla sta dva nemška častnika in hladno ugotovila, da se od ranjenca ne da nič več izvedeti, kako je zašel v smrt.

Mrtveca so odnesli v mrtvašnico.

Na prazno posteljo pa so čez uro položili mladega gimnazijca, katerèga so prinesli iz operacijske dvorane. Odrezali so mu desno nogo pod kolenom. Ob postelji je jokala njegova sestra, Poljanškova učenka iz pete šole.

»Kaj se je pa pripetilo bratu?« jo je vprašal.

»Nemci so očeta in mater zaprli. Sama sva bila doma. Pa je brat staknil nekje ostanek granate — vžigalnik ali kaj — in se igral z njim na dvorišču. Nenadoma se je tisti kos razletel in bratu zdrobil nogo. Vše življenje bo pohabljen, če ostane živ. In oče in mama še nič ne vesta.«

Z bridkostjo v srcu si je Poljanšek zaželel iz te sobe bolesti in smrti nazaj v celico številka enajst.

Popoldne mu je usmiljenka povedala, da je v posebni sobi konec hodnika pater Alfonz.

Nemudoma je Poljanšek hitel k njemu.

Našel ga je potrtega sedeti ob mizi.

»Kaj pa je tebe prineslo sem, častiti prijatelj?« mu je presenečen stiskal roko. »Nikoli bi ne bil mislil, da se bova kdaj tu srečala.«

»Pred sinočnjim opolnoči so vdrli gestapovci v naš šamoštan. Zbudili so nas, morali smo jim postreči z jedjo in pijačo, nato so nas pa nagnali na dvorišče. S težavo smo jih preprosili, da so nam pustili vzeti najpotrebnejše s seboj. Mene edinega so zaklenili v mojo celico, druge pa so naložili na tovorni avto in jih odpeljali na hrvaško mejo. Tam so jih vrgli na cesto in z nekaj streli v zrak pognali v beg. Nato so se gestapovci s praznim avtom vrnili v Ptuj. Mene so pustili do poznega popoldneva zaklenjenega v celici in sem se že bal, da so povsem pozabili name. Nato pa je nekdo prišel in me gnal v bolnico, kjer so mi odkazali to sobo. Ne smeš hoditi dosti k meni v goste, dragi prijatelj, zakaj zabičili so mi, da ne smem sprejemati obiskov.«

In pater Alfonz se je poslovil od Poljanška poslednjič s svojim rekrom: »Čast in poštenje...« — — —

Ni še minilo teden dni, ko je nekega večera prikorakal hrupno v bolniško sobo po Poljanška, ki je bil že v postelji, gestapovec.

»Auf! Ti si že zdrav!« ga je pozval.

Poljanšek se je moral obleči v svojo obleko in sesti v avto, ki je čakal pred bolnico. Zapeljali so ga zopet v jetnišnico v celico številka enajst.

Ko je poiskal svoje ležišče med Jakličem in Andrejčičem in legel, se mu je zdelo, kakor bi prišel domov.

Jetnikom v celici številka enajst so minevali dnevi v pusti enoličnosti. Zjutraj telovadba — nato pometanje in pospravljanje — dopoldansko dolgočasje — kosilo od doma (edini svetli trenutek dnevnega reda) — popoldanski odmor — sprehod v krogu na dvorišču — večerja — mrtva noč — spanje. Brlizganje piščalke drugo jutro jim je bilo uvod v novi enolični dolgi dan.

Iznajdljivci so si krajšali čas s šahom. Zgnetli so si figure iz kruha, za desko jim je služil star kos lepenke.

Zunaj pa je cvetela pomlad vsak dan bujnejše in topleje. Muharčki po zidovju so žgoleli vsak dan bolj živo, sonce je popoldne vsak dan dalj sijalo v sobo. Nad odprtino na oknu je spredel pajek svojo prvo mrežo. Ure in ure so ga gledali jetniki in se veselili, ko je prvo muho ujel.

Nekega dne so jih začeli zasliševati. Posamezne so jih klicali v pisarno. Ko se je Jaklič vrnil od zasliševanja, je povedal Poljansku novico: »V taborišče bomo šli!«

»Kako to misliš? Ali nas ne bodo izpustili?«

»Kaj še! Videl sem vprašalno polo, kamor vpisujejo podatke. Na drugi strani stoji opomba: Abgeschoben ins Lager . . . — Odgnan v taborišče . . . Dajo ti številko in te odrinejo nekam kakor mrtvo stvar.«

29. aprila 1941 je bilo prelepo pomladansko jutro. Kako živo so občutili to lepoto zaporniki zatohle, smrdeče celice številka enajst! Sonca, zraka, sinjih prostranstev slovenske zemlje, mogočne Drave, zelenih gozdov, prebujajočih se žitnih polj, solzečih se trt po haloških goricah — vsega tega so si tako prisrčno želeli vsi, ki so že dva tedna — zanje celo večnost — ždeli stisnjeni po umazanih slamnjačah v nekoliko kubičnih metrih zatohlega zraka za edinim zamreženim in zapaženim oknom celice številka enajst!

Tisto lepo jutro pa so jih nepričakovano postrojili na tesnem dvorišču jetnišnice. Vse svoje borne stvari so morali vzeti s seboj.

»Pojdemo!« se je veselil Jaklič.

Zbrali so jetnike iz vseh celic in jih natrpali v velik, zelo lep avtobus.

»Izlet v neznano smer!« se je šalil Jaklič, ko so se peljali skozi mesto proti Ljutomerski cesti. Obstali so pred kapucin-skim samostanom pod cerkvijo svetega Ožbalta. Nemci so ga bili spremenili v zasilni zapor. Tudi iz samostana so jih nekaj naložili na avtobus.

»Kam nas bodo neki peljali?« so ugibali, ko se je avtobus obrnil in zdrvel zopet nazaj po ptujskih ulicah med zidovi, ki so bili od vrha do tal polepljeni z letaki kričeče nemške propagande.

Ko so privozili mimo ozke uličice, držeče preko Grajene čez mostiček proti vili, kjer je bilo Poljanškovo stanovanje, je profesor zagledal Petrčka, ki se je igral z žogo na soncu.

Planil je kvišku in zaklical: »Petrček!«

Toda ropot motorja je pogoltnil njegov klic, dete se je igralo dalje, vogal sosedne hiše ga je v trenutku zakril.

»Zbogom, otrok moj! Zbogom, moji dragi, zbogom dom! Brez slovesa moram Bog ve kam,« je vzdihnil Poljanšek z bridkostjo v srcu.

Po ravni, gladki cesti so brzeli proti Halozam v sončno jutro med poganjajočim zelenjem.

Globoko so dihali v ostrem zraku in skoraj pozabili, da sede pred njimi in za njihovimi hrbti nemški stražarji z nabitimi puškami med kolena.

Ko so prevozili borlski most in obrnili na levo, so uganili, da se vozijo na grad Borl.

Mogočna stavba stoji na skalnatem griču sred zelenja na desnem bregu Drave ob robu Haloz. Proti reki pada golo pobočje iz apnenca in peščenca skoraj navpično v globino do ceste, na drugi strani pa pelje pot po položni vzpetini do vhoda v grajsko dvorišče z visokim kamnitnim portalom, nato skozi druga vrata na drugo dvorišče, ki ga obdajajo arkade dvonadstropne stavbe.

Poljanšku je oživel spomin na minule dni, ko je neštetokrat s prijatelji obiskoval ta grad in občudoval v njem viteško dvorano, kapelo in številne sobe, polne starinskega pohištva, orožja in slik. Tam je v dolgih vrstah viselo orožje vseh dob in krajev, sulice, meči, sablje, buzdovani, puške na kremen, v kotu velikega hodnika je stal staroveški top ob kupu kamnitnih krogel. V črnem salončku Marije Terezije je visela velika slika te cesarice, lepe, zrele ženske v razkošni obleki

iz atlasa, z velikimi uhani ob okroglih, nasmejanih licih, z blestečimi zapestnicami na oblih laktih, z dragocenimi prstani na lepih prstih. Na bujnih prsih v nežni vdolbinici se je bleščal obesek vseh kraljev in cesarjev habsburške krvi: red zlatega runa. Po vseh sobah so visele starinske slike grofov in grofic, baronov in komtes, vojskovodij v jeklenih oklepih, svečnikov v dragocenih ornatih, lovcev in trebušastih mogotcev v žametastih oblekah, sedečih ob vrču vina. Vse fevdalno bogastvo in razkošje se je šopirilo po teh grajskih sobanah, natrpanih s širokimi posteljami, udobnimi naslanjači, težkimi omarami, mizami in stoli. Zdaj zdaj, se ti je zdelo, bo vstopil s težkim korakom po mehkih preprogah kdo izmed lastnikov vsega tega bogastva iz davnih stoletij, ko so veseljačili na Borlu še Ptujski gospodje, Šaumburgi, Turni, Sauerji in kaj vem kateri plemenitaši še.

Toda zunaj po hodnikih so visele cele vrste okovov — Poljanšek jih še na nobenem gradu ni videl toliko — železnih svetlih zapestnic s ključi in brez ključev, z verigami in brez verig. To so bili okovi, v katere so vklepali tlačane, upornike, ki so s krvjo in znojem zgradili in opremili ves ta onemeli spomenik tisočletnega robovanja našega ljudstva gosposki, ki mu je bila tuja in sovražna po krvi in mišljenju. Od vseh teh haloških robotov iz tistih dob so ostale v knjižnici tri bele lobanje puntarjev, ki jih je rabelj obglavil, in na pergamentu pisan sodni zapisnik proti osemnajstletni Agati Arnejčič, ki so jo obsodili zaradi čarovništva, jo živo pokopali in z lesenim kolom v grobu prebodli.

To je bil Borl.

Toda vseh teh spominov sedaj ni bilo več. Kapitalistična delniška družba je že pred leti kupila grad na dražbi in razprodala vse, kar je bilo v njem, na vse vetrove. Že nekaj let je bil grad skoraj prazen in skozi ogromne dvorane in sobe je zavijal ob polnočnih urah oster veter, okna in vrata so šklepetala, bežne sence so v medli mesečini begale po hodnikih kakor pošastne prikazni iz časov tlačanstva. Daleč nekje pa so vriskali fantje na vasi in je dehtelo cvetje dekletom na okencih. Živo življenje slovenskega ljudstva je ostalo, pesem njegovega dela, vse drugo je leglo že davno v grob. — — —

Avtobus je sunkoma obstal, zavore so zaškripale in vzdramile Poljanška iz njegovih sanjarij.

Niso jih peljali na grad, temveč so se ustavili pred pristavo pod gradom. Bila je zapuščena, zanemarjena.

Postrojili so jih na štirikotnem dvorišču pred velikim betoniranim gnojiščem.

Tam so stali v dolgih dveh vrstah slovenski uradniki, profesorji, zdravniki, sodniki, odvetniki, delavci, kmetje in drugi, ki so jih bili Nemci pozaprli v Ptuj in okolici.

Mlad visok uniformiranec s celo vrsto stražnikov z nabitimi puškami se je razkoračil pred njimi. Vzpenjal se je na prste in zopet spuščal na pete in govoril: »Jaz sem komandant tega taborišča. Jaz sem za vas bog! Doslej ste lenuharili, banda, cela dva tedna in še več. Sedaj bo tega konec. Delo, to je geslo novega reda. Tudi vi se boste morali po njem ravnati. Naš nemški narod je mlad in čil in mu je delo prva zapoved. V vaši gnili Jugoslaviji je vse zanemarjeno, ker niste znali ali niste hoteli delati. Poglejte vaše ceste, vaše železnice, vaše rudnike! Vse zanemarjeno in za nič. Tu vas čaka polne roke dela pod našo komando. Vi ste sedaj premaganci in morate služiti velikemu rajhu in njegovemu vodji Hitlerju. Odklenkalo je lenuharjenju in lepim dnevom poležavanja. Vsi boste morali delati. Kdor ne bo hotel, dobi batine in kroglo v glavo. Isto čaka tistega, ki bi se mu tožilo nazaj v zlato prostost. Torej še enkrat in poslednjič: delo, delo, delo! Heil Hitler!«

Razdelili so jih v delovne skupine za delo na cesti, za napeljavo vodovoda, za kopanje latrin, za dovažanje vode, za čiščenje in pometanje, za kuhinjo in pes vedi za kaj še vse.

Poljanska in Jakliča so uvrstili k oddelku za čiščenje.

Prostrani hlev, gospodarska poslopja in odprte lope so bile polne navlake: rožja, dračja, listja, smeti, preperelih drv, koruznice in slame, kar vse se je nabiralo tam in gnilo že leta in leta.

Iz hleva je bilo treba izvleči polomljene vozove, pluge, brane in drugo poljsko orodje, ki je bilo vse zarjavelo in kvečjemu še za staro železo. Vse to so spravljali v lopo, iz katere je drug oddelek odnašal steljo in drobno vejevje v hlev.

»Čemu vse to bedasto prenašanje stvari iz enega konca v drug. Nemara delamo vse samo zato, da delamo!« se je jezil Poljanšek, ker ga je rebro bolelo.

»Ali se ti še ni posvetilo?« se mu je smejal Jaklič. »V tem velikanskem prostoru v hlevu bomo spali. Zato moramo na

zbita ilovnata tla nanositi dračja in stelje, da si posteljemo. Tu se ti jasno odkriva jezikovna koreninica besede postelja, ki je iz pradavnine v tako naravni preprosti zvezi s steljo.«

Opoldne so jim dali kratek odmor. Posedli so v odprti lopi na tla in dobili za kosilo košček slanine in slabega kruha.

Popoldne so od nekod privlekli staro vojaško kuhinjo in jo postavili v pokrit prostor pred stranskimi vrati v hlev.

Učitelj Hladnik in primarij Majhen sta bila dodeljena h kuhinji. Za pomoč so jima dali dva kmečka fanta. Morali so takoj začeti lupiti krompir za večerjo in zakuriti pod kotlom.

Poljanšek in Jaklič sta pometala v hlevu iz betonskih jasli davno prepereli zdrob sena in slame, brisala okenca nad jaslimi in preganjala pajke po zasmetenih kotih in špranjah.

»Še verig bi bilo treba, da bi nas privezali k jaslim kakor neumno živino!« je sredi dela vzdihnil Poljanšek.

»Tihol!« mu je šepnil Jaklič in skočil na tla.

Pri velikih vratih v hlev sta se pojavili dve postavi: komandant, ki jih je zjutraj pozival na delo, in vitka gospodična v gumijastih škorenjčkih in kratkem krilcu.

»Javljam: hlev na Borlu. Dva moža čistita prostor za ležišča,« se je postavil Jaklič pred njiju.

»Weitermachen! Delajte dalje!« je odgovoril mrko gestapovec.

Jaklič je splezal zopet k oknu nad jaslimi in ga vneto snažil s staro krpo.

»Kaj, tu bodo spali ljudje?« se je našobila gospodična.

»Seveda! Ali naj jim damo grajski salon?« se je namrdnil gestapovec in brskal s paličico po listju.

»To vendar ni primerno za te ljudi. Saj so sami inteligenti,« je uporno nadaljevala gospodična.

»Preveliko usmiljenje kažete do te svojati! Pazite, gospodična Vali! Ne boste več moja prijateljica in premestili vas bomo iz lagerske uprave, če boste tako govorili,« se je šalil gestapovec.

»Ali mislite, da bom žalovala, če bom morala iz te puščobe? Takoj se lahko javim v tečaj za prešolanje učiteljev!« ga je zavrnila, vzela iz torbice cigareto in si jo dala prižgati spremljevalcu.

»Zbogom, gospoda!« je pozdravila slovensko in počasi odšla s komandantom na dvorišče. Ob vratih je vrgla skrivši nekaj v jasli.

Ko sta izginila preko dvorišča, je Jaklič skočil na tla.

»Prekleta hinavka!« je siknil. »Kdo bi si mislil, da je vrag pri peti koloni!«

»Ali jo poznaš?« je izpraševal Poljanšek.

»Kako bi je ne! Učiteljica je bila tu nekje v Halozah. Kolikokrat sem plesal z njo po naših narodnih veselicah in gostijah! Valerija Mali se piše. Da me ni povsem zatajila in pozabila, kaže ta zavojček cigaret, ki mi ga je vrgla v jasli. Najfinejše Mirijana! Če bi ne bil v nemškem suženjstvu brez prahu tobaka, bi jih pohodil. Tako pa —«

In je prižgal sebi in Poljanšku.

Kadila sta, dokler nista zaslišala zunaj korakov straže.

Zgodaj zvečer so plegli na dračje in listje. Velika hlevska vrata je straža od zunaj zapahnila. Vse je potihnilo.

Poljanšek je imel svoje ležišče med Jakličem in učiteljem Hladnikom.

»Vendar vidim, da smo tu na boljšem kakor v zaporu,« je ugotovil Jaklič. »Prostora je dovolj, da nismo tako stisnjeni kakor v tistem tesnem brlogu v zaporu, sonca in zraka je tudi na pretek. Samo ležišče je trdo. Vsako vejo čutim pod seboj.«

»Fanta, ali sta žejna?« je šepnil Hladnik, se dvignil in segel v jasli nad glavo, kjer je imel spravljen svoj nahrbtnik.

»Kaj vprašuješ? Ali imaš kaj?« se je začudil Jaklič.

»Imam. Proti večeru se je prikradel v kuhinjo Haložan. Vračal se je iz goric ves židane volje in pritovoril dvoje steklenic. Eno je dal meni, drugo primariju. O kakem plačilu ni hotel niti slišati. — Ker so Nemci tako grdo naredili z vami, se nam kmečkim ljudem smilite. Bom še prišel! — se je poslovil. Še ima naše ljudstvo zlato srce.«

Hladnik je ponudil tovarišema in tudi sam pil.

»Vsiljuje se mi primera med narodno damo Vali Mali in nepoznanim Haložanom,« je modroval Jaklič, ko so izpili.

Toplota se jim je razlila po žilah, v prijetni omotici jih je prevzel globok spanec.

Zunaj so udarjali po kamenju enakomerni koraki straže, nekje pod gradom je bevska pes. Čez most je drdral avto in utonil nekje v dalji.

V svetlem salonu na gradu ob starem kaminu v angleškem slogu, kjer so prasketala bukova polena, je sedela gospodična Valerija Mali v pižami na nizkem stolčku in kramljala s komandantom ta dan ustanovljenega taborišča na Borlu, Adolfom Meierjem. Pred njima na mizici je stala buteljka, v dveh vitkih čašah se je iskril traminec.

Gestapovec je pripovedoval dogodivščine s poljske fronte.

»In kaj ste napravili z lepo Židinjo, ki je ušla izpred zida in se vrgla na kolena pred vas?« je izpraševala gospodična Vali

»Ustrelili smo jo kakor vse druge...« se je zakrohotal Meier.

»Pa ste le svinje!« je vzkliknila, zmečkala med prsti cigareto in jo vrgla v ogenj.

Drugo jutro so morali Poljanšek in Jaklič in še štirje taboriščniki po vodo k studencu pod borlskim gričem. Na voziček so naložili sod in krenili v dolino proti Dravi.

Prelepo jutro se je budilo. Drevje je že brstelo, trate ob cesti so zelenele, modrikaste prosojne meglice so se vlekle nad Dravo. Nekje se je oglašal med drugimi ptiči ščinkavec in oznanjal, da gre že pomlad preko gričev.

Iz sinje prostranosti Dravskega polja sem od Ptuja se je naenkrat zaslišalo brnenje avionov. Napeto so gledali v tisto smer, a niso mogli ugledati ničesar, dasi je grmenje propelejev od trenutka do trenutka naraščalo. Nepričakovano pa so zagledali, kako je izza velikega zavoja Drave med grmovjem na obeh bregovih priletelo troje letal nizko nad vodno gladino in v lepih lokih sledilo toku Drave.

»To so štuke!« je vzkliknil nemški stražar, ki jih je spremljal po vodo.

Obstali so in gledali za letali, dokler niso izginila za borlskim gričem.

Nemec je postal zgovoren.

»Da, da, ni je vojske nad nemško in ni je mornarice nad našo, ne letalcev nad našimi. Samo še Anglijo bomo ustražovali, potem bo vojne konec.«

»Kako to mislite?« je vprašal Jaklič.

»Zelo preprosto! Čez Kanal bomo vdrli v Britanijo. Levo in desno od prehoda skozi morje bomo potopili tisoče in tisoče starih ladij in se tako zavarovali, da nas ne bodo mogle podmornice ovirati pri prevozu naše armade čez Kanal. Tako bomo vkorakali na Angleško in si priborili končno zmago!«

Jaklič je z vso silo zadrževal smeh in šepnil Poljanšku, ki je z njim vlekel voziček: »Res ne vem, ali nas hoče mož potegniti s to bajko, ali pa je res tako bedast, da sam verjame, kar nam hoče natvesti.«

Ko so nalivali vodo v sod, je stražnik legel v travo in besedičil: »Lepi so ti vaši kraji in vinogradi. In vaše vino je tudi izvrstno. Vaš renski rizling je vino vseh vin. Zakaj? Ker ste dobili ta trs od naše nemške Rene, kjer stoji čvrsto in zvesto naša nemška straža. Kaj hočete vi Slovenci? Dajte nam roko za novi red, postanite naši prijatelji! Če se vpišete v Heimatbund, lahko že jutri greste domov.«

»Vrag ga vzemi, gobezdača!« je mrmral Jaklič in vlival poslednjo vedrico vode v sod.

Ob desetih so se vrnil z vodo na pristavo.

Iz prizidka ob hlevu so selili viničarsko družino. Taboriščna straža je potrebovala prostore zase. Borno pohišstvo so zmetali pred vrata. Taboriščniki so ga nakladali na voz, da ga odpeljejo z viničarjevimi kravicami.

Od nekod je prišel komandant Meier in opazoval nakladanje.

Pred seboj je opazil na stolčku stoječe kmečko razpelo. Pristopil je in ga brenil s stolčka, da je v velikem loku odletelo proti lopi, kjer so bili napravili začasno latrino.

»V latrino s krucifiksom! Poberi in nesi! Marš!« je sunil Poljanška proti lopi.

Poljanšek je odrevenel.

»Ali boš? Ne boj se, da ti prsti odpadejo, babjeverec stari! V latrino ga vrzi!«

Poljanšek je pobral razpelo in odšel v lopo. Tam sta bila dva prostora. Prvi je nekoč služil za kuhinjo, stare žrmlje so še stale v kotu, v drugem, manjšem prostoru je bilo zasilno stranišče.

Poljanšek je postavil razpelo na žrmlje, na stare žrmlje, s katerimi so Bog ve kdaj mleli žito za vsakdanji kruh vini-

čarski družini. Kolikokrat je ob razpelo žuborela molitev družine: — Daj nam danes naš vsakdanji kruh! . . . — Gestapovec te molitve gotovo ni molil nikoli. Brcnil je razpelo, ki ga je pobožno izrezljala slovenska roka, in ga iz sovraštva obsodil v latrino, da izgine v blatu in smradu za vedno.

Ko se je Poljanšek vrnil, Meierja ni bilo več. Viničarka je profesorja trepetaje vprašala: »Gospod, ali ste res vrgli bogeca tja?«

»Ne, ne, mamica. Na žrmlje sem ga postavil,« je odvrnil Poljanšek.

Plaho je ženica odšla v lopo in se vrnila z razpelom, zagrnjenim pod široko kmečko ruto na prsih. — — —

Pod večer se je nebo pooblačilo. Začelo je deževati. Zgodaj so legli taboriščniki in po napornem delu trdno zaspali.

Proti polnoči pridrvi na dvorišče vrsta avtomobilov. Vrata v hlev se s truščem odpro. »Auf!« kriči straža. Taboriščniki vstanejo. Vsak mora stati nepremično ob vznožju svojega ležišča. Žepne baterije posvetijo. Cela vrsta gestapovcev si ogleduje taboriščnike take, kakor so jih vrgli kvišku, brez vrhnje obleke, trudne, zmučene, neprespane. Brce s škornji, sunki v prsi, psovke.

Počasno, kakor so prišli, izginejo gestapovci v noč.

Zunaj šumi dež. Ljudje so se umirili in pozaspali.

Čez dve uri zagrme zunaj spet kamioni. Cela vrsta jih je, natovorjeni so s slamo. Zopet jih vržejo straže iz spanja. Treba je ven v temo in dež in znositi vso slamo v gornji del hleva, kjer še ni ležišč, in jo tam nakupičiti visoko do travverz pod stropom.

Peta ura je že, ko so znosili vso slamo pod streho. Premraženi, mokri ležejo taboriščniki za nekaj minut pod odejo. Hladnik in primarij gresta že kurit za zajtrk.

»Fantje, veselimo se! Bomo vsaj slamo dobili pod našega rojstva kosti!« se skuša šaliti Jaklič.

»Saj bi bilo potrebno,« govori nekdo. »Voda je pritekla skozi razpoke v zidu in je pod mano že cela luža.«

»Pod mano tudi . . .« se jih oglasi cela vrsta.

Tisto predpoldne zaradi dežja niso šli na delo, temveč k zasliševanju. Odkorakali so na grad in se tam morali postaviti v vrsto na odprtem mostovžu pred vrata pisarne.

Tam so stali ure in ure na mrzlem vetru in dežju in čakali, da pridejo na vrsto.

Ob enajstih so poklicali Poljanška.

Ko je stopil v sobo, je ugledal za veliko mizo celo vrsto gestapovcev. Sedeli so mogočno in važno na svojih sedežih kakor kak visok sodni dvor. Na sredi med njimi je v slavnostni uniformi sedel njegov znanec iz minoritske obednice.

»Midva se že pozna iz kloštra!« ga je zasmehljivo pozdravil.

Poljanšek se je molče postavil pred mizo.

Izpraševali so ga po imenu, priimku, starosti, poklicu in drugih podatkih.

Končno mu postavijo vprašanje, v kateri gostilni je bil stalni gost.

»Pri Zlati zvezdi!« odgovori.

»Aha, že vemo, pri lepi gospe Ani. Nimate slabega okusa za vino in ženske. Tu so vaše stvari, ki so vam bile odvzete, ko smo vas zaprli!«

Izročé mu zavitek, na katerem je napisano njegovo ime.

Obrne se in hoče oditi.

»Stoj!« vzklikne še nekdo. »Pred štirinajstimi dnevi sem vas videl v zaporu in ste imeli podplutbe v obrazu. Kaj vam je bilo?«

»Padel sem in se pobil.«

»Kje?«

»V zaporu na stopnicah v temi na hodniku...«

»V redu! Naslednji!«

Poljanšek izstopi in mora čakati, da se jih nabere dobršno število, katero spremi potem stražnik v temačni mrzli hlev na pristavo.

Tam bašejo tovariši slamo v slamnjače.

»Prezgodaj smo se veselili, da bo slama za nas,« ga pozdravi Jaklič. »Polnimo nove slamnjače za naše straže!«

Tako so potekali dnevi na Borlu. — — —

V nedeljo popoldne je prišla Poljanška obiskat hčerka Vida. Pripeljala se je s kolesom. Z njo je bilo še pet, šest ljudi iz Ptujja, ki so nameravali obiskati svoje v taborišču. Naprosili so stražnika, naj jih pokliče. Res jih je šel klicat in jim dovolil deset minut pogovora ob ograji.

Poljanšek in Vida sta imela solze v očeh, ko sta se pozdravila in objela.

»Mama in vsi te pozdravljajo, očka. Prinesla sem ti perilo, cigaret in nekaj peciva, ki ga je spekla mama zate. Ni mnogo, prihodnjič ti prinesem več,« je začela Vida razgovor.

»Kako živite?« je s skrbjo poizvedoval Poljanšek.

»Vse bi še bilo, le denarja ni. Prosila sem za kako službo, da bi kaj pomagala našim. Sicer se bomo že prebili. Ti samo glej, da ostaneš čvrst in zdrav! Za nas ne skrbi!«

Poljanšek je opazil, da ima Vida na levem licu tenko rdečo progo od očesa do brade.

»Kaj imaš na licu?« jo je vprašal.

»Nič ni. Na cesti pod Borlom smo srečali nemško trensko kolono. Nekdo me je iz objestnosti oplazil z bičem po obrazu...«

»To so zverine, ne ljudje! Kaj si jim storila ti, da te ne puste na miru?«

»To je malenkost, očka! Kako so šele tebe zdelali, reveža! Še sedaj se ti pozna. Mama nam je vse povedala. Do smrti jim tega ne bomo pozabili...«

»Kaj pa Andrej?«

»Prsti se mu počasi celijo. Drži se doma in mnogo čita. Nekako odrevenel je, se mi dozdeva. Ko bi ne bilo Marte skoraj vsak dan k nam, bi povsem zlezal vase in postal invalid po duhu in telesu...«

»In Marta?«

»Ona je pa vsa vedra in samozavestna. Začeli sva že z reševanjem, da veš. Ako se nama posreči, te bova rešili iz taborišča. Dobili sva zveze in se že prebili do najvišjega gestapovca in tam zahtevali, da te izpuste. Poudarjali sva, da nisi ničesar zakrivil, da Nemcev nisi sovražil, da si se celo potegoval zato, da bi ptujskih mostov ne razstrelili. Andrej nama je to povedal, kako si moledoval za oba mosta. Za plačilo so te sedaj pretepli. Tista visoka gestapovska zverina nama je naročila, naj vloži mama prošnjo zate, da te izpuste. Prošnjo sva včeraj oddali in so nama rekli, naj jutri prideva. Zato, očka, glavo pokonci! Morda boš kmalu zopet prost!«

Poljanšek se je spomnil Jakličeve prisprodebe o pastirju in kozi.

Ravnodušno je dejal: »Bog vam povrni vso skrb zame. Ne bom tega nikdar pozabil. Vendar ne zaupaj še tako sladkim obljubam. Nemec je Nemec, zlasti gestapovec. Zato bodi previdna!«

»Zame in Marto se ne boj! Medve jim bova že uro navili.«

Stražnik je napovedal, da je deset minut za pogovor že poteklo. Morali so se posloviti.

»Prihodnjo nedeljo zopet pridem, očka. Morda boš tedaj že smel z menoj domov, če te že prej ne izpuste. Zbogom, očka, in na svidenje!« se je Vida poslovila.

»Pozdravi mi zlasti Petrčka!« je zaklical Poljanšek, ko je Vida zasedla kolo in zavila po cesti v dolino.

Dolgo, dolgo je gledal za njo, dokler ni izginila za ovinkom.

Ko se je vrnil v hlev in legel na svoje ležišče, mu je bilo bridko prazno in hudo v duši. — — —

Drugo jutro je moral suplent Jaklič na grad.

Stražnik ga je peljal v prvo nadstropje in potrkal na neka vrata.

»Počakati!« se je odzval od znotraj nekdo.

Jaklič je prečital listek na vratih št. 9: Komandant taborišča Obersturmführer Adolf Meier.

— Kaj neki hoče ta od mene? — je ugibal.

Po dolgem čakanju so se vrata odprla in sta Jaklič in njegov spremljevalec stopila v sobo. Bila je lepo opremljena spalnica gestapovca, v katerem je Jaklič spoznal človeka, ki je prvi dan prišel na pristavo v spremstvu gospodične Valerije.

Stražnik je javil, da je moža pripeljal, in odšel.

»Videl sem, da ljubite red in snago. Zato sem vas dal poklicati, da boste mojo sobo pospravljali, moje obleko in čevlje čistili, vodo nosili itd. Začnite takoj! Tam so škornji. Osnajte jih in lepo zlikajte!«

— Da bom gestapovcu osebni sluga? Nak! — je pomislil Jaklič in se hotel že upreti. A nenadoma mu je šinilo v glavo, da utegne pri vsem tem imeti svoje prste vmes njegova znanca Valerija.

Molče je vzel škornje, ščetke in škatle z mazilom in se vrnil na hodnik. Gestapovec je zaklenil vrata in odšel.

»Ko se vrnem, boste pospravili sobo!«

Jaklič je šel na konec hodnika k oknu in začel snažiti škornje.

Kmalu potem so škrtnila vrata na drugi strani in na prag je stopila gospodična Vali v jahalnih hlačah z drobno paličico v rokah.

»Profesor Vilko!« je tiho poklicala in mu pomignila k sebi.

Jaklič je pustil škornje, stopil nekaj korakov proti njej in mrko obstal na mestu.

»Ali me nočete več poznati?« mu je nudila smehljaje se roko v pozdrav.

»Kako naj vam sežem v roko jaz, taboriščnik in snažilec čevljev — nekoč suplent — vam, prijateljici Obersturmführerja Meierja — nekoč učiteljici v borni haloški vasi, gospodična Vali?«

»Prečrno gledate, profesor!« se je zasmejala in z drobno paličico udarjala po svojih škorenjčkih.

»Nikakor! Nikoli bi si ne bil mislil o vas, da se boste prodali Nemcem!« je izbruhnilo iz Jakliča.

Zvonko se je zasmejala. Nato pa se je zresnila in mu začela tiho, strastno razlagati: »Vse to je samo videz. V srcu sem to, kar sem bila. Vse njihove skrivne načrte hočem izvedeti, spoznati jih do dna, iztrgati jim vse, kar skrivajo pred svetom, potem pa se jim izmuznem in bom znala na pravem mestu vse povedati... Pride čas, ko bo moje znanje koristilo vsem, morda tudi vam.«

Jaklič je strmé gledal vanjo.

»Potemtakem ste vohunka?«

»Nisem... Vohunko nekdo najame in jo plača. Jaz pa sem iz lastnega nagiba začela to igro, ko so me vprašali, ali bi šla sem v pisarno. Mogoče sem to storila iz idealizma. Včasih so me sumničili, da se ogrevam za srp in kladivo...«

»Če je tako, potem je pa druga!« ji je Jaklič ponudil roko.

»Menim, da se sedaj razumeva. Vi ste edini, kateremu sem to razodela. Upam, da boste obdržali zase. Sedaj pa hitro čašico likerja in nekaj cigaret! Meier me utegne vsak trenutek poklicati. Na sprehod bova jahala.«

Natočila mu je čašico in mu stisnila v žep zavojček cigaret.

»Da vam to povem, sem pregovorila Meierja, da vas je dal poklicati danes sem.«

»Vendar vas prosim, da storite vse, da me zopet nažene. Razumeli boste, Valerija, da profesor klasičnih jezikov ni ustvarjen za čiščenje gestapovskih škornjev, v tako lepih okoliščinah še celo ne!«

»Prav, zgodilo se bo. Če boste kaj potrebovali, skušajte dobiti zvezo z menoj. Toda oprezno! Prišla bom še kdaj na pristavo. Sedaj pa zdravstvujte!«

Odrzela je po stopnicah. Jaklič se je pa zopet lotil škornjev.

Čez pol ure je prišel stražnik ponj. Moral je postaviti škornje pred Meierjeva vrata in odkorakati zopet med tovariše na pristavo.

Nikoli več ga ni komandant taborišča določil, da bi mu škornje snažil. — — —

Število taboriščnikov je rastlo dan na dan.

V prostrane dvorane na gradu so namestili učitelje in učiteljice, ki so jih s posebnimi okrožnicami pozvali na tečaj za prešolanje. V teh pozivih je stalo, da mora vsak prinesiti s seboj šest sto dinarjev, jedilni pribor ter perilo in obleko. Mnogi teh tečajnikov so pomilovalno gledali taboriščnike, ki so bili na pristavi v hlevu kot politični zločinci. Še govoriti niso marali z njimi, da bi jih gestapovci ne osumili prijateljskih zvez z njimi. Na tečajih so se učili novega gledanja na svet, nemškega novega reda in raznih pesmi.

Taboriščniki na pristavi so morali robotati dan za dnem, medtem ko so tečajniki postopali po grajskih sobanah in se dolgočasili.

Zgolj kuhinjo so imeli skupno. Doktor Majhen in učitelj Hladnik s tremi pomočniki so se preselili s pristave na grajsko dvorišče, kjer je pod dvema kotloma že gorel ogenj. Vsak dan so taboriščniki s pristave morali h kosilu na grad in tam kositi s tečajniki pri zasilnih mizah iz surovih desk na grajskem dvorišču.

Nastopili so deževni dnevi. V pusti enoličnosti so potekali in jim ni bilo konca. Povsod blato in luže, izpod zidovja je pronicala voda pod seno, ki so na njem ležali bedni ljudje.

Tiste dni je nekdo pritihtapil v taborišče prvi časopis. Iz Slovenskega gospodarja se je prelevil v Štajerskega. Z imenom je izpremenil tudi jezik in slog. V čudno spakedrani

slovenščini je čital Poljanšek tovarišem, s katerimi je bil dodeljen skupini, ki je iz vrbja plela košare, da je firer v Marburgu naročil gaulajterju, naj iz Spodnje Štajerske napravi zopet nemški gau, ki bo pripadal velikemu rajhu in njegovi prebivalci nemški folksgemajnschafti.

»Brez ljudskega glasovanja in proti volji prebivalstva so gospoda v Parizu po svetovni vojni izročili Spodnje Štajersko Ljubljani in Beogradu na milost in nemilost.

S tujo nadvlado so se začeli šopiriti v Marburgu Čiči in Kranjci, ki so se začeli zbirati tam od vseh vetrov. Novi slovenski mogotci so prinesli Balkan v deželo. Spodnje Štajersko so povsem oropali. Z denarjem, ki so ga izželi iz prebivalstva, so zopet pozidali Beograd. V gospodarstvu je zavladala korupcija. Dobiček od tega so imeli samo Slovenci, ki so prodali deželo Srbiji.

Proti vsemu, kar je bilo nemškega, so nastopali Slovenci z divjim sovraštvom. V tem slepem sovraštvu so se združili z vsemi silami, ki so bile proti Nemcem, zlasti s panslavizmom in komunizmom. Njihov ideal je bila Rusija, kateri bi radi tudi Spodnje Štajersko prodali.

To so Slovenci: uporniki, zagovorniki balkanstva, izkoriščevalci, pokvarjenci, podkupljenci, nemcožeri, panslavisti in komunisti. Kdor vse to zagovarja, tega ne moremo več trpeti na Spodnjem Štajerskem. Ti, spodnještajerski kmet in delavec, nimaš z njimi nič več skupnega, kajti ti si domovini zvest Štajerec, ti moraš postati polnovreden Nемец!»

»Ne trapi nas več s tem žaganjem! Obrača se mi, ko poslušam, kako nemški pisun otrobe veže!« ga je ustavil Jaklič, katerega so tudi dodelili skupini, ki je koše plela.

»Prav praviš!« je odvrnil Poljanšek, zganil časopis, ga na polovico, četrtinko in osminko raztrgal in razdelil med tovariše.

Toda kakšna usoda jih čaka, taboriščnikom ni mogel še nihče prerokovati.

23. maja 1941 popoldne so prigrmeli na Borl štirje veliki kamioni in obstali na širni trati pred grajskimi vrati.

Tam so zbrali vse taboriščnike in vse tečajnike z ženskami vred v treh velikih skupinah. Začeli so jih klicati po imenih

in jih odbirati v posebno gručo. V tej sta bila tudi Poljanšek in Jaklič.

»Vrag vedi kaj nameravajo z nami?« je ugibal Jaklič.

»Morda nas bodo izpustili,« je upal Poljanšek.

»Zakaj to misliš?«

»Ker kličejo v našo vrsto tudi učiteljice iz skupine, ki so jo poklicali na prešolanje. Teh vendar ne bodo gnali kam drugam.«

»Valerija Mali!« je udarilo Jakliču na uho.

Iz vrste učiteljic je stopila gospodična Valerija in pristopila k skupini, kjer sta bila Poljanšek in Jaklič.

»Čudne stvari se dogajajo,« je mrmral Jaklič.

Nabrala se je skupina okrog šestdeset ljudi, moških in žensk, ko so nehali klicati.

»Vsak naj vzame vse svoje stvari s seboj in čez pol ure se zberete zopet vsi tu!« se je glasilo zadnje povelje.

Ljudje so se razšli.

Jaklič je stopil k Valeriji in jo pozdravil. »Kam pojdemo?« jo je vprašal.

»Ne vem, dragi profesor. Naveličala sem se Meierja in njegovih muh in se včeraj javila v tečaj za prešolanje.«

Poljanšek in Jaklič sta hitela na pristavo, da zbereta svojo borno prtljago in se poslovita od tovarišev.

Čez pol ure so jih strpali na kamione. V vsakega je sedla spredaj in zadaj straža z nabito puško.

»Nič ne bo z zlato prostostjo,« je dejal Jaklič, ko je sedel s prijateljem v zadnji voz.

»Morda se pa le motiš,« se je tolažil Poljanšek.

Kamioni so drug za drugim odropotali v dolino in odbrneli po cesti proti Sveti Barbari in proti Ptujju. Večerno sonce je zlatilo okna po hišah, ko so se bližali mestu, ki se je pokojno bleščalo na drugem bregu Drave. Zdaj zdaj bodo zavili čez most, je upal Poljanšek. Toda prvi voz je drvel po cesti naravnost naprej, za njim drugi, tretji, zadnji... Poljanšku se je stisnilo srce: »Zaman sem upal! Zbogom, Ptuj, zbogom, moji dragi!«

Sonce se je nagibalo v zaton, ko so se vozili skozi Dravsko polje proti Pragerskemu in nato zavili proti Slovenski Bistrici. Ko so dospeli tja, so že večerni mrakovi padali na zemljo. Nato so se ure in ure vozili po prašnih hrapavih cestah skozi

noč in temo. Tesno stisnjeni pod platneno streho in štirimi stranskimi povoščenimi plahtami so stali in sedeli molče drug poleg drugega, pot jih je oblival v gostem ozračju, cestni prah je uhajal skozi špranje in jih dušil od vseh strani. Vse kosti so jih bolele od sunkov na ovinkih in po kamenju na cesti.

Nekje blizu Radeč so se ustavili ob samotni krčmi ob cesti. Izstopili so, da si oddahnejo. Smeli so si tudi naročiti kruha in vina. Tu so izvedeli, da jih vozijo v Rajhenburg, kjer postavljajo novo taborišče. Pred nekaj dnevi se je mimo vozila prva skupina slovenskih zapornikov iz Celja, so jim povedali domačini.

Spet so drvili v črno noč. Polnoč je minila, ko so se začeli kamioni spenjati po ozki strmi cesti na grič, kjer je samevalo veliko črno poslopje, samostan očetov trapistov.

Pred velikim kamnitnim portalom pred grajskim dvoriščem so se ustavili. Gnali so jih v velik prostor z nizkim stropom v drugem nadstropju, kjer so bile celice za samostanske brate, ločene druga od druge s stenami iz opeke, ki niso segale do stropa. Vsaka celica je merila dva metra v dolžino in meter in pol v širino in je imela vhod iz ozkih skupnih hodnikov. V vsaki celici je bila na nizkem zidnem podstavku široka deska za ležanje, na drugi strani pa polica. Tla so bila postлана z oblanjem, sredi ogromnega prostora je gorelo dvoje, troje žarnic in mračno osvetljevalo ozke hodnike med celicami.

Poljanšek in Jaklič sta dobila prvo celico in odložila svoja nahrbtnika na polico. — Subprior — sta razbrala okorne črke, s svinčnikom napisane na desko.

»Prav za prav sva dobila še imenitno celico,« se je šalil Jaklič.

»Če je bila za prvega brata za opatom dobra, bo tudi za naju. Vsekakor bo tu boljše kakor v borlskem hlevu. Bova vsaj tudi ob dežju na suhem ležala,« je odvrnil Poljanšek.

»Nocoj boš spal na deski ti, a jaz na tleh pod njo. Jutri pa bova zamenjala,« se je odločil Jaklič in si postlal na tleh. Poljanšek si je pripravil ležišče na deski.

Straža je zapahnila edina vrata, ki so držala v to ogromno skupno spalnico. Luči so ugasnile.

Utrujeni, zmučeni od dolge vožnje so jetniki takoj pozaspali.

Globoko doli pod okni je šumel nočni veter v vejah in krošnjah gostih bukev, hrastov in smrek pod visokim zidovjem, v samostanskem stolpu je merila ura nočni čas, nekje pod gradom se je oglašal skovir. — — —

Drugo jutro so zapornike popisovali v nekdanji samostanski kapeli. Oltarja v njej ni bilo več. Pleskarji so belili strop in stene, drugi razbijali lepo rezljane cerkvene stole, nad katerimi so bila na sedežih še imena samostanskih bratov.

Za širokimi mizami so sedele nemške frklje in klepale na pisalne stroje podatke posameznikov. Gestapovci so hodili okrog in mrko motrili vsakogar, ki je stopil prednje.

Po zaslišanju sta se Poljanšek in Jaklič ukradla na dvorišče. Visoko na stolpu nad grajskim poslopjem je vihrala hitlerjevska zastava s kljukastim križem. Nad strehami so se spreletavali golobje, visoko v soncu pod sinjim nebom je krožila postovka. Sredi dvorišča je sameval zasut vodnjak z izklesano kamnitno ograjo.

Skozi zadnja vrata sta stopila v jasno luč predpoldanskega sonca. Zelene trate, obdelane njive, zeleni gozdovi in gaji na vse strani. Vuge so se oglašale iz njih z neutrudnim vprašanjem: »Kje si pa bil?«

— Umsiedlungslager — taborišče za preseljevanje — sta čitala črne črke na žolti deski nad vrati.

»Sedaj mi je vse jasno. Zaprli so nas, da nas izselijo,« je vzdihnil Poljanšek. »Ne bo še tako hitro konec našega trpljenja.«

»Bo... Prišel bo čas, ko bomo spet prosti,« ga je tolažil Jaklič.

»Toda kdaj, prijatelj, kdaj?«

Jaklič mu je pokazal na črn prapor, ki je visel nad vhodom, standarta esesovcev.

»Morda je na tej črni zastavi rešitev in njen čas. Glej, obe streli sta podobni številki 44. Morda bo v tem letu konec našega trpljenja.«

Izza vogala je prišla straža. Izginila sta na dvorišče in po stopnicah. Na hodniku v prvem nadstropju sta srečala starega samostanskega brata v temnorjavi halji z usnjatim pasom krog ledij.

Nemo se jima je priklonil v pozdrav.

»Ali ste iz tukajšnjega samostana?« sta ga tiho vprašala.

»Da, brat lekarničar sem. Zato sem ostal še tu. Vse druge, nad devetdeset po številu, so pozaprlji, pregnali in vpregli v delo na vseh koncih in krajih. Redovniške halje so morali sleči. Le jaz sem jo smel obdržati.«

Pomignil jima je, naj vstopita skozi vrata, nad katerimi je bil napis: lekarna.

Stopila sta z bratom v veliko predsobo.

»Glejta razdejanje!«

V temačnem prostoru brez oken je stal podrt oltar in na njem po kotih, po tleh in na mizah razbiti kipi svetnikov in svetnic s polomljenimi rokami in odbitimi glavami, preluknjane slike na platno, svečniki, lestenci, cvetlični lonci, molitveniki. Na mizi je stal velik kip Madone, ki je z otožno nagnjenim obrazom vsa lepa in božanska žalovala sredi onečashedenih ostankov svojega svetišča.

»Kaj smo zakrivili, da so se tako znesli nad nami?« je tožil menih. »Opustošili so nam naš tihi dom in naše svetišče. Devetdeset nas je bilo samostanskih bratov, ki smo samo delali in molili. Med nami so bili trdi delavci na polju, kolarji, mizarji, kovači, čevljarji, krojači, kletarji, zidarji, pleskarji, tesarji. Vse, kar vidite v našem samostanu, so ustvarile naše roke s težkim delom. Iz zdravilnih zelišč smo varili najboljše likerje, izdelovali iz mleka najokusnejši sir in iz čokolade slaščice za veliki svet tam zunaj, ki je poznal ime trapist samo po teh naših izdelkih za njihova razvajena usta in grla. Sedaj je vse to uničeno. Brata, ki pozna vse tajne naših izdelkov, so zaprli in ga mučijo, da bi jih jim izdal. Toda nikdar jih ne bodo izvedeli iz njegovih ust. Molči še bolj kakor prej v dolgih letih svojega samostanskega življenja. Recepte pa je požgal.«

Zabrlizgala je piščalka v znak, da se zbero na dvorišču.

Tam so jih postavili v dve dolgi vrsti. Ves gestapovski štab taborišča s stražniki se je zbral pred njimi. V nadstropju je nekdo s truščem odprl okno. Črn uniformiranec se je nagnil ven in zarjul: »Je kak pop med vami?«

»Ne,« so odgovorili nekateri.

»Zahvalite Boga!«

»Ga poznaš?« je šepnil Jaklič Poljanšku.

»Ne.«

»Jaz pa. Rozman se piše. V Mariboru je bil pri zadrugi. Slovenski izdajalec in športnik v kolesarjenju. Sedaj se je prelevil v gestapovca.«

Začeli so jih preštovati in oddeljevati v skupine. Prvih štirideset za delo pri barakah, drugih dvajset za napeljavo vodovoda, zadnjih štirideset za delo na cesti. Jaklič in Poljanšek sta bila uvrščena v to zadnjo skupino.

Poljanšek je prosil stražnika, ki jih je oddelil, naj bi ga dali h kakemu lažjemu delu.

»Nič! Ostanite kar zraven!« mu je šepnil stražnik, rdečeličen možakar z dobrodušnim pogledom, ki bi mu bolj pristojal gostilničarski predpasnik v kaki monakovski pivnici kakor vojaška obleka.

Straža je nabila puške pred vrsto taboriščnikov, nato kratko povelje in vsak oddelek je odšel na svoje delo.

Oddelek za ceste je odkorakal po vijugastem klancu skozi gozd v dolino. Ko so prišli do velike ceste, so se ustavili.

Stražnik jih je postavil v dve vrsti in jih nagovoril: »Da vam po pravici povem, je meni popolnoma vseeno, ali bo ta cesta zgrajena v enem dnevu, v štirinajstih dneh, v enem mesecu, v enem ali dveh ali desetih letih ali sploh nikdar ne. Enako me tudi nič ne briga, ali boste delali mnogo, malo ali nič. Toda če se prikaže od kod kak črni vrag, tedaj pa se zganite in pljunite v roke. Če ne veste kaj drugega, se sklonite, si vezalke pri čevljih razvezujte in zopet zavezujte. Povedal sem vam, kaj mislim in od vas pričakujem. Menim, da me razumete in da boste držali jezik za zobmi. Drugače, če odnesemo zdravo kožo iz te morije, me bo veselilo, če me obiščete v moji pivnici v Monakovem pri Zlatem konjičku. Abtretien! Razhod!«

Šli so v barako pred samotno hišo ob cesti po krampe, lopate in samokolnice.

Poljanška pa je pridržal dobrodušni Bavarec za gumb in ga vprašal, kaj je po poklicu. Ko mu je povedal, da je profesor klasičnih jezikov, star pet in petdeset let, mu je dejal: »Prav. Stopite tja za onole hišo in sedite! Vsako uro bo kdo od vaših tovarišev pripeljal s ceste samokolnico prsti in jo vi polagoma zmečite tja doli v potok. Povejte tovarišem, da velja pri našem oddelku tajno geslo, klic ‚petnajst‘, da se bliža kaka višja

zverina in da je treba delati, klic ‚šestnajst‘ pa, da je nevarnost minula.«

Poljanšek je vzel lopato in šel za hišo ob cesti, sedel tam v senco na bruna pod okni in čakal na samokolnico prsti.

Tako se je začelo njegovo delo pri oddelku za ceste. —

Tisti večer se je Jaklič sešel z učiteljico Valerijo pod mračnimi oboki na grajskem dvorišču.

»Kaj vas je pičilo, da ste tako nenadoma odpovedali službo pri komandantu Meierju na Borlu?« jo je vprašal.

»Prismoda švabska je menila, da mora slovenska učiteljica postati njegova ljubica, če sme sedeti v njegovi pisarni in jahati z njim na sprehod. Pa se je mož urezal. Sprla sem se z njim in mu take povedala, da me je pri priči odpustil iz službe in uvrstil v transport delavk in kuharic za taborišče Rajhenburg. Vesela sem, da ga ne vidim več.«

»Kaj pa tu delate?«

»Krompir lupimo, solato trebimo, zelje obiramo, grah luščimo. Delamo v kuhinji in na vrtu ter čakamo...«

»Pa je bilo za vas le lepše na borlski komandi?«

»Zame gotovo ne. Sicer sem prišla v tisto službo najbrž samo zato, ker je Meierja skominalo po meni. Jaz se nisem ponujala. Ko sem zagledala vas, ki so vas pripeljali iz zaporov v Ptuj na Borl, sem se odločila, da jim ne bom služila.«

Ponudila mu je cigareto.

»Torej smo vas povsem krivo sodili. Oprostite!« je dejal Jaklič in prižgal Valeriji in sebi cigareto v temnem kotu.

»Nekoliko vetrnjaška sem res, moram priznati. Toda sedaj se v take pustolovščine, ki bi me lahko stale glavo, ne bom več spuščala. Z vami bom delila slabo in dobro in mislim, da si ostaneva prijatelja kakor včasih.«

Segla sta si v roko in obdržala desnico v desnici dljè, kakor bi se morda komu zdelo potrebno.

Tisti večer, ko je zlezal Jaklič v celici pod desko, na kateri si je postlal Poljanšek, je modroval, preden je zaspal: »Valerija je vendar sijajno dekle. Človek bi jo utegnil še rad imeti...«

»Pazi, mladenič! Meni se dozdeva, da si se že zaljubil vanjo!« se mu je smejal Poljanšek.

»Ali bi bila to takšna nesreča spričo vseh tegob, ki jih nosimo te čase v duši?«

»Star si že dovolj, da si boš znal odgovoriti sam na to vprašanje,« je zaključil Poljanšek pogovor. — — —

Življenje v taborišču v Rajhenburgu je šlo svojo enolično pot.

Taboriščniki so širili cesto na grič, kjer je stal samostan, vrtali in razstreljevali skale, tolkli kamenje, navažali gramoz in pesek na cesto, podirali drevje in odvažali zemljo.

Iz šole onstran potoka so se vse predpoldne slišala kratka, rezka povelja nemških učiteljev, ki so na hitro roko hoteli iz slovenske dece ustvariti Hitlerjevo mladino. Prepevali so ure in ure nemške pesmice. Kolikokrat so slišali:

— Ti, lisjak, si gosko ukradel,
daj jo spet nazaj! —

Dan za dnem je ta otroška pesmica donela iz čistih otroških grl v nemškem jeziku, ki ga niso razumeli, na ušesa robotom na cesti. Ko so včasih odkorakali na grad h kosilu in srečavali otroke, ki so šli iz šole, so jih izpraševali, ali so slovenske pesmi povsem pozabili. Pa so odgovorili, da ne, in že za prvim ovinkom zapeli pesem o barčici, ki po morju plava, ali pa kako drugo.

Drugi oddelek je gradil barake in latrine na širokem travniku na pristavi in napeljeval bodečo žico okrog taborišča. Ko je bila postavljena prva latrina in je taboriščnik in veseljak, mizarski mojster Peter Hrast, pribil zvečer zadnje deske, se je drugo jutro bleščal na njih napis:

— Vsi enaki, vsi edini,
zdaj sedimo na latrini,
to je slavni novi red,
ki se čudi mu ves svet. —

Komanda taborišča se je zaradi tega napisa hudo razburjala. Priti je moral na kraj sam nemški zapriseženi tolmač in podati pismeno verodostojen prevod te krilatice.

Večdnevna preiskava ni mogla izslediti pesnika, ki je zagrešil te zabavljive verze. Sledila je kolektivna kazen.

Na grajskem dvorišču so postrojili vse oddelke. Rozman je prevzel poveljevanje. Taboriščniki so morali najprej telo-

vaditi in tekati v krogu do onemoglosti. Nato je sledilo povelje, ki so se ga vsi najbolj bali: — Na tla! Vstani! — hitreje in hitreje.

In so se morali taboriščniki, stari in mladi, zdravi in bolni, krepki in slabotni, metati po tleh in skakati kvišku, da so jih vse kosti bolele. Kdor ni mogel, je dobil brce in udarce v hrbet in rebra.

A prebili so tudi to.

Poljanška je izpodrinil nekdo od njegovega lahkega dela za hišo ob cesti. Dobrodušni njegov zaščitnik je bil iz Rajhenburga odpoklican drugam v službo in lepih dni je bilo konec. Moral je vzeti kramp in lopato v roke in voziti s samokolnico zemljo v potok in kamenje iz kamnoloma v bližini, kjer je delal Jaklič. Dobil je od trdega dela žulje na dlaneh.

Neko noč se je v gosti temi zaletel gestapovski avto v obcestni odriavač in skoraj strmoglavil v prepad.

Komanda je odredila, da se morajo vsi obcestni kamni in ograje pobeliti z apnom, da se bodo v temi videli. Ta posel sta prevzela Poljanšek in Jaklič in dva tedna vneto belila kamne in ograje ob cesti. Komandantov avto je večkrat brzel mimo njiju; a lepega dne se je ustavil; gestapovec Rozman je izstopil in ju opsoval, da sta lenuha in saboterja in da morata še isti dan to svoje delo pri beljenju kamnov končati.

Kmalu potem je bil Poljanšek določen za pomagača mlademu fantu Jošku Povhu, zidarskemu vajencu, da mu pomaga pri betoniranju železnih nosilcev za stebre električne napeljave. Prvi nosilec sta morala pričvrstiti na sleme visoke stavbe na pristavi, kjer je bila v pritličju kovačija, nad njo pa v nadstropju delavnice za mizarje in strugarje. V velikanskem podstrešju sta postavila lestvico do visokega okroglega okna pod slemenom in Povh je začel klesati vdolbino za nosilec v steno, Poljanšek pa je bil prost. Imel je časa dovolj, da je napisal domačim dolgo pismo. V njem je svojim dragim odkrito povedal, da naj se pripravijo za pot v izseljenstvo. Kam jih bodo izselili, ali v Nemčijo ali v Srbijo ali kam drugam, jim ni mogel prerokovati. Naročil jim je, naj spravijo toplo obleko, perilo in odeje v kovčege, naj se prekrbe s hrano za dolgo pot ter naj bodo pripravljeni, da pri-

dejo Nemci ponje. Da bi njega izpustili in pustili družino v Ptuju, je pa izgubil že vsako upanje.

Pismo je poslal v Ptuj po obiskih, ki so prihajali od tam. Njega ni prišel nihče obiskat, ker ni bilo denarja.

Čez teden dni je Poljanšek zopet prišel k svojemu oddelku na cesto.

Skupina za barake je dogradila prvo barako, druga je tudi bila že pod streho.

Nekega dne so se morali preseliti iz samostanskih celic na pristavo v hlev nad živino. V velikanskem prostoru so si postlali s senom po prekatih med debelimi gredami pod težkim tramovjem. Poljanšek in Jaklič sta ostala skupaj tudi tu. V samostanu pa je začel oddelek za gradbe podirati vmesne stene, ki so ločevale celico od celice, da bi tako izginila vsaka sled samostanske ureditve starega gradu.

Kapelo so že pretvorili v slavnostno dvorano. Često je tam v poznih nočnih urah igral klavir in po parketu so se vrteli gestapovci z nemškimi frajlami.

Pomlad se je prelivala v poletje. Dnevi so se daljšali, taborišče se je širilo. Ograja z bodečo žico je bila napeljana že okrog pristave in cele vrste na pol dovršenih barak, stebri za električni vod so rastle iz tal, prve obločnice so že žarko svetile v temnih nočeh. Vodovod je bil že napeljan, baraka za barako je rastle iz zemlje. Dan za dnem so prihajali od vseh strani slovenske Štajerske novi taboriščniki. Prostor na hlevu je postajal tesen. Ženske so zavzele zadnje predele, napeljale motvoze in si zastrle vsaka svoj prostorček z zagrinjali, haljami in plašči. Valerija Mali si je postavila kar ličen šotorček zase. Postala je načelnica ženskega oddelka in pri zborih krepko javljala komandantu število svojih kuharic in delavk. Nikoli ni pri tem pozabila udariti s peto ob peto kakor kak prevzeten narednik.

Delovni oddelki so naraščali po številu mož in raznovrstnosti poklicev. Tu si videl orjaškega župnika z usnjatim predpasnikom, kako je vihtel težko kovaško kladivo, nežen profesor je držal sveder nad skalo, v katero je grizel globlje in globlje pod udarci kladiva, ki ga je vihtel krepak doktor zdravilstva. Gospodje kanoniki so hodili kositi, sušiti seno in grabiti na prostrane travnike, sodniki in uradniki so goloroki vihteli krampe

in lopate na cesti, patri vseh redov od jezuitov do kapucinov so tolkli kamenje in vozili samokolnice gramoza na cesto.

Poznali niso ne praznika ne nedelje.

Oddelek za ceste je vzdrževal zvezo z zunanjim svetom. Obiskovalci taboriščnikov so tam zaposlenim izročali pisma za svoje in kovčege, da so jih opoldan nesli v taborišče in jih tam izročili, komur so bili namenjeni. Kdor je dobil obisk, se je s tihim sporazumom po opoldanskem odmoru uvrstil med oddelek za delo na cesti in odkorakal z njim v dolino, kjer je dobil na cesti priliko, da se je razgovoril z obiskovalcem. Da se je število ujemalo, so pa cestarji za tisto popoldne prestopali k drugim skupinam za drugo delo, kjer je kdo manjkal, ki je odšel na cesto. Dobrodušni stražniki so vse to molče gledali in razgrajali le, če je bil v bližini kak gestapovec.

Nekega dne je prišla v taborišče velika skupina duhovnikov — nad dve sto — iz vseh krajev slovenske Štajerske od dostojanstvenega kanonika in prošta do bornega fratra Davida Tarče, ki je svojo 74 letno telesce opiral na dve palici in se komaj premikal. Zavzeli so skupen poseben oddelek na hlevu. Ko so si urejali ležišča, so pripeljali gestapovci v elegantnem avtomobilu šaljivca Nacka iz Prlekije, ki se je takoj pomešal med svoje duhovne sobrate in jih izpraševal, ali je res, da so morali tudi visoki duhovni gospodje z golimi rokami — ne bodi grdo rečeno — človeško blato izpraznjevati iz mariborskih greznic.

»Samo tebe smo še pogrešali pri tem opraviilu, pa bi se bila zadeva izpremenila v čisto zlato...« mu je nekdo zavezal jezik.

Gestapovca Rozmana tedaj ni bilo več v taborišču. Poslali so ga v daljno Poljsko na veliko veselje vsem taboriščnikom v Rajhenburgu. Življenje je postalo prostejše, disciplina se je krhala. Pevski zbor se je izpopolnjeval od večera do večera.

Po večernem zboru so taboriščniki stopili v krog med barakami in sladka slovenska pesem je vzkipela v ubranem sozvočju pod tihe zlate zvezde... Pozabljena so bila vsa ponižanja, vsa malodušnost, ves strah pred negotovo bodočnostjo ob slovenski pesmi, ki je še tuja sovražna srca prevzela s svojim čarom.

Tista noč pred 22. junijem je bila oblačna in nemirna.

Jaklič ni mogel zaspati. Zunaj nekje se je obupno hreščeče oglašal pav, za barakami nekje mu je odgovarjal drugi. V močvarah za bližnjim gozdičem so neutrudno regljale žabe. Živina spodaj v hlevu, je bila nemirna, konji so bili s kopiti po betonskih tleh, goved je rožljala z verigami ob jaslih. Pod visokim slemenom so prhutali netopirji, zdaj pa zdaj je zašumel veter med strešniki. Skozi široka odprta vrata je velo toplo, vsak trenutek je šla prek neba trepetajoča bliskavica, v dalji je zamolklo grmelo.

Jakličeve misli so bile turobne. Mislil je na svoja otroška leta, ki jih je preživel kot rejenček na kmetih po tujih hišah, kamor ga je bila dala njegova mati. Očeta niti poznal ni. Izginil je v Brazilijo. Deset let mu je bilo, ko mu je tudi mati umrla. Potem je ministrantil pri frančiškanih v Novem mestu kot nižješolček. Tja ga je spravil domači župnik, ki je odkril njegovo nadarjenost za jezike. Po četrti šoli je pobegnil v Ljubljano in se z instrukcijami in podporami prebil do mature. Nato je dobil štipendijo in dovršil visoko šolo. Prva leta suplentovanja v Srbiji so bila tudi polna ponižanj, krivic in propadanja. In v Ptujju se ga je prijel glas, da je največji pivec in pevec pred Bogom in ljudmi.

In čemu vse to, čemu? Da je v onemogli jezi v svetlih trenutkih stiskal pesti in klel ljudi, svet in Boga? Da je v pijanih urah prepeval revolucionarne pesmi, se bratil z delavci in jim prerokoval, da pride čas, ko bo železna pest ponižanih in razžaljenih strla krivico in nasilje mogočnikov in izkoriščevalcev malega siromašnega človeka vseh stanov? Da ga je zajela velika vojna in so ga Hitlerjevi hlapci zgrabili, pretepali, zaničevali in sedaj vrgli med slovensko rajo, ki ni pred njo nič drugega več kakor pot v bedo in pregnanstvo?

— Kje je rešitev, kje luč, ki bi posvetila v to črno temo, ki se je zgrnila nad slovenskega človeka? — se je vpraševal in si grizel ustnice v nemi boli.

Njegovi tovariši so pokojno spali. Včasih je kdo zastokal v sanjah, poklical koga svojih dragih, udaril z roko po gredi ali trdih deskah.

Proti polnoči se je ulila huda ploha. Po strešnikih je šumela deževnica v velikih slapovih in začela kapati skozi streho. Kaplja za kapljo mu je padala na obraz, na roke, po odeji, kmalu so lili celi curki na ležišča. Ljudje so se začeli buditi in umikati s prostorov, na katere je curljajo.

Jaklič je pograbil svoje zglavje in odejo ter si poiskal suh prostor proti gornjemu koncu, kjer je bil ženski oddelek. Nagrabil je v temi nekaj šopov sena in slame, si postlal za silo in legel. A zaspati ni mogel.

Naliv je prenehal, zjasnilo se je, medla svetloba je silila skozi vrata.

Jaklič je sédel, poiskal v žepih ostanek cigarete in prižgal.

— Morda me tobak pomiri in zaspim... — si je dejal.

Tedaj se je šotorček nekaj korakov za njim razgrnil in iz njega je stopila gospodična Valerija bosa v pižami.

»Profesor Jaklič?« je tiho vprašala.

»Da, gospodična. Ne morem spati. Dež me je pregnal semkaj. Streha nad mojim ležiščem pušča.«

Valerija je prišla bliže in sela k njemu.

»Tudi jaz ne morem spati. Dajte mi ognja!«

Prižgala si je cigareto ob njegovih.

»Kaj premišlujete?« ga je vprašala.

»Kako je to življenje bedasto. Kako naše ljudstvo trpi v teh strahotnih časih in mi z njim, vsak posameznik, kakor ga je zadelo. In ni izhoda, ni rešitve...«

»Je... Morda bliže, kakor mislimo!«

»Kako to mislite?«

»Ne mislim, temveč vem. Velike stvari se dogajajo, prijatelj moj.« Nagnila se je k njemu in mu zašepetala na uho: »Na vzhodu se začneja nov krvavi ples. Hitler je planil nad Rusijo in to bo njegov pogin.«

Jaklič je strmel: »Od kod to veste?«

»Včeraj sem s tovarišico pometala hodnik pred sobo našega komandanta in prisluškovala pri vratih radio. Hitler je napovedal Rusiji vojno.«

»Če je to res, deklica, potem... potem... potem...« Ni mogel najti besed.

Ves prevzet je razširil roke, Valerijo objel in jo poljubil.

»No veste...« se mu je izmaknila iz objema.

»Nič več veste in vi gospod profesor! S to novico si mi odprla vrata iz temne ječe v luč, v svobodo, v srečo. Zdi se mi, kakor da so mi padli okovi z rok in nog, kakor da si mi razbila verige, v katere sem bil vklenjen vse te čase. Najraje bi zavriskal, da bi se vsi zbudili, in jim povedal, da se nam odpirajo vrata v svobodo!«

»A ne še danes, ne jutri, ne letos... Treba se bo še boriti, delati, trpeti. Morda leta in leta...«

»Kaj taborišče, kaj robotanje na cesti, kaj pregnanstvo, zaničevanje, udarci, glad in pomanjkanje! Jaz se bom skozi vse to prebil, se bom boril, trpel in čakal na srečo, na svobodo, nate, ki si mi dala nocoj, ko sem bil najbolj potrta, brezupen in nesrečen, vere, upanja in ljubezni do vsega, kar je človeškega življenja vredno. O, Valerija!«

Tako sta se naša učiteljica Valerija in profesor Jaklič in kramljala do prve zore... — — —

Zlato čisto jutro je dehtelo drugi dan nad taboriščem. Vsa širna prostranost gozdov, polj in njiv, gričev in dolin in daljnih gor se je kakor okopana in umita prebujala v novi dan.

Taboriščniki so se zbirali pred barakami. Mrki, slabe volje so jih stražniki razdeljevali kakor vsak dan v skupine za delo. Gestapovcev to jutro ni bilo na izpregled.

»Hitler je Rusiji napovedal vojno!« je šlo od ust do ust. Kakor živ ogenj je vžigala ta novica vsa srca.

Tako sta Poljanšek in Jaklič skoraj preslišala povelje, da bo prišel ta dan sam gaulajter inspicirat taborišče, da je treba vse ceste in poti lepo očediti in da sta določena tudi onadva v skupino osmih mož, ki morajo to delo opraviti.

Dobila sta brezovi metli, lopati in grablje. Zapovedali so jima, da morata spraviti v red in očistiti drevored proti samostanskemu pokopališču in pot proti ograjenemu vrtu. Stražnik ju je zapeljal tja in odšel. V eni uri je bilo delo opravljeno in cesta skozi drevored pometena.

Stopila sta na samostansko pokopališče. V soncu so dehtele nad vrstami grobov mnogobarvne vrtnice in poljske rože, med opojno dišečim cvetjem so brnele čebele, v travi so crlikale kobilice in murni. Sredi pokopališča je rasel v nebo visok križ, izpran od dežja in ožgan od sonca. Na obledeli kovinasti ploščici je bil napis: — Srce brata Gabrijele

Girauda, ustanovitelja tega samostana, umrlega 28. februarja 1889. — Okrog križa pa so se vrstili grobovi samostanskih bratov. Na preprostih lesenih križih so bila napisana samo redovna imena in dnevi rojstva in smrti pokopanih.

»V teh nemih številkah rojstva in smrti se ti jasno razodeva, da človek ni drugega kakor prah in pepel,« je modroval Poljanšek.

»Pa je življenje le lepo, čeprav si robot v nemškem taborišču, dokler ti cvete upanje, da dočakaš svobodo, ljubezen in srečo!« je odgovoril Jaklič in utrgal rdečo vrtnico z groba nad srcem brata Gabrijela, da jo pokloni Valeriji, z groba nad srcem, ki je nekoč tudi ljubilo, morda nesrečno ljubilo in našlo svoj mir v tem tihem božjem vrtu.

Šla sta v zapuščeno kapelico in našla tam mizarja Petra Hrasta, ki je popravljaval lesen oltar.

»Čemu to popravljaš?« sta ga vprašala.

»Včasih se ukrade kak duhovni gospod sem v mrtvaško kapelico in tu mašuje. Pa je bil oltar tako zapuščen, da sem si dejal, da ga moram popraviti...«

Poljanšek in Jaklič sta legla v senco za pokopališkim zidom. Nihče ju ni prišel nadzirat. Do obeda sta lenarila in čakala visokega gaulajterja, ki ga pa ni bilo od nikoder. — —

Popoldne sta delala zopet na cesti. Danes so vrtali vneto mine v skalovje, tako da so jih razstrelili to popoldne petnajst.

»Danes streljamo v proslavo vstopa Rusije v vojno!« se je smejal Andrejčič, ki so se mu izpolnile njegove sanje. »Ali vam nisem že v celici številka enajst v ptujskih zaporih pre-rokoval, da nas nihče drug ne bo osvobodil kakor velika Rusija?«

Ob popoldanskem odmoru so se zbrali v lopi, kjer so shranjevali orodje. Ta dan je prišla mednje sama gospodična Angelca, ki je imela vinotoč, kamor so se včasih ukradli na čašo vina in skromno malico. Prinesla jim je vina in kruha.

»Danes je cviček zastonj, že veste, zakaj!« se je smejala in jim nalivala.

Skozi vrata je pokukal človek s črnimi naočniki in vpraševal po Poljanšku.

Poljanšek je stopil k vratom in spoznal trgovca Dobravca iz Ptuja: »Pozdravljen, prijatelj!«

»Da si mi zdrav, profesor!« je pozdravil Dobravec in ga ogledoval. »Revež, precej te je vzelo!«

»Delamo na cesti in ob kisli repi iz Hamburga, s katero nas pitajo, se pač ne moreš zrediti,« se je smejal Poljanšek. »Kako da si prišel v Rajhenburg?«

»Imam dva nečaka tu v taborišču in sem ju prišel obiskat. S teboj bi se tudi rad pogovoril. Ali bi mogel priti za pol urice v trgovino mojega prijatelja Križnika, ki stanuje tu nekje v bližini?«

»Poskusil bom. Danes nimamo strogega stražarja. Mali Hanzi z Dunaja nas straži in me bo skoro gotovo pustil.«

»Počakal te bom torej pri Križniku,« se je poslovil Dobravec.

Hanzi je Poljanška res odpustil za pol ure z dela, da si nakupi to in ono pri Križniku.

Tako sta se sešla z Dobravcem v sobici poleg Križnikove prodajalne. Za belo pogrnjeno mizo ob čaši žlahtne bizeljske črnine sta se prijateljski razgovorila.

»Tvoji te lepo pozdravljajo in so ti poslali to pismo,« je začel Dobravec in mu izročil pismo.

»Oprosti, da kar tu preberem, kaj mi pišejo!« je Poljanšek odprl kuverto. Iz pisma je palo nekaj stotakov na prt.

»Kako da mi denar pošiljajo, ko ga sami nimajo?« se je milo storilo Poljanšku.

Pisala mu je Vida: — Ljubi očka! Pripravljena sem na odhod kakor vsi naši. Vse stvari so nam že popisali. Mama je žalostna. Pošiljamo ti nekaj denarja. Nekaj sem zaslužila jaz, nekaj so nam dali dobri ljudje... —

In je še bral, da je bila Vida v pisarni velikega lesnega podjetja žida Sterna in da odhaja v Ljubljano kot bolničarka v sanatorij, kjer ji je preskrbel službo njen profesor za notranjo medicino. Nemci ji potnega dovoljenja niso hoteli dati, a končno jih je preprosila in se obvezala, da se nikdar več ne bo vrnila v Ptuj. Andrej mu je z okornimi črkami napisal, da se mu roka celi, da nima nikakih sitnosti in da pojde z materjo in bratcema, če jih bodo izselili. Slednjič mu je žena sporočila svoje pozdrave in poljube. Bojan mu je moško napisal: — Na svidenje v Srbiji! — Petrček je narisal z velikimi črkami svoje ime in veliko packo zraven.

»Kako živite v Ptuj?« je vprašal Poljanšek in zganil pismo v ovitek.

»Teško, dragi moj. Jaz imam nemškega komisarja v trgovini. Vso zalogo blaga so mi popisali in še sreča, da me puste na miru. A jim vendarle ničesar ne verjamem. Dan za dnev pričakujem, da me zapro in z družino vred izselijo... Transporti izseljencev že odhajajo. V Srbijo bodo najbrž tudi vas izselili, ki ste tu v taborišču. Srbi Slovence radi sprejmejo, kakor pravijo. Ameriški Rdeči križ je baje za prvo pomoč poslal za vsakega izseljenca petdeset dolarjev. Vi se boste že nekako prebili med bratskim srbskim narodom. Kako bo z nami, če ostanemo pod Hitlerjem, vedi Bog. Sedaj, ko se je z Rusi začela vojna, nas gledajo še bolj grdo. Hudi časi, dragi profesor!«

»Kdaj se vrneš v Ptuj?« je vprašal Poljanšek.

»Jutri s prvim vlakom,« je odgovoril Dobravec.

»Dovoli, da napišem nekaj vrstic za svoje! Saj boš tako dober in jim ti poneseš odgovor?«

»Seveda, prav rad!«

Poljanšek je iztrgal iz beležnice list in napisal nanj nekaj vrstic. Križnik je prinesel zavitek in profesor je vanj zganil svoje pismo in polovico denarja, ki so mu ga bili poslali. Zapisal je, da ga ne potrebuje toliko in naj si raje kupijo najpotrebnejše za na pot.

Trčili so s Križnikom še v slovo, Poljanšek se je Dobravcu zahvalil in odšel k tovarišem na cesto.

Kmalu potem je po železniškem tiru v dolino privozil dolg vlak, transport za Srbijo. Vtem ko so druge krati vrste neokrašenih voz vozile tiho, mrtvo mimo, so bili danes vagoni vsi okrašeni s cvetjem, skozi okna in vrata so glava pri glavi gledali izseljenci, vriskali in peli in pozdravljali ljudi ob progi. Taboriščniki na cesti so jim mahali z rokami in robci v pozdrav in jim klicali v slovo: »Na svidenje!«

Bil je lep večer. Meseca ni bilo, a so zato zvezde gorele svetleje in niže. Kosci so se vračali pojoč in vriskajoč s senožeti. Pokošeno seno je opojno dehtelo s travnikov, med visoko pšenico in ržjo je pedikala prepelica. Za vrbami ob potoku so žuborele v zvezdnem odsevu svetlikajoče se vode, pokojno so svetila v noč okenca kmečkih domov po obronkih gričev naokoli.

Da, to je bil lep večer ...

Taboriščniki so se zbrali pred deyeto uro, ko je bilo treba iti spat, na široki trati med barakami in njihova pesem je ta večer vse glasneje in pogumneje kakor druge večere odmevala v poletno noč.

— Rusija je stopila v borbo s Hitlerjem! —

In je sama od sebe vstala iz srede taborišča, obdanega krog in krog z bodečo žico, himna davnih rodoljubnih dni, prepletenih s sanjami o zmagovitem Slovanstvu:

— Od Urala do Triglava ... —

Ko je pesem izzvenela, je pa nenadoma in nepričakovano od zunaj nekje s senožeti, kjer so bili zbrani kosci, zadonela pesem:

— Hej Slovani, naša reč slovanska živo klije! —

Straže so nagnale taboriščnike spat. Polegli so, a zaspali niso mogli. Pod njimi v hlevu se je oglasila harmonika, zapiskal je klarinet, zaigrale so gosli. Vmes so pa peli nepoznani svobodni ljudje himne upanja in vere v lepše, srečnejše dni, v odrešenje iz morečega, krutega suženjstva pod kljukastim križem in pod sekiro sredi snopa palic.

Danes se je proti tema dvema podobama suženjstva dvignil znak svobode in dela: srp in kladivo ...

15

Tisto noč sta sedela Marta Orožnova in Andrej Poljanšek na klopci pod Mestnim vrhom in gledal na Ptuj, ki je migljjal pod njima v redkih lučih.

»Tu sem nekoč napisal v pesek: — Nesrečen, ki ljubi! — Kako hudo mi je, kako trepečem pred tisto uro, ko se bom moral posloviti od tebe, moja Marta, od doma, od mesta, kjer mi je zibelka tekla, od svoje slovenske domovine in iti v daljne kraje bog ve kam! Ko bi vsega tega ne ljubil, bi bil srečnejši. Zavriskal bi in šel. Tako pa —«

»Andrej, bodi junak in laže ti bo! Ne vem, kateri latinski pesnik je napisal: — Srčnemu kraj je vsak domovina kot ribam vodovje! —«

»A morda je prav ta pesnik spesnil svoje najlepše pesmi ob bolesti slovesa, ko je moral v pregnanstvo. Drugo je v sreči nesrečnim dajati dobre nauke, drugo biti sam nesrečen. Drugo je pesniti, drugo živeti!«

»Ti pač vedno modruješ! Lezeš vase, namesto da bi pogledal pogumno življenju v oči!«

»Saj imaš prav, Marta, toda ne morem si pomagati. Zdi se mi, kakor da sem te čase dobil strel v dušo. Če dobiš kroglo v roko ali nogo in ti jo odrežejo, si pomagaš s protezo. Za rane in poškodbe duše pa ni operacij, ni protez. In zato me vsaka duševna bol tako potare. Zato me tako boli, da se bom moral ločiti od vsega tega, kar mi je tako neskončno drago in ljubo...«

»Katero slovo bi te najbolj bolelo?«

»Slovo od tebe, Marta!«

»Saj ne bo trpelo večno! Nikoli te ne bom pozabila, to ti prisegam. Samo, če me ti ne boš pozabil?« se je stisnila k njemu.

»Tebe pozabiti, ki si mi bila edina luč v temi hudih dni, bi bilo zame smrt!« jo je poljubil.

Dolgo dolgo sta molčala v tesnem objemu. In ko je Poljanšek začutil na svojem licu gorke solze, ki so njegovemu pogumnemu in vedremu dekletu ta trenutek privrele iz oči, je vedel, da je ne bo izgubil nikoli.

»Oh, ali sem trapasta, da se cmerim!« se mu je nenadoma izmahnila iz rok. »Pojdem v naše gorice in bom tam delala namesto treh naših fantov, ki so bog ve kje, in te bom čakala, da se vrneš. In bom vriskala in pela, veš, ker sem Marta, samo tvoja Marta! In zdaj mi povej, katero slovo te bo še bolelo?«

»Vse drugo je manj ali nič, moja deklica. Slovo od doma, slovo od Ptujja, slovo od slovenske domovine...«

»Kaj vse to! Dom te bo spremljal vsepovsod. Zakaj dom niso tiste štiri stene krog tebe, pohištvo, slike, knjige, kar vse so vam že popisali in vam bodo vzeli. Dom so tvoji dragi: mati, oče, bratca in sestra. Ti pojdejo s teboj in boš sredi njih v najskromnejšem koticu čutil, da si doma. To mesto pod nama ni več to, kar je bilo, ko sva še v šolo hodila in sta naju tvoj oče in norčavi Jaklič učila latinskih jezikovnih zank in ugank. Ptuj je sedaj tuje nemško gnezdo, kjer skoraj

slovensko govoriti ne smeš. In naša mila Slovenija? Razdelila sta si jo Hitler in Mussolini in jo vklenila v okove suženjstva. In mnogi njeni verni sinovi so postali ponižni hlapci teh dveh malikov. Hvala lepa za tako domovino, dokler vihar novih dni ne pomete iz nje vseh smeti in plev!«

»Marta, ti bi umela človeku celo slovo od življenja olajšati!«

»Mislim, da tega sedaj še ni treba. Če bo pa kdaj treba, menim, da boš ti tedaj že star, onemogel možiček in jaz že stara mamica!« se je nasmejala Marta in vstala. »Pojdiva, pozno je že! Dovolj sva se namodrovala!«

Po ozki poti ob potočku, ki je žuborel v globoki tesni pod ograjo, sta dospela do jezerca pod Švicarijo. Vse je bilo tiho, le včasih je prhnila riba v zrak in pljusnila zopet v vodo. Prve luči so ju sprejele v svoje svetle kroge. Pod košatimi kostanji na Ljutomerski cesti ni bilo žive duše. Mesto je bilo kakor izumrlo, vse gostilne in kavarne zaprte. Nekje v drevju pod gradom je tožno skovikal skovir.

Obstala sta pod mestnim stolpom pred cerkvijo. Izza debelih zidov, ob katerih so bili vzdani krog in krog rimski kamni, visoko gori pod uro v stolpu se je slišalo enakomerno udarjanje nihala v dolgih presledkih: tak — tak, tak — tak —

»Kolikokrat sem v svojih samotnih pohodih skozi Ptuj v nočni temi in v polni mesečini prisluškoval tem udarcem, ko je mesto spalo in je živelo samo to njegovo srce, ki ga v dnevnem šumu niti ne slišiš! Tako je utripalo in merilo čas v baročnih dobah pred davnimi stoletji, ko so si graditelji tega stolpa, razni Qualandri, Mosconi, Guffanti, Bonhomi in Caccia svetili domov z mestnih sej in nočnih popivanj in gostij. Ostalo ni za njimi vsemi nič drugega kakor od sonca in vetrov zlizani in od nalivov sprani nagrobniki krog cerkve. To srce pa še vedno niha in utripa tudi to noč, ko se poslavljam od Ptujja tudi jaz...« je šepetal Andrej Marti na uho.

Dolge verige v stolpu, na katerih so viseli težki kamni, so zdrknile, ura je bila dve.

»Pozna sva! Hitiva!« je silila Marta.

Zavila sta mimo Orfejevega spomenika po stopnicah ob gledališču navzdol v ozko ulico.

Ko sta prispela do Martine hiše in je zaškripal v težkih vratih ogromen ključ, je šepnila ob slovesu Marta Andreju

na uho: »Glej, da mi jutri zgodaj vstaneš in me spremiš domov v naše gorice, da se posloviš od moje mame, od očeta in naše senčnate brajda! Vlak odhaja ob pol šestih. Da mi ne zaspiš!« — — —

Drugi dan se je v resnici Andrej poslavljal od Martinega doma pri Svetem Bolfenku na Kogu.

V vročem popoldanskem junijskem soncu je zelenela pod hišo gosta brajda. V senčnici so sedeli Marta, njen oče, mati in Andrej. Oče Orožen si je prižgal cigaro in nalil kupice.

»Sedaj me ni več strah pred časi, ki so pred nami. Sedaj, ko je Rusija zgrabila za orožje, da udari po Hitlerjevih zavojevalcih sveta, sedaj se bo izpolnilo hrepenenje naših mladih let: Slovan na dan! Kolikokrat smo peli pred leti in leti to pesem in komaj upali, da ji bo sledila resnica! Slovani bomo zmagali in zemlje lačne tujce pognali za njihove meje. Živela slovanska vzajemnost! Živelci Slovenci!« je trčil z vsemi Orožen.

»A vendar bo še dolgo trajalo, preden se vaše besede izpolnijo. Koliko nas bo moralo na povelje Nemcev v taborišča, v izgnanstvo, na prisilno delo, na morišče! Koliko jih bo izmed nas, ki ne bodo doživeli zarje, ki se je začela svitati na vzhodu!« je modroval Poljanšek.

»Brez žrtev ni svobode, ni sreče, ni blaginje. Kar si bomo s krvjo, s trudom in delom priborili, to bo res naše. Glas gre po deželi, da nas bodo vse Slovence izselili v Srbijo, na Hrvaško, v Šlezijo, na Poljsko, v Nemčijo. Nič ne de — vrnili se bomo in zasedli zopet svojo rodno zemljo!«

»Vse to je res. A vendar gorje tistemu, ki ga prizadene. Moj oče že robota v Rajhenburgu na cesti s prijateljem Jakličem in neštetimi drugimi. Nemci so že začeli izseljevati Slovence. Veliki transporti so že odšli na jug, njihovo zemljo in imetje so že zasegli. Prav za prav, gospod Orožen, sem se prišel tudi jaz poslavljat, kajti bojim se, da nas bodo kmalu odpeljali. Tako nam piše oče iz taborišča v svojem zadnjem pismu. Tako kakor mi jih pojde še tisoče in tisoče in naša domovina bo vsa opustošena...«

»Kar se vaše družine tiče, bi se utegnili vsemu temu izogniti. Vaša sestra Vida se je že umaknila v Ljubljano, kakor mi je pravila Marta. Izginite še vi, vaša mati in bratca iz Ptuja in vse bo v redu. Tu gori nad Svetim Bolfenkom daleč

proč imam samotno, prazno viničarijo, ki jo rade volje dam vaši družini na voljo. Tu vas nihče ne bo iskal in ne bo se vam treba seliti.«

»Prelepa misel, vredna vse hvale! Toda kaj bi bilo potem z mojim očetom? Njega bi Nemci vlačili po svetu, mi pa bi sedeli na varnem? Ne, ne, to bi ne bilo lepo!«

»Imate tudi prav. Kjer je oče, naj bo tudi družina. Toda to velja za redne prilike. V teh izredno hudih časih bi pa tudi moj predlog ne bil napačen.«

»Razmišljal bom o tem in se posvetoval z mamo, a dvomim, da bi ona na to pristala. In najprej bi moral govoriti z očetom. Ako bo še čas, mu bom o tem pisal...«

Andrej je pogledal na uro.

»Treba bo na pot. Ob pol petih odhaja vlak iz Središča. Zahvaljujem se vam za vso gostoljubnost in ljubezen, ki ste mi jo izkazovali vse te čase vi, gospod Orožen, in zlasti vi, gospa. Vam se posebno zahvaljujem, da ste me sprejeli pod streho, ko sem prišel ranjen s fronte...«

»In meni se ne boš nič zahvalil!« se je skušala šaliti Marta, da bi s šegavostjo skrila bridkost slovesa.

Andrej je molčal. Orožen pa je dejal: »To je druga pesem, Marta. Ko bo konec vojne, jo bomo zapeli, če bomo živi in zdravi. Sedaj pa šentjanževca! In ti, mama, natoči gospodu Andreju pletenko najboljšega, da ga bodo imeli za na pot!«

Orožnovka je izginila v klet.

Orožen pa je dvignil čašo in napil Andreju: »Na vaše zdravje, gospod Andrej! Izvršili ste častno svojo dolžnost. Vaša desnica v obvezi to dokazuje in jo spoštujem. Mož ste na svojem mestu!« Obrnil se je k Marti: »In sedaj, Marta, se lepo poljubi z Andrejem! In jaz se bom z njim pobratil in mama tudi. Ona mi je vse povedala.«

Marta je živo zardela, oče Orožen si je obrisal brke in vsi so se poljubili.

»Očka, ti si pa res očka!« se je obesila Marta potem očetu okrog vratu.

»Pusti me, vrtoglavka! In spremi Andreja do znamenja!« se je je otresel oče Orožen.

Andrej in Marta sta stopala zložno med zelenimi brajdami proti cesti v dolino brez besed, brez vzdihov, brez modrovanj.

Med dvema vitkima topoloma ob visokem razpelu, ki je bilo ovito s kitami poljskih rož, sta obstala.

Pozno popoldansko sonce je zlatilo bujne zelene brajde in vinograde po položnih gričih. Na jug se je razprostirala široka dolina in po njej se je vila bela cesta proti Središču. V jagnedih je šepetal pritajen vetrič, za vinogradi se je belila cerkev svetega Bolfenka, od Jeruzalema se je slišalo prita-jeno zvonjenje.

Andrej in Marta sta si segla v roko.

»Marta, moja Marta!« jo je stisnil Poljanšek k sebi. »Zbo-gom, zbogom!«

Zbogom, Andrej! In če ti bo bridko, misli name. In če bi ti bilo na smrt hudo, sporoči mi in pridem, če treba, na konec sveta k tebi!«

Iztrgala se mu je iz objema in odbrzela proti domu. V bujnem zelenju za gosto brajdo je utonila njena vitka po-stavica z belim robcem na glavi kakor privid iz sanj... — —

16

Dan po Kresu je praznoval Vilko Jaklič svoj god. Voščil mu za god ni nihče, ker v taborišču ni štel nikdo dni in godov.

A on je vedel, da goduje. Že zjutraj, ko ga je zbudila stražnikova piščalka, si je dejal: — Fant, tvoj god je danes in ga moraš dostojno proslaviti! — Kakò, s čim, ga ni skrbelo. Zakaj v kamnolomu ob cesti, kjer je delal, si je znal pridobi-ti nekaj neodvisnosti, ki so jo vsi spoštovali, celo stražniki. Treba je bilo večkrat nesti v trg svedre za vrtanje, ki so po-stali topi, da jih je kovač skalil in nabrusil. Blizu kovača pa je bil vinotoč Angelce Kosove, pri kateri je bil Jaklič dobro zapisan. Kadar se mu je zahotelo v njen vinotoč, si je naložil na ramo svedre in pogumno odšel po cesti v trg.

»Kam?« ga je ustavil stražnik, ki je stal na skrajnem koncu ceste pred hišami.

»H kovaču, svedri so topi!« je drzno odgovoril Jaklič.

»Hodi!« ga je pustil stražnik mimo.

Tudi na svoj god, ko je predpoldansko sonce neusmiljeno žgalo med skalovje in je ura odbila deset, se je Jaklič od-pravil h kovaču. Vse je šlo po sreči. Rahlo žvižgaje je korakal

sredi ceste proti svojemu cilju, ko ga je znan ženski glas pozdravil: »Kam pa, gospod profesor?«

Ozrl se je presenečeno k nizki beli hiši ob cesti in se začudil: »Vi, gospodična Pepca od Novega sveta v Ptujju? Kaj počenjate tu?«

Pristopil je k njej in ji stisnil desnico.

»K sestri Angelci sem prišla na obisk.«

»Vi ste sestra Angelce, ki ima vinotoč? Saj prav tja gre moja pot.«

Odšla sta skupaj proti trgu. Jaklič je Pepci razodel, da gre h kovaču in da bo počakal v vinotoču, dokler mu svedrov ne nabrusi; da praznuje danes svoj god in da ga mora dostojno proslaviti. »A ne tako kakor petinpetdesetletnico profesorja Poljanška na veliki četrtek...« mu je šegavo oponesla Pepca.

»Morda prav tako. Pijanščina me je spravila ob prostost, pijanščina mi jo bo morda vrnila,« je odgovoril Jaklič, ne da bi kaj mislil.

Pepca je šla k sestri, Jaklič je pa nesel svedre h kovaču. Kmalu se je vrnil in sedel v skrito sobico v vinotoču. Dobil je malico in merico vina. Obe sestri sta mu voščili za god in Pepca mu je pripelala nagelj in rožmarin v gumbnico.

»Takrat, ko sta z Andrejčičem v sobici pri Novem svetu vse razbila, sem bila jezna na vas, da bi vas bila stepla. Ko so vaju pa odpeljali, sem se jokala.«

»Da, da, takrat sem užival še zlato svobodo, sedaj sem pa nemški robot...«

»Ali je že kdo iz taborišča pobegnil?« je vprašala Angelca.

»Še nihče. Kam pa naj bi se zatekel?« je vprašal Jaklič in po kratkem premolku pristavil: »To bi bilo sijajno! Prinesite še merico!«

Ko je Angelca prinesla vino, jo je vprašal: »Ali bi vi takemu ubežniku dali zatočišče?«

»Zakaj pa ne?« se je smejala Angelca. »Na našem podstrešju je prostora dovolj in nihče bi ne sumil, da se tam kdo skriva.«

»Toda to ni tako preprosto. Nisem več sam svoj, kakor sem bil v Ptujju...«

»Pa se vendar niste oženili te čase?« se mu je smejala Pepca.

»Oženil ne, pač pa...«

»Torej zaljubil . . . Pa ste res fant od fare, da vam te čase pride kaj takega na misel!« sta se mu smejala obe.

In jima je moral povedati zgodbo svoje ljubezni.

»Potem je najbolje, da pobegneta oba,« se je šalila Pepca.

Jaklič pa se ni več smejal. Zamišljeno je pil merico za merico. Poldne je že davno odzvonilo, ko se je poslovil, šel h kovaču po svedre in se odpravil v taborišče. Stražnik ob vhodu med bodečo žico ga je takoj zgrabil in gnal na zborna mesto.

Tam je bil velik apel. Novi komandant taborišča, gestapovec Straub, je pregledoval s svojim štabom taboriščnike. Ko mu je stražnik javil, da je Jaklič prišel prepozno, si ga je komandant natančneje ogledal.

Jaklič se je opravičeval, da je moral nesti svedre h kovaču in da prej ni mogel priti. Komandant se je namrdnil: »Poznamo te vrste kovačev. Pri njem ti je postalo seveda tako vroče, da si moral piti, kaj? Tri dni v bunker ob kruhu in vodi! Abtreten!«

Tako se je zgodilo, da je praznoval Jaklič ostali del svojega godovnega dne in še dva dni povrhu na mrzlih tleh v ozkem temnem prostoru pod stopnicami v grajskem stolpu sam samcat ob kruhu in vodi.

Tedaj je sklenil, da pobegne iz taborišča, če bi ga tudi glavo stalo.

Ko se je vrnil iz bunkerja, je nekaj dni mrk in molčeč hodil na delo v svoj kamnolom. Govoril ni z nikomer razen z Valerijo.

Na Petrovo zvečer, ko so legli, pa je zaupal Poljanšku: »Zapustil te bom, dragi prijatelj! Sit sem že tega robotanja! Jutri zvečer me najbrž ne bo več med vami . . .«

Poljanšek se je začudil: »Pobegniti misliš? Če te ujamejo, te utegne stati glavo. Sicer si sam in lahko tvegaš vse.«

»Valerija pojde z menoj. Jutri gre z ženskami nakupovat v trg to in ono za kuhinjo. Mene in še dva druga vzame s seboj, da bomo pomagali nositi. Tedaj izgineva. Našel sem dobre ljudi, ki nama bodo pomagali pri begu. Nekaj časa se bova skrivala v trgu, potem pa dalje v mojo ljubo domovino — na Dolenjsko. Z Valerijo se bova že prebila do krajev, kjer ni več Nemcev.«

»Hudo mi bo po tebi, prijatelj Vilko. Bil si mi zvest tovariš v bridkih urah, kakršnega ne bom več našel. Kljub temu ti želim vso srečo!« mu je stisnil Poljanšek roko.

Drugi dan je Jakliča in Valerije Malijeve zmanjkalo. Zvečer so ju že pogrešali. Patrulje so šle tisto uro v trg in preiskovale vse hiše, kjer so domnevali, da bi se ubežnika utegnila skrivati. Našli niso nikogar.

Drugi dan je bil velik zbor. Komandant je rohnел, da bo vsak deseti mož ustreljen, če ubežnikov ne dobe. Če kdo kaj ve o njihju begu, naj javi. Poljanška in Andrejčiča, ki sta bila Jakličeva soseda na hlevu, so ostro zasliševali, a nista vedela ničesar. Rešilo ju je to, da je Jaklič pustil vse svoje stvari na svojem prostoru.

Prepovedali so vse obiske. Apel se je vršil za apelom. Straže so pomnožili. Prepovedali so jim kaditi in jim pobrali vžigalice in cigarete. Življenje v taborišču je postalo neznosno.

Poljanšek je molčal in se veselil, da ubežnikov niso našli.

17

Sredi noči je Petrček v svoji posteljici bridko zajokal: »Mama, mama!«

Poljanškova žena se je zbudila iz nemirnega sna.

»Kaj je, dete?«

»Strah me je. Nekaj črnega grdega je pogledalo skozi okno v sobo!« je ihtel otrok.

Mati je prižgala luč na nočni omarici, vstala in šla k Petrčku.

»Nič ni, vidiš! Sedaj sveti lučka in mamica je pri tebi!« je božala otroka, da bi ga umirila.

»Ne, ne, mama! Bilo je! Ti nisi videla. Ti si spala. Črno grdo je pogledalo skozi okno in imelo grozno žareče oči...« je neutolažno jokal otrok.

»Pa bova okno zaprla in pojdeš k meni!«

Zaprla je okno in vzela Petrčka k sebi v posteljo.

A otrok je jokal in jokal.

Andrej je prišel iz svoje sobe.

»Kaj mu je? Ali je bolan?« je vprašal in sedel na stolico zraven postelje.

»Ne vem, kaj ga je tako ustrašilo. Morda se mu je kaj hudega sanjalo,« je odgovorila mati.

»Nič sanjalo. Videl sem: črno, grdo!« je jokal otrok na ves glas.

Andrej mu je položil roko na čelo: »Ne smeš tako jokati! Petrček mora biti junak, da mu ga ni para na svetu. Kvečjemu Ciciban bi mu še bil kos.«

»Pa bi le jokal Ciciban, če bi videl tisto, kar sem videl jaz,« je v solzah ugovarjal Petrček.

»Pokaži, da si ti še večji junak, in ne cmeri se več!«

Otrok se je polagoma umiril, se stisnil k materi in ji ovil rókico okrog vratu.

»Čemu si vstal, Andrej? Saj bi ga bila že sama pomirila,« je mati rahlo očitala Andreju.

»Nocoj ne morem spati, mama. Razmišljam, ali bi le ne bilo boljše, da se umaknemo v Orožnove gorice, kakor sem ti pravil pred dnevi, ko sem prišel iz Bolfenka. Morda bi nas tam ne iskali in mnogo bridkih ur, ki nas morda čakajo, bi nam bilo prihranjenih...« je modroval Andrej.

»In oče?« je vprašala mati.

»Da, oče!« je vzdihnil Andrej. »Če bi ne bilo tistega trenutka, ko sem se zbudil pri Marti iz omotice in sem videl njegove solzne oči, potem, mama, bi mirne duše dejal: — Umaknimo se! — Toliko let smo bili ti, Vida, mala dva in jaz družina zase. Oče pa je stal izven nas in hodil svoja pota. Bili smo mu tuji in on nam. A zdaj?«

»Tudi zdaj ga je iztrgalo iz naše srede in sam trpi daleč od nas. Tudi če bi ne bilo tistega trenutka, ko so mu solze stopile v oči, ko te je zagledal bolnega, ranjenega, tudi če bi ga jaz ne videla nikdar, odkar smo zbežali pred nemškimi bombami od doma, bi vendar šla z otrokom tja, kamor bo moral on. Vida je že šla svojo pot. Ako hočeš tudi ti, Andrej, lahko greš. Jaz pojdem z Bojanom in Petrčkom za očetom...«

»Jaz pojdem tudi z vami, mama. Zavoljo očeta, a še najbolj zavoljo tebe.«

Sklonil se je k materi in jo poljubil na čelo pod prečo med osivelimi razpuščenimi lasmi.

»Hvala ti, Andrej! Vem, da ti je hudo zavoljo Marte. A morda bo bolje tako... Sedaj pa pojdi spat! Petrček je zopet zaspal.«

Andrej je odšel v svojo sobo in tiho zaprl vrata za sabo. Mati je ugasnila luč, v obednici je odbila ura dve, pokoj je objel tihi dom.

A zaspala nista ne Andrej ne njegova mati... — — —

Medla zora je s svojo mračno svetlobo polnila sobo, ko so se zunaj zaslišali hreščeči koraki. Nekdo je z okovanimi škornji šel po stopnicah do hišnih vrat in stresel za kljuko, da je odmevalo v veži za tenko steno sobe, v kateri je bil Andrej.

Na okno v spalnici je priletela pest drobnega kamenja.

»Aufmachen! Odprite!« se je zaslišal od zunaj rezek glas.

»Andrej!« je kriknila Petrčkova mati.

Andrej je prihitel v spalnico, odprl okno in izpregovoril nekaj besed z nekom, ki je stal spodaj.

Zaprl je okno in se obrnil k materi: »Prišli so, mama! Pripravi se!«

Šel je odpirat hišna vrata.

Trepetaje je mati vstala in se začela oblačiti. Petrček se je zbudil in zajokal: »Kam greš, mamica?«

»Ne joči, dete! K očku pojdemo vsi!«

V spalnico je zopet stopil Andrej.

»Pol ure imamo časa, mama. Pripravi se mirno za na pot in glej, da kaj ne pozabiš! Nemca sedita v kuhinji. Tudi jaz grem, da spravim svoje stvari.«

Andrej je odšel v svojo sobo, k materi pa je pridrvel Bojan in vzklikal: »V Srbijo pojdemo! Hvala Bogu! Samo da jih ne bom več gledal teh Nemcev in nemčurjev v Ptujju in da mi v šoli ne bo treba več peti nemških pesmi!«

»Neumni otrok! Kaj veš ti, kaj je dom in kaj tujina!« ga je karala mati in s tresočimi se rokami oblačila Petrčka.

V spalnico je stopil vojak in dejal hladno: »Nič se ne razburjajte, gospa, to bo le kratek sprehod k vašemu možu. Družine morajo priti skupaj. Kaj bi sami brez očeta?«

Drzno je gledal po spalnici, odprl vrata v Andrejevo sobo, pogledal vanjo in jo zopet zaprl.

»Ali smem otrokoma skuhati zajtrk?« je vprašala gospa.

»Seveda! Samo če kaj imate. Tudi meni in kameradu bi se prileglo kaj toplega...«

Tako hladno, samo ob sebi umljivo, zapovedujoče je bilo vse to. O, da, Nemci so sijajni ljudje! Še ko te vržejo iz

lastnega doma, se vedejo tako, kakor bi ti storili veliko uslugo. — — —

Čez pol ure so stali pred vrati Poljanškovega stanovanja njegova žena in sinovi Andrej, Bojan in Petrček. Imeli so kovčege v rokah, fantje tudi nahrbtnike, Petrček je nosil svojega lesenega konjička pod pazduho. Kar so imeli s seboj, bodo morda rešili od vsega, kar je ostalo v zapuščenem domu.

Nemec je zaklenil stanovanje, pritrdil z dvema oblatoma vrvco nad ključavnico in nalepil na vrata listek z napisom: — Zaseženo za okrepitev nemštva na Spodnjem Štajerskem. —

Prvo sonce je zlatilo strehe, golobje so grulili na njih, ptiči so žgoleli, Grajena je pokojno šumljala pod mostičkom. Poljanškova družina je odhajala od doma, ki je bil sicer pod tujo streho, a vendar dom z vsemi veselimi in bridkostnimi dogodljaji, s stvarmi in predmeti, ki so nosili na sebi neizbrisno znamenje družinskega življenja dvajsetih let. Zdaj je bilo vse to za njimi. Kot nagrobni napis je ostala na zapečatenih vratih le še vizitka: — Dr. Franjo Poljanšek, gimnazijski profesor. —

Njegovi pa so stopali čez mostiček trudno, negotovo, kakor bi šli v smrt.

izza zastrtih oken za njihovimi hrbti je gledalo marsikatero oko za njimi, izgnanci, izobčenci.

Gnali so jih v veliko tovarniško poslopje v bližini na Srbskem trgu. Tam je že bilo zbranih nekaj družin, ki jih je isto jutro zadela enaka usoda. Posedli so na kovčege in čakali. Nihče ni govoril, nihče jokal, nihče se smejal.

Čakati so morali do desete ure, dokler se niso zbrali vsi, ki so morali ta dan zapustiti svoje domove.

Mala deklica je prinesla od nekod češnje in piškote in jih delila med otroke. Nato so prigrmeli pred vhod veliki pokriti kamioni. Naložili so nanje vse te bedne ljudi in jih odpeljali z veliko naglico proti Mariboru.

Poljanškovi so sedeli skupaj. Petrček je bruhal vso pot od sunkov nagle vožnje po slabi cesti, prahu in smradu po nafti. Njegova mati si je tiho brisala solze, ki so ji polzele nevzdržno iz oči. Andrej je molčal zatopljen v svoje misli, roka v obvezi ga je bolela.

V Mariboru so jih iztovorili v mrkem umazanem poslopju Meljske kasarne, kjer so bili vsi prostori natrpani z izseljenci in njih prtljago. V vrvežu in beganju, kričanju straž, iskanju

kotička, kjer bi si pripravili ležišče za počitek, jim je utonil poslednji spomin na tihi zapuščeni dom. Zdaj ga niso več imeli, zdaj niso bili več družina profesorja Poljanška, temveč četvorica ljudi, ki jih je val velike vojne vrgel v vrtimec bede, negotovosti, trpljenja, med tisoče in tisoče ljudi — brezdomcev.

Postlali so si v kotu pod oknom na slami. Petrček je vso noč jokal, zakaj začelo je bilo deževati in skozi slabo zaprto okno je dež škropil nanje. Krog njih pa so smrčali, bedeli, molili in kleli to prvo noč nešteti, ki jih je Hitlerjevo povelje vrglo iz njihovih domov. — — —

Zunaj se poraja jutro na praznik svetega Cirila in Metoda 1941. Gozdovi dehte v jutranjem hladu, v smaragdnem sijaju se iskre prostrani travniki in livade, žitna polja valove po obronkih, bele hišice po naseljih mežikajo, kakor da se bude iz sna.

Za bodečo žico še miruje taborišče Rajhenburg, samo straže pred hlevom in barakami hodijo z umerjenim korakom sem in tja. Na mostu čez gnojišče pred hlevom je gizdavi pav razprostrl mavrično pahljačo svojega repa in se obrača k vzhajajočemu soncu.

Danes se je število ljudi v taborišu skoraj podvojilo. Zakaj ponoči so prigrmeli številni kamioni iz Maribora in izpraznili svoje živo breme v veliko barako za transporte, ki je sprejemala danes prve stanovalce pod streho.

Tu so tudi Poljanškovi. Petrček pokojno spi materi v rokah, ki je tudi trudna od dolge vožnje zadremala. Zraven spi Bojan med dvema kovčegoma in dviga stisnjene pesti kvišku, kakor da grozi nevidnemu sovražniku, ki ga še v sanjah preganja. Tam spi tudi na pol sedé Andrej Poljanšek z globoko na prsi sklonjeno glavo, z roko v obvezi kakor beden ranjenec, ki so ga pravkar prinesli iz zakopov na obvezovališče, in sanja o svojem dekletu v beli hiši sredi zelenih brajd in vitkih jagnedov in tihih poti in stez v Slovenskih goricah.

Tam doli v velikanskem prostoru nad živinskim hlevom pod mogočnim tramovjem pa leže taboriščniki: očetje, možje, bratje onih v barakah in čakajo jutra.

Še preden je zabrlizgala piščalka in je bilo treba vstati, se je poleg Poljanška dvignil, sedel in se začel obuvati mojster

Andrejčič, edini njegov tovariš iz celice številka enajst v ptujskih zaporih.

»Čemu že vstajaš?« je vprašal profesor.

»Danes bomo šli, prijatelj. Nocoj so pripeljali naše družine v naše taborišče. Nestrpno čakam, da bom mogel pozdraviti ženo!«

»Bog ve, ali so tudi moji prišli?« skrbi Poljanška.

»Če so drugi prišli, so tudi tvoji,« pribije suho Andrejčič, vstane in začne pospravljati svoje ležišče.

Tedaj zabrlizga zunaj piščalka, da gre skozi ušesa. V hlev stopi stražnik in kriči kakor vsako jutro: »Auf! Auf!«

Danes ni treba buditi zaspancev z brcami in psovanjem, da bi vstali. V trenutku zažubori vsepovsod nemirno jutranje vrvenje, taboriščniki urno pospravljajo svoja ležišča in se hite umivat čez leseni most preko gnojišča k dolgemu koritu iz cementa, nad katerim škropi iz dolge cevi voda v drobnih curkih.

Vsi nestrpni hite nekateri k baraki za transporte, da bi pozdravili svoje, ki so to noč prispeli. A straža pred vrati barake jih osorno zavrača. Poljanšek stoji tam in ne ve, kako bi prišel do svojih. Andrejčič je šel za barako in visi na oknu, se smeje in razgovarja z ženo. Nenadoma pomigne Poljanšku in zakliče: »Pridi! Tudi tvoji so tu.«

Poljanšek pristopi in ugleda za železnimi križi Petrčka, ki ga drži žena v naročju, Andreja in Bojana ob njej. Stiskajo si roke v pozdrav, tiho polze solze ženi po upadlem licu. Petrček pa se smehlja in mu maha z ročico, Bojan kliče: »V Srbijo pojdemo, očka, jaz vem!« Andrej stoji nemo v ozadju, njegova levica, s katero je segel očetu v roko, je hladna, samo v očeh se skriva tiha bolečina brez vzdihov in solza. Vojak, ki vrši svojo dolžnost... — — —

Popoldne se je vršil pregled prtljage v baraki, ki je bila nalašč za to prirejena. V dolgi vrsti za leseno pregrajo so stali tudi Poljanšek, njegova žena in Andrej. Bojan in Petrček sta bila zunaj na soncu.

Ko so prišli na vrsto, je ohol gestapovec vprašal Poljanška: »Kaj ste po poklicu? Čevljar?«

»Profesor klasičnih jezikov, doktor Poljanšek. Delal sem čez dva meseca na cesti in sem star taboriščnik, ki se ne da

žaliti od vsakogar, ki bi se mu to zljubilo...« je Poljanšek nemško zavrnil mlečnozobega ošabneža.

»Kaj pravi? Ne razumem njegove nemščine. Fräulein Grete, pridite tolmačit. Mož ne zna nemško...«

»Kospot fas fpraša, kako imate fi sanimanje?« tolmači frklja.

Poljanšek se je grizel v ustnice in požrl to poslednjo žalitev in sklenil, da od tega trenutka dalje ne bo razumel in znal več besedice nemški.

Gestapovec je brskal po kovčegih. Andrej je imel v svojem tudi svojo doktorsko diplomu.

»Kaj je to?« je vprašal Nemeč.

»Moja doktorska diploma univerze v Ljubljani,« je ostro odgovoril Andrej.

»Gewesen... Bila in ne bo več...« se je rogal gestapovec in diplomu zaničljivo brsknil nazaj v kovčeg.

V Bojanovem nahrbtniku je bilo nekaj slovenskih knjig: Robinzon in druge mladinske povesti. Gestapovec je vse to zaplenil in vrgel na kup slovenskih knjig v kotu.

Andrej je škripal z zobmi.

Poljanškova žena je imela v posodici nekaj masti.

»Kaj potrebujete mast! Hrano boste dobili v transportu. Se zaplenil!« je odločil gestapovec in postavil posodo pod mizo.

»Od tega se bo Hitler zredil!« je siknil Andrej skozi zobe.

»Jezik za zobe, drugače bo druga pela!« se je zadržal Nemeč.

»Denar!«

Prešteli so jim novce. Vsak je smel imeti s seboj največ pet sto dinarjev, ki so jim jih zamenjali v nemške marke.

Ko so opravili, so šli na sonce, kjer so stali drugi. Prtljago so spravili v drugo barako. Mnogi so kleli: »Meni so vzeli zlato uro. Moji ženi zaplenili zapestnico, meni prstan z demantom. Meni so pobrali skoraj ves denar!«

Čevljar Andrejčič se je smejal.

»Kaj se smeješ?« je nekdo vprašal. »Če bi tudi tebi vzeli petdeset tisoč dinarjev, bi se gotovo ne smejal.«

»Prijatelj, ne razburjaj se! Ali ne poznaš Nemcev? Vzamejo ti vse, kar se jim zljubi. Tvoji tovariši so bili pametnejši.

Koliko tisoč dinarjev sem zadnje tedne zabil pod podplate v čevljih! Pa bi bil še ti svoje prinesel k meni!«

Nekdo je klical Poljanška, naj gre k vhodu.

Šel je in tam dobil gospodično Pepco s sestro Angelco, ki sta ga prišli zadnjikrat obiskat.

»Gospod profesor, to bo za otroke za na pot!« mu je Pepca izročila precejšen zavitek. »Nekaj lešnikov, orehov, rozin in keksov. Jaklič mi je naročil, naj vas, preden vas odpeljejo, obiščem.«

»Ali se mu je posrečilo?« je vprašal Poljanšek.

»Sta že srečno na Dolenjskem, oba...«

»Prav lepa hvala, gospodična Pepca, in daj Bog, da bi še katero obletnico praznovali skupaj pri Novem svetu v Ptuj!« se je poslovil Poljanšek.

Popoldne po kosilu so jih postrojili na zbornem mestu med barakami, družino ob družini. Bilo jih je nad štiri sto. Duhovniki in redovniki so stali posebej.

»Onemogli stari ljudje, matere z malimi otroki in bolehni se bodo peljali s kamioni na postajo. Kdor misli, da ne more hoditi, naj izstopi!«

Izstopili so. Ob svojih dveh paličkah je prilezel tudi frater Tarča pred vrsto. Prvega so ga dvignili v kamion, za njim druge stare in bolehne in matere z otročiči.

Poljanškovo je gestapovec zavrnil: »Vi ste še mladi in otrok ni tako majhen, da bi ne zmozel poti do postaje.«

»Ne uklanjaj se jim!« ji je dejal Poljanšek, ko je stopila žena zopet poleg njega v vrsto s Petrčkom. »Od teh ljudi ne pričakuj ničesar!«

Ob treh so bili vsi zbrani.

»Odhod!« se je zaslišalo rezko povelje. Obstopili so jih stražniki in jih uredili v vrste.

Dolga procesija izgnancev se je začela pomikati iz taborišča. Za njimi so ostale mrtve, neme barake, zapuščena ležišča nad hlevom, opustošen samostan in v temačnem prostoru pred lekarniško sobo žalujoča Madona iz nekdanje samostanske kapele. Na stolpu pa je še vihrala hitlerjevska zastava s črnim kljukastim križem, nad vrati se je še šopiril napis »Umsiedlungslager« in oznanjal, da bo še tisoče in tisoče izgnancev šlo

skozi ta vrata na bridko pot v izseljeništvo kakor ti, ki so na Ciril-Metodov dan 1941 šli prvi.

V dolino se je vila dolga procesija izgnancev, starih in mladih, otrok, žensk in moških, delavcev, kmetov, trgovcev, učiteljev, zdravnikov in duhovnikov.

Poljanškovi so stopali v sredini tega žalostnega sprevoda. Bojan si je oprtal Petrčka štiporamo, ker njegove drobne nožice niso bile kos z debelim gramozom posuti poti.

»Tu sem kamenje tolkel, tu sem zemljo kopal, tu sem gramoz vozil, tam za onole hišo mi je dobrodušni Bavarec odkazal prvo delo...« je razlagal Poljanšek ženi in Andreju, ko so šli po ovinku proti glavni cesti.

Vse ceste in dohodi iz trga so bili zastraženi. Rajhenburžani so od daleč mahali v slovo tej bedni procesiji, zgnani skupaj z vseh vetrov slovenske zemlje. Tam sta bili tudi gospodična Pepca in njena sestra Angelca in mahali z robcem, ko sta ugledali Poljanška in njegove.

Premnogo oko se je solzilo, srca so se krčila v bolesi ob pogledu na to žalostno procesijo. Koliko jih bo še šlo isto pot, ni slutil nihče.

Na postaji so jih uredili v dolgo vrsto. Čakali so skoraj celo uro na mestu. Teman, mrk, ves mrtvaški je pripolzel na postajo dolg vlak, ki jih bo popeljal na jug.

Ustavil se je, odbijači med vagoni so jekleno zazveneli, povelja, vzkliki z važnostjo, za katero se je skrivala zadrega.

»Družine z malimi otroki gredo v drugi razred,« se je delal važnega komandant transporta. In že je s spremljajočim stražniškim osebjem oblastno sedel sam v edini vagon drugega razreda.

Poljanšek in njegovi so se z muko prerinili do ozkega ločenega oddelka v tretjem razredu.

Pod večer, ki je bil jasen in lep, se je vlak premaknil in hitreje in hitreje brzel svojo pot po Savskem polju neznanu kam. Mimo so se vrstili telegrafični drogi, žice so polzele vzporedno navzgor, navzdol in rezale tanke črte v zlato sinjino večernega neba.

Prvič po dolгих, grenkih mesecih negotovosti, ločitve, strahu in upanja je bila Poljanškova družina skupaj. Molčali so in

bolelo jih je, da Vide ni med njimi. Brez besed so strmeli skozi okno. Še enkrat so gledali slovensko zemljo v zlatu zahajajočega sonca in se poslavljali od nje izgnanci, berači. Kakor da jim polze težke kaplje krvi iz globoko ranjenega srca, jih je peklo v prsih. Kolesa pa so udarjala pod njimi ob tračnice in pela grenko slovo: — Zbogom dom, zbogom dom, zbogom dom! —

In zbogom naša ljubezen, naš ponos, naše veselje: ve, ljube vinske gorice, ve, naše zelene brajde! Zapuščene žalujete, opustošene boste.

STARI GRAD

PREŽIHOV VORANC

Nad trgom je kraljeval stari grad, ki je bil štiri sto let razvalina. Iznad kupa starega zidovja, poraščenega z ostrogovno, srebotovino in drugim grmovjem, je mohl edino še nekdanji grajski stolp kvišku, ki je ponosno kljuoval stoletnim viharjem in nevihtam. Južni del tega stolpa je štrlel mnogo više kakor severni del in zato se je njegovo črno žrelo videlo daleč po deželi. Ker so se v teku stoletij udrila vsa nadstropja v stolpu, je to žrelo segalo do samega dna. Prostorno dno je bilo polno ruševin in grmičevja. Obokana vrata, ki so v pritličju vodila skozi dva metra debelo obzidje, so bila še ohranjena. Razen stolpa je skoraj vsa grajska stavba popolnoma razpadla, le grajsko obzidje je še kljuovalo zobu časa in je segalo daleč tja po skali, ki se je dvigala iznad trga. Po tem obzidju so se ob vročih poletnih dneh gredli veliki, marogasti gadje in sikali, kadar je kdo zašel na to staro obzidje. Tik za starim stolpom je rasla velikanska bukev, katere vrh je segal stolpu do vrha. Do te bukve je vodil širok grajski zid, ki je bil ves obraščen z grmovjem.

Pod tem zidovjem, čisto na samem, je stala stara bajta, ki je bila še obljudena. Davne dni, ko je bil grad še poln gospode, je v tej bajti živel kak grajski hlapec. Sedaj je v njej živela majhna družina, ki je imela edinega sina, štirinajstletnega Vestr, ki je imel nogo od mladosti pohabljeno. Zato so ga starši držali večinoma doma, sami pa so delali v trgu. Vester je doma skrbel za edino kravo, za dvojje svinj in za kure. Nanosil je materi vodo v kuhinjo, pripravil drva, nakopal krompirja na bližnji njivici in, če je bilo treba, tudi pomolzel kravo. Sosedna grajska razvalina je postala njegova druga domačija. Ker je bil sam pri hiši, je po cele ure preživel v razvalini in sčasoma je poznal vsak kotiček, vsako razpoklino in vsako kačo, ki se je gredla na skalovju. Po bukvi je splezal vrh stolpa in po cele ure občudoval raz njega lepi razgled. Tik pod gradom je ležal

domači trg, ki je bil prostoren in lep. Vsaka hiša v njem je bila odprta kakor knjiga in vse trško življenje se je dalo opazovati s tega stolpa. Za hišami so bila dvorišča, so bili vrtovi, kjer so ljudje opravljali svoje posle. Po trgu so hodili ljudje od hiše do hiše, se pogovarjali in si vzklikali ali se prepirali. Mimo trga, tik pod njim je tekla Drava, vsa široka in blesteča tja proti vzhodu, kjer je izginjala v neznani soteski. Največji užitek je imel Vester, kadar je bil spodaj v trgu sejem. Takrat je bil trg ves živ in ves pisan; široka cesta, ki je šla po sredi, je bila polna ljudi, živine in šotorov. Sejmski šunder je segal do vrha stolpa, čul se je smeh, piskanje orglic, kletve in vpitje pijanih sejmarjev do pozne noči. Vester je v naglici opravil hišna dela, potem pa se je usedel vrh stolpa in užival. Takrat staršev navadno dolgo ni bilo domov, ker sta imela v trgu opravke ves dan. Oče se je s sejmov navadno vračal pijan, mati pa mu je prinašala razne potice in tudi druge reči, ker ta dan se je v trgu vselej dobro živelo.

Raz ta stari stolp je Vester opazoval življenje vse okolice in ga je še kot deček bolje poznal kakor pa veliki ljudje, ki so živeli sredi samega trga. Čestokrat, ko je tako sedel vrh zidovja, se je zazrl v temno stolpovo žrelo pod seboj, ki je bilo nad trideset metrov globoko. Mati mu je pripovedovala, da so včasih, ko je grad še trdno stal, bili na dnu tega stolpa zaprti ljudje, ki so tam počasi umirali in ki so jih graščaki metali golazni, da jih je počasi žrla, dokler jih ni žive zglodala. Nekoč, ko je stikal pod razvalinami, je Vester naletel tudi na neke kosti, ki ni vedel, ali so človeške ali živalske. Včasih se mu je zdelo, ko je tako strmel proti dnu, da prihajajo od tam še neki glasovi, ki cvilijo in stokajo. Prav natanko je slišal te glasove in jih čutil v svojem mladem srcu. Zato tega temnega dna ni ljubil in se ga je izogibal, če je le mogel.

Nekega dne je v trgu nastala velika izprememba. Ko da bi slutil, da ima priti nekaj nenavadnega, je Vester že od ranega jutra plezal po zidovju starega gradu in opazoval življenje v trgu pod seboj. Doli je bilo ta dan nenavadno živahno. Najprej je videl, kako so žandarji zapustili svojo hišo sredi trga in odšli proti postaji, ki je ležala onkraj Drave. Za žandarji je zapustila svojo hišo tudi nadučiteljeva družina, ki je istotako odšla proti postaji. Potem je videl tudi, kako je trški župan začel tekati po svojem obširnem dvorišču, iz hiše

v hlev in zopet nazaj v hišo, od koder je odmevalo vpitje in jok. Župan, ki je spet pritekkel iz hiše na dvorišče, se je zagrabil za glavo in vpil nazaj proti hiši:

»Kaj naj naredim? Jaz nisem nikomur žalega storil, kaj naj storim zdaj?«

Iz hiše mu je odgovoril kričeč ženski glas:

»Odpelji se, zdaj je še čas!«

»Sam! Kaj pa vi, kaj pa premoženje, ti hlevi, ta vrt, ta hiša. Ali naj vse zapustim?«

In iz hiše mu je zopet odgovoril jokajoč ženski glas:

»Pusti vse te stvari, ker se nič ne da napraviti. Glavno je življenje. Nam ne bodo nič napravili, bodi brez skrbi.«

Župan se je vrnil v hišo in ga dolgo ni bilo ven. Potem je Vester videl, kako je župan izstopil pri izhodu na trg, oblečen v svojo dolgo suknjo, v rokah je držal velik kovčeg. Za njim je prišel hlapec, ki je v vsaki roki nosil po en kovčeg. Oba sta začela iti po cesti, ki je šla proti postaji. Toda ko sta bila pri mostu čez reko, je na postaji zažvižgal vlak in potem je Vester videl, kako se je župan ves obupan zagnal proti postaji, mahal in vpil gredoč, toda vlak je že sopihal s postaje in vozil proti dolini na jug, kjer se je kmalu skrila za ovinkom. Čez nekaj časa se je vrnil župan v trg in ko je stopil na dvorišče, je zagnal kovčeg daleč od sebe in na ves glas zavpil:

»Ne grem nikamor, naj napravijo z menoj, kar hočejo!«

Potem se je vrnil še hlapec s kovčegi, nato pa je županova hiša ostala tiha, kakor izumrla.

Vester ni vedel, kaj vse to pomeni. Oče in mati sta se zadnji čas pogovarjala, da bo zdaj tudi pri nas vojska in da bo zdaj vse drugače. Niti župana, niti žandarjev in niti učitelja Vester ni imel rad, posebno učitelja je imel na piki, ker je imel nanj še slabe spomine iz šolskih let. Vendar se mu je zdaj vse zdelo nekako čudno in hladno. Doli na trgu se je kmalu potem, ko so odšli žandarji proti postaji, pojavila neka ženska in se začela na ves glas dreti:

»Zdaj so ti hudiči šli, zdaj bomo mi živeli. Drugi bodo pa še videli! Heil Hitler!«

Vedno več ljudi je prihajalo iz hiš na prostrani trg, ki so se strastno pogovarjali, grozili s pestmi proti raznim hišam, potem pa spet tekali narazen in vpili. Kaj so vpili, Vester ni

mogel razumeti, edino, kar je razumel, so bili neprestani, vedno pogostejši in vedno glasnejši vzkliki:

»Heil Hitler!«

Potem je nekdo zakričal:

»Že gredo, naši že gredo!«

Vsi ljudje, ki so bili zbrani na trgu, so se ozrli proti zapadu, od koder je vodila v trg velika cesta, ki je šla potem dalje ob Dravi proti vzhodu. Kolikor je bilo mogoče pregledati cesto, kamor so zrli tržani, je bila popolnoma prazna. Niti voza, niti človeka ni bilo zapaziti, kakor daleč je segalo oko. Nenadoma se je Vestru zdelo, da sliši tam daleč na zapadu, kjer se je cesta skrila za ovinek, pokati puške. Streljanje je bilo vedno hujše. Sedaj je postalo zanimivo. Od zapada so še odmevali strelji pušk, ko so se v daljavi pokazali vojaki, ki so bežali kar čez polje proti trgu. Bilo jih je veliko, toda cvrli so jo proti trgu z neznansko hitrico. Ko so prvi prihiteli v trg, so ljudje, ki so bili tam zbrani, izginili po hišah in Vester je čul loputanje z vrati. Vojaki so obstali sami na praznem trgu, ali se niso obirali, temveč so drli dalje po cesti proti mostu, ki je vodil čez reko pod trgov. Neki vojak je v begu ustrelil proti hiši pekovskega mojstra, kjer je že vihrala zastava s čudno zverženim križem. Kmalu potem so pridirjali še zadnji vojaki od zapada in vsi so izginili čez most. Ko je bil zadnji vojak onkraj mostu, so se tržani spet usuli iz svojih hiš in drli na trg. Iz večine hiš so začele moleti zastave s čudnim, skrivljenim križem na sredi. Takrat, ko je bil že ves trg pokonci in poln ljudi, je v trenutku strašna detonacija presekala trški šunder. Pod dolgim mostom se je pokazal rahel dim in potem se je most začel zibati in nenadoma sta se oba oboka zrušila v Dravo. Tej eksploziji je kmalu nato sledila še druga taka in tedaj se je podrl tudi dolgi železniški most v Dravo. Voda je brizgnila visoko, potem pa je zopet mirno nadaljevala svojo večno pot proti vzhodu.

Pri teh eksplozijah so ljudje na trgu spet začeli bežati na vse strani, toda le za kratek čas. Kmalu so se spet zbrali in začeli besno kričati ter se v diru pognali proti zapadu trga, od koder je prihajala velika cesta, po kateri so še malo prej dirjali vojaki. Sedaj ta cesta ni bila več tako prazna. Po njej so dirjali proti trgu motorji, s katerih so gredoč streljali. Naposled so pridirjali do trga trije motorji tesno drug za

drugim in, ko so se približali prvim hišam ob cesti, so začeli počasneje voziti. Tretja hiša ob cesti je bila kovaškega mojstra. Ko so motorji privozili do nje, se je iz drugega nadstropja pokazala velika zastava z istim skrivljenim križem, v tem hipu pa je planila iz hiše ženska z velikim šopom rož, vrgla rože motociklistu v naročje, potem pa sama skočila k vozniku in ga dolgo objemala in poljubljala. Vester je vse natanko videl. To je bila kovačeva hči.

Trg je bil v hipu ves črn ljudi, ki so vpili in rjuli, da se je tresel tudi stari stolp nad trgom. Motociklist se ni mogel oprostiti ljudi, ves čas so skakale ženske vanj in ga kričeč objemale. Potem so obsule še druge motocikliste, ki so prihajali v trg drug za drugim, jih obsipavale z venci in cvetjem in jih poljubljale. Nekatere so plesale okrog motorjev kakor besne in počepale obnemogle na tla, s katerih so se potem spet zaganjale pokonci in nerazumljivo kričale. Vester je videl pri tem hčer in ženo pekovskega mojstra, potem poštno uradnico, potem vse tri hčerke trgovca na glavnem trgu in vrsto drugih žensk. Tudi moški so se čudno vedli in skakali okrog motociklistov, ki so imeli čelade na glavah. Sedlarski mojster je stal pred svojo hišo in ves čas hripavo vpil: »Heil Hitler, heil Hitler!«

Kakor bi trenil, je bil ves trg v zelenju in zastavah. Ljudje so tekali naokrog z venci in mladimi mlaji in jih postavljali pred hišami. Tega čudnega vedenja tržanov ni hotelo biti konec. Vester je videl, kako so začeli valjati velik sod iz hiše gostilničarja, ki je bil znan kot največji zoprnik županov, dali sredi trga sod na pipo in potem začeli nositi pijačo vojakom, ki so počasi prihajali od zapada v trg. Nazadnje ni bilo mogoče ničesar več razložiti, ker se je vse skupaj strnilo v en sam velik vrvež, iz katerega se je razlegalo divje vpitje.

Vestru, ki je prižet na vrh stolpa vse to opazoval, se je čudno zdelo, da zdaj vsi ljudje vpijejo samo nemški. Dotihmal se je v trgu, posebno zunaj na cesti, govorilo slovenski, le po hišah so tu in tam govorili nemški. Sedaj pa je ves trg tulil po nemško:

»Rešitelji so prišli, rešitelji so prišli!«

Čudno se mu je zdelo tudi to, od kod je trg kar hitro dobil zastave s tistim čudnim križem. Prej jih še nikoli

ni videl. Sedaj pa je iz vsake hiše molela taka zastava in na vseh oknih so se pokazale podobne zastavice. Tudi je natanko razložil, da so se na vseh oknih hkrati pokazale ovenčane slike moža s črnimi lasmi, ki so bili počesani na čelo. Obraz tega tujega moža ni bil prijazen. Zastava se je pokazala tudi na hiši žandarmerije in na šoli, potem tudi iz hiše župana, ki je pa ostala zaprta. Nazadnje je tudi na zvoniku začela mahati taka zastava.

Vester je bil tako zavzet nad sliko trga, da ni zapazil, ko so prišli v stari grad ljudje. Slišal jih je šele, ko je na bukvi pod stolpom začul glasove. Ko se je ozrl, je videl, da pleza po deblu navzgor človek z zavitkom pod pazduho in z dolgo ranto v roki. V tem človeku je spoznal mladega trgovskega pomočnika Huberta iz trga. Očividno je hotel tukaj gori tudi razobesiti zastavo. Napenjal je vse svoje sile, da bi priplezal na vrh drevesa, od koder bi se potem povzpел na zidovje, toda šla mu je zelo trda. Bil je že ves moker, vrh bukve pa je moral počivati. Med bukvo in med zidom je zijal trideset metrov globok prepad, ki ga je mogel preskočiti le dobro vajen plezalec. Do vrha stolpa je bilo potem še kakih dobrih pet metrov. Čez ta strašni prepad je zdaj strmел tisti trgovski pomočnik kakor Izraelec, ko je zagledal obljubljeno deželo. Tedaj je opazil v steni stolpa čepeti Vestrā. Spoznal ga je in zavpil nad njim v nemškem jeziku:

»Tu imaš zastavo in razobesi jo, če ne, ti razbijem gobec!«

Njegov znojni obraz se je srdito nakremžil. Vester je le malo znal nemški in ni mogel takoj doumeti, kaj hoče vsiljivi plezalec na bukvi. Zato je neodločno dalje čepel na zidu. Tedaj se je trgovski pomočnik zadril nad njim po domače:

»Kaj zijaš kakor teslo. Razobesi zastavo, drugače te vržem s stolpa.«

Tega se Vestru sicer ni bilo treba bati, ker je vedel, da plezalec ne more do njega; vendarle pa se je iztegnil po drog, ki je bila nanj pripeta zastava, in ga vzel k sebi.

»Dobro je pritrđi,« mu je ukazal nevajeni plezalec ves srečen, da se je rešil nevarnega skoka. Vester je začel razvijati zastavo; bila je nenavadno dolga, najmanj deset metrov, in je visela dol do prve line, ki je bila še popolnoma ohranjena v zidu. Ker je bil tu gori veter, je začela mogočno opletati okrog starega stolpa. Tedaj je začel trgovski po-

močnik, ki je še vedno čepel na bukvi, na vse grlo vpiti dol v trg:

»Heil Hitler, heil Hitler!«

Množica, ki je stala na trgu pod gradom, je začela delati isto, ko je videla vihrati zastavo na svojem starem znamenju. Navdušenja ni hotelo biti konec.

»Sedaj pa pojdi dol,« je ukazal trgovski pomočnik Vestru in začel sam plezati navzdol. Deček s pohabljeno nogo je s čudovito lahkoto dosegel vrh bukve in se spustil za njim. Oni, ki je prinesel zastavo, ga je čakal pod drevesom.

»Da ne boš nikomur znil, da si razvil ti zastavo, to ti rečem!« mu je zapretil in potem zdirjal po bregu proti trgu. Gredoč ga je Vester še slišal vpiti od navdušenja.

Tako je Vester razvil zastavo fašizma na grajski razvalini.

2

Zvečer tistega dne sta oče in mati prišla pozno domov. Mati je imela srečen obraz in je prinesla s seboj nekaj pečiva in mesa. Fant se je teh dobrot ves lačen lotil in ni nehal, dokler stvari niso izginile v njegov prestradani želodec. Oče se je vrnil pijan iz trga, da skoraj ni mogel govoriti. Le venomer je trobil proti fantu:

»Sedaj bodo prišli boljši časi, sedaj bodo prišli boljši časi tudi za nas.«

Zastava je mogočno vihrala krog starega stolpa vse prihodnje dni. Vester je zlezal na stolp vsak dan in strmел v trg, ki je imel še vedno svojo svečano podobo. Povsod so bile zastave, venci, mlaji, povsod je bilo polno pijanih ljudi, ki so se kar po cestah objemali. Trg je bil poln vojakov, ki so hodili z ženskami in jih kar pri belem dnevu poljubljali. Videz je bil, da je vse srečno in veselo. Nekega dne je opazil Vester, da so začeli popravljati most čez reko in v nekaj dneh so ljudje in vozovi že šli čezenj. Železniški most ni bil tako hitro gotov, toda kmalu je tudi tam čez vozil prvi vlak. Skozi trg so neprestano dirjali avtomobili in druga težka vozila proti jugu in proti vzhodu. Vse je bilo novo in sveže, le reka Drava je tekla po starem dalje mimo trga, vsa velika in lepa. Po dolini se je razgrnila pomlad in štirinajst dni je bilo vse v cvetju, kamor koli je seglo oko. Oče in mati sta se

vsak večer vračala domov s celimi hlebi kruha in z drugimi dobrinami. Nekega večera je prinesel oče na hrbtu kar celo omaro, ki so jo postavili v kuhinjo, kjer je mati potem shranjevala moko in druge stvari. Oče in mati sta nekaj po tihem govorila o tej omari in Vester je slišal, da je bila omara prej pri nadučitelju v kuhinji. Tako je življenje v novi državi, kakor so rekali doma, šlo dalje.

Nekega dne je Vester spet čepel na starem stolpu in strmel v trg pod seboj. Tedaj je videl, da so po trgu prignali župnika. Natanko je videl, kako je imel zvezane roke in kako je počasi korakal dalje s klobukom, nizko na čelo pomaknjem. Pred njim in za njim sta šla dva vojaka. Eden zadnjih vojakov ga je od časa do časa sunil od zadaj in le malo je manjkalo, da se vklenjeni mož ni prekucnil na zobe. Na trgu se je zbralo nekaj ljudi, ki so kričali na župnika, ko da bi lajali psi. Dvigale so se tudi pesti proti njemu. Neka ženska se je sklonila na cesto in zagnala proti možu pest blata. Vester je tisto žensko spoznal; bila je kleparjeva vdova, ki je imela hišo tam pod župniščem. Vestru se je to čudno zdelo, ker je vedel, da je tista kleparjeva vdova bila prej neprestano v cerkvi in je župniku včasih poljubljala roko, kadar ga je srečala na cesti. Sedaj jo je razločno čul vpiti:

»Fej, brenta tolsta, prav se ti godi!«

Zvečer je čul, kako sta se oče in mati pogovarjala o župniku, kako so ga odgnali v zapore, kjer se bo moral pokoriti za svoje grehe. Vester ni imel župnika rad, ker je bil v šoli zelo trd in ker je bil tudi v cerkvi zelo osoren. Vendar se mu je vse to čudno zdelo ter nikakor ni mogel razumeti, da se zdaj vsajajo v župnika ljudje, ki so mu prej lizali roke. Ker so odgnali župnika, v cerkvi ni več zvonilo. V župnišče so se naselili vojaki.

Za župnikom so nekega dne odgnali še druge ljudi. Vester je med njimi spoznal mladega železničarja, ki je bil v službi na postaji. Tudi za njim so vpili ljudje po cesti in mu pretili s pestjo, vklenjeni mož pa se ni ozrl in je počasi koračil dalje, dokler mu ni izginil izpred oči.

Dober teden za tem, ko so odgnali te ljudi iz trga, je Vester videl iz svojega skrivališča, da se je sredi trga ustavil velik, rdeče pobarvan avtomobil. Iz njega so skočili vojaki in vdrli čez cesto v hišo prejšnjega župana, kjer so ostali dolgo

časa. Kmalu potem, ko so vojaki odšli v hišo, se je iz nje začul ženski in otročji jok in stok. Županova žena je odprla okno in kričala na cesto:

»Ubijte nas vse skupaj. Nikamor ne gremo!«

Slišal se je tudi županov glas:

»Mi smo domačini, mi smo najstarejši tržani!«

Nato se je slišalo nekaj odločnih, poveljujočih glasov:

»Petdeset kil lahko vzamete s seboj. Dvajset mark imate pravico vzeti s seboj! Tiho, banda srbska!«

Potem se je slišalo treskanje vrat in ropotanje pokrovov. kmalu nato pa so stopili iz hiše najprej župan, potem njegova žena, nato starejša hčerka, ki je bila istih let kakor Vester, za njo pa še dvoje mlajših otrok, ki sta še v šolo hodila. Vsi so imeli svežnje pod pazduhami, le župan je nosil velik kovčeg v rokah. Pred rdečim avtomobilom so nemški vojaki napravili špalir v voz. Ko so bili že vsi v vozu, so ga vojaki trdo zaprli, en vojak je ostal za stražo pri vratih, drugi vojaki pa so odšli na drugo stran ceste k trgovcu z železnino. Kakor prej iz županove hiše, tako se je zdaj tudi iz trgovčeve hiše razlegel jok in stok. Vestru se je zdelo, da padajo težki udarci. Čez nekaj časa so tudi iz te hiše prišli ljudje, ki so zapovrstjo korakali proti rdečemu avtomobilu sredi ceste. Trgovec je korakal spredaj, za njim je šla njegova žena, ki je nosila na rokah majhnega otroka, ki je strahovito jokal, za njima so šli večji otroci in čisto zadaj sta šla trgovčeva oče in mati, ki sta se držala za roke in se le s težavo pomikala dalje, ker sta bila že silno stara in sta se le malokdaj pokazala iz hiše. Za njima sta dva vojaka nosila vsak po en kovčeg, ki sta jih vrgla za družino v voz.

S tem pa še ni bilo konca teh čudnih vojaških obiskov po trgu. Nato so vojaki odšli še k brivcu, od koder so potem prignali njegovo družino. Pri tej hiši je bilo zelo veliko otrok, ki so se na cesti jokali, kakor bi jih iz kože deval. Večji otroci so nosili s seboj neke stvari, ki so bile podobne odejam, žena je nosila piskre in sklede kar v rokah. Enkrat so ji ti piskri padli na tla in se potočili po cesti, ena skleda se je pri tem razbila. Žena je tekala za ropotijo sem in tja in kričala:

»Požrite še to, požeruhi!«

Ko so ženo naposled pririnili do voza, se je ta zravnala pokonci in zavpila po trgu na ves glas:

»Mi pridemo še nazaj!«

Nato jo je eden vojakov od zadaj sunil v avtomobil, da je padla na zobe skozi vrata, in zavpil:

»Molči, baba!«

Ko so bili ti ljudje v vozu, so odšli vojaki še po druge ljudi. Prignali so še tri druge družine od nekod. Ponavljale so se iste podobe kakor pri prvih treh družinah. Ko so imeli te družine v vozu, je Vester mislil, da je stvar končana in da bo avtomobil odpeljal. Toda voz je še dalje stal sredi trga in čakal. Kmalu je zapazil, da se bližajo še skupine ljudi po cestah, ki so vodile v trg, moški, žene in otroci. Ko so jih prignali v trg, je Vester spoznal, da so to kmetje iz okolice. Kmetje so bili oblečeni v delavniške obleke in so vsi imeli cule s seboj. Ko so prignali zadnjo kmečko družino pred avtomobil, se je Vester zgrozil. Moral se je oprijeti zidu, da se mu ni zmotilo od slabosti. To so bili njegovi botri iz sosednje vasi. Natanko je videl, kako so šli zaporedoma proti vozu, najprej boter, ki je nosil velik sveženj, potem botra, ki je nosila otroka na prsih, potem je šel starejši sin, za njim hči, potem pa še dvoje otrok; vsi so nosili svežnje v rokah. Otroci in žena so jokali na glas. Vester je natančno čul kmeta, ki jih je pogovarjal:

»Ne zganjajte, saj pridemo nazaj, gotovo pridemo nazaj.«

Ko so vstopali v voz, so vojaki vsakega posebej sunili od zadaj in otroci so pri tem bolesto zakričali. Tržani so od daleč gledali te prizore in Vester je opazil, da se zdaj niso tako radovali kakor pa pred nekaj tedni, ko so skozi trg gonili župnika in druge ljudi. Le nekaj žensk se je še škodoželjno smejalo, vsi drugi pa so molče stali pred svojimi hišami, nekateri pa so celo zmajali z glavami in odhajali v hiše. Potem je avtomobil odpeljal po cesti proti vzhodu.

Zvečer sta se Vestrova starša vrnila iz trga kakor druge krat. Oče se je že nekaj dni vračal trezen domov in ni veliko govoril. Nocoj sta se oče in mati pogovarjala, da so danes selili tiste ljudi, ki so zoper Nemce. Njihovo imetje je zaplenjeno in na njihovo mesto bodo prišli drugi ljudje. Kakšni, to se ne ve. O selitvi botra nista govorila posebej. Vester pa se ni mogel zdržati, da bi ne rekel:

»Botrovih mi je žal, ker so bili dobri ljudje.«

Nista mu odgovorila.

»Videl sem, kako so jih pehali v voz. Otroci so vpili od bolečin,« je nadaljeval Vester.

Ker mu nobeden ni odgovoril, je Vester vprašal:

»Zakaj so jih izselili?«

Spet mu ni nobeden odgovoril. Oče se je tiho sprayil spat. Ko sta z materjo ostala sama, je Vester rekel:

»Če mi boste še prinesli kakih potic od tistih ljudi iz trga, jih ne bom več jedel.«

Mati je odgovorila: »Tiho bodi, ker ne razumeš življenja. Življenje je za enega izmed nas težko.«

Življenje je tudi pod novimi gospodarji teklo svojo pot dalje. Vester je plezal še dalje na stari grad in opazoval iz svojega skrivnega razgleda. Opazoval je in si mislil svoje. Novi gospodarji so hodili po trgu s trdimi koraki. Oblečeni so bili v črne in rjave obleke in na rokavih so nosili široke pasove s kljukastimi križi. Čudno je bilo, da ti črni in rjavi ljudje niso znali govoriti tako mirno kakor drugi ljudje, ampak so vedno kričali in razsajali, ko da bi bili večno pijani. Eni so zapustili trg in za njimi so prišli drugi, ki so bili prvim podobni.

Življenje v trgu je postajalo vedno težje, vedno manj je bilo kruha in drugega živeža. Mati je tarnala in ob nedeljah je hodil oče na kmete, od koder se je zvečer vračal s tem, kar je tam nabral. Včasih se je vrnil pijan in takrat je glasno klel vojsko, nove gospodarje in ves svet. Mati ga je mirila, da naj bo pameten in tiho. Oče se je vsakikrat mrmrajoč izgubil spat.

Minulo je eno leto, minuli sta že skoraj dve leti od tega časa, ko so prišli novi gospodarji v trg pod starim gradom. Zastava s čudnim križem že davno ni več mahala s starega stolpa. Nekoč jo je veter vrgel dol v žrelo, od koder so jo potem odnesli črni vojaki. Vestru se je zdelo dobro, ker je bil zopet sam v razvalini. Tam doli v trgu ni bilo že davno zastav, niti vencev, niti mlajev in hiše so dolgočasno stale ob cesti. Le sem in tja so jih včasih okrasili z zastavami in takrat so se tudi pojavile še slike tistega moža z na čelo počesanimi lasmi. Le na hiši, od koder so izselili trgovca z železnino, je neprestano visela dolga zastava s kljukastim

križem. V tej hiši je bila komanda črnih vojakov. V tej hiši so nekoč tudi namestili zvočnik, ki je potem neprenehoma trobil po trgu razne govore in melodije. Vester je na stolpu poslušal te govore. Veliko tega ni razumel, toda eno si je zapomnil: zvočnik je venomer pripovedoval o velikih zmagah nad Rusi, nad Angleži in drugimi narodi. Nekega dne je zvočnik začel kričati tudi o banditih in jim neprestano groziti. Vester sprva ni razumel, o čem zvočnik govori, počasi pa je doumel, da se banditi skrivajo po gozdovih, od koder streljalo na Nemce. Včasih sta se oče in mati zvečer v postelji pogovarjala podobne stvari in ugibala, kaj bo še prišlo nad ubogo ljudstvo, preden bo konec te strašne vojske.

Vester je rasel ob takih pogovorih in ob novicah, ki jih je vsak dan razglašal zvočnik, in zorel. Zdaj je bil že več ko šestnajst let star. V trg že včasih ni rad hodil, ker je vse njegovo življenje tako lahko opazoval s starega stolpa, sedaj pa se sploh ni zgodilo, da bi brez važne potrebe stopil dol med hiše. Ker je bil malo prihuljene postave, se je vsak vojak spotaknil ob njega in ga ozmerjal, če ni hitro snel klobuka z glave. Tudi se je bal, da bi ga ne pobrali in vtaknili med njegove tovariše, ki so morali potem hoditi kakor vojaki po cestah, in kričali razne stvari, ki jih Vester ni razumel.

Nekega dne je opazil, da v hiši trgovca z železnino niso več stari prebivalci, ki so čez noč izginili, ampak da so se tam naselili novi prebivalci, ki niso imeli črnih, temveč sive uniforme. Zastava pa je še vedno mahala raz hiše.

Zvečer je potem oče pripovedoval materi, da je prišla v trg policija in da je zdaj treba biti miren, ker to ni šala.

3

Kmalu po prihodu policije je Vester zapazil iz svojega skrivališča, da se pred tisto hišo, kjer je bila policija, ustavljajo avtomobili, iz katerih gonijo v hišo vklenjene ljudi. Nekateri so tja gonili tudi peš. Iz tiste hiše so se včasih slišali bolesteri kriki, kakor bi tam koga ščipali s kleščami.

S stolpa se je videlo tudi naravnost na dvorišče trgovčeve hiše. Vester je videl, kako včasih tam doli visijo ljudje ob zidu. Včasih je bil tudi priča, kako so koga klofutali,

tolkli s kolom, da je padel na zemljo, nakar so policaji skakali po njem. Pri tem so se neprestano drli in zmerjali. Ljudje pa, ki so jih bíli, jim niso odgovarjali. Ko je prvič videl te stvari, je zvečer vprašal očeta, zakaj tam doli delajo take stvari. Oče je molčal, ker pa fant le ni dal miru, je rekel:

»Ti ne veš in ne vidiš ničesar! Glej pa, da sam ne prideš tja dol.«

Nekega lepega jutra je Vester spet čepel na stolpu in se razgledoval po lepi dolini. Tik pod njim je ležal trg, star in miren. Kamor je segalo oko, je bil povsod razlit mir, le na postaji onkraj reke se je trudil dolg vlak, da bi speljal proti vzhodu. Reka je tekla svetla in počasi po svoji večni strugi dalje. Bregovi, ki so jo obdajali, so bili temnozeleni, skoraj temačni. Polja so bila že požeta in pokošena in nanje je začel legati prvi jesenski dih, čeprav so bila še obdana od zelenega drevja, ki je še kljubovalo spremembi letnega časa. Podoba, ki jo je Vester videl, je tako delovala nanj, da je tudi sam postal čisto miren. Tako bi presedel tukaj gori cele dneve brez vsake misli in brez kake želje. Le ena sama, tiha želja je neumorno živela v njem in ta je bila, da bi že bilo konec te vojne.

Iz te zamaknjenosti so ga hipoma vzdramili tuji glasovi, ki so prihajali iz vznožja razvalin. Ko je pogledal dol, je videl, da se bliža stolpu skupina sivih policistov, tistih, ki jih je vsak dan videl v hiši komande v trgu. V sredini pa so bili štirje moški, ki so imeli na ramah krampe in lopate. Vojakov je bilo več kakor ljudi s krampi. Skupina se je počasi bližala razvalinam, nakar se je prerila med zidovjem do stolpa. Najprej so šli skozi vhod v stolp civilisti z orodjem in šele za njimi je vstopilo tudi nekaj vojakov, medtem ko so trije ostali zunaj na straži. Potem je Vester slišal rezko povelje:

»Dno stolpa morate očistiti in zravnati. Marš na delo!«

Civilisti so začeli takoj kopati in razmetavati razvaline, ki so pokrivalo dno žrela. Nakopani material so metali skozi ozki vhod dol po zaraslem bregu. Delali so neprestano, celo dopoldne. Vojaki so posedli po kamenju, sneli puške z ram in kadili cigarete. Le včasih, kadar je kak civilist za hip prenehal vihteti rovačo, je Vester začul kletev ali psovko.

»Ali boš kopal, bandit!«

Eden izmed civilistov je bil že star in se je pogosto utrujal. Vselej ga je nahrulil vojak, ki je po vsej podobi imel komando nad vsemi, da je starček zopet začel delati. Nekajkrat ga je celó neusmiljeno sunil s puškinim kopitom v hrbet, da je mož bolešno zajčkal.

Vester je nepremično čepel v svojem skrivališču trideset metrov nad njimi. Bil je tako prilepljen v zidno votlino, da ga od spodaj niso mogli opaziti. Sedaj mu tudi kar nič ni kazalo smukniti iz stolpa, ker bi ga vojaki morda le opazili. Zato je vztrajal v svojem skrivališču, dokler so spodaj delali. Trajalo je nekaj ur, preden so bila tla v stolpu čista in izravnana. Ko je bilo vse gotovo, je komandant temeljno zidovje pozorno pogledal in, ko je videl, da je trdno in silno, je tlesknil z rokami in dejal:

»To je kakor nalašč. Hubert je vendar tič.« Potem se je obrnil proti civilistom in jim glasno zaklical:

»Poglejte, tukaj vas bo jutri vrag vzeli!«

Vsi glasovi so votlo doneli po žrelu gor do skritega Vestra, ki je kar trd vse to opazoval.

Potem so se vsi skupaj vrnili v trg in Vester je še videl, ko so vojaki prignali civiliste v trgovčevo hišo in jih zaprli v stavbo zadaj na dvorišču, pred katero je noč in dan stala straža.

Vester se je počasi skobacal iz stolpa. Besed, ki jih je čul, si ni znal prav razlagati. Kaj bi se utegnilo jutri tukaj zgoditi? Kakšen vrag bo prišel jutri po te uboge štiri civiliste. Zvečer ni staršem ničesar razodel, kar je videl, in naslednje jutro je komaj čakal, da se bosta oče in mati spravila iz hiše. Toda še preden sta šla zdoma, je slišal iz trga prihajati ljudi po stezi za bajto. Ni ga več vzdržalo doma in na tihem se je splazil proti stezi. Videl je spet trumo vojakov, toda ne vseh tistih, ki so bili prej ta dan tu gori, le komandanta je spoznal za pravega. Gnali so zvezane tiste štiri civiliste. Vsi so odšli v stolp. Vester je nekaj časa premišljeval, kaj naj stori, potem pa se je odločil in hitro splezal po bukvi na vrh stolpa. Storil je to tako spretno, kakor bi plezala mačka, da ga nihče ni mogel slišati. Le enkrat se je utrgal kamen iz zidu in zaropotal na tla. Takrat mu je zledenela kri po žilah. Vendar je srečno prišel na vrh do svoje skrevi. Ko je pogledal dol v žrelo, je videl, kako so vojaki

privezovali civiliste k zidu. V zidu so namreč bili pritrjeni debeli železni krogi, že vsi zarjaveli, ali vendar še tako močni, da bi vzdržali vsako zver. Mati mu je pripovedovala, da so za te kaveljne včasih privezovali ljudi, ki so bili zaprti na dnu stolpa. Ko so bili možje končno pritrjeni k zidu, je osem vojakov stopilo k nasprotnemu zidu, toliko pa jih je stražilo zunaj okrog stolpa. Tisti ki so stali v stolpu ob zidu, so namerili puške na zvezane civiliste, eden pa je stal ob strani in komandiral:

»Ogenj!«

Salva je zagrmela in votlo odmevala po žrelu do vrha stolpa. Civilisti so se zrušili in od njih se je podedila kri. Vester je videl, da se nekateri civilisti še gibljejo, in zdelo se mu je tudi, da sliši mrtvaško stokanje. Eden izmed civilistov je začel dvigati glavo. To je komandanta tako razjarilo, da je zaklel, pristopil, potegnil revolver izza pasa in tistega nemirneža ustrelil v glavo, da je takoj negibno obvisel. Potem so vojaki mrtve civiliste odvezali od zidu, jih popustili v žrelu, nato je nekaj vojakov odšlo nazaj v trg, medtem ko so ostali stražili krog stolpa do večera.

Vestra je obšla taka groza, da se je komaj vzdržal v svojem skrivališču. Dolgo je trajalo, preden je začel misliti, da bo le treba iti nazaj. Rad bi bil že videl, kaj se je zgodilo z mrtvimi civilisti, toda bilo je že poldne, pa se ni nič zganilo; vojaki pred stolpom so mirno stražili dalje, sedeli na ruševinah in kadili cigarete, civilisti pa so negibno ležali po tleh. Enkrat sta dva vojaka vstopila na dnu žrela k mrtvim civilistom in jim začela preiskovati žepe. Toda našla nista ničesar in Vester je slišal, kako je eden rekel:

»Hubertu še uš ne uide. Ta prekleti prasec!«

Vester se je tako dolgo obotavljal na stolpu, da je začela mukati krava v domačem hlevu. Šele tedaj se je splazil po bukvi na zemljo. Posrečilo se mu je izginiti, da ga straža ni opazila. Doma ga je bilo strah in komaj je čakal, da sta prišla starša domov. Oče mu je dejal pri večerji:

»Ti, fant, v stolp pa ne hodi več, ni varno.« Več mu ni rekel.

Fant ni zinil ničesar in se je takoj izgubil spat.

Drugo jutro je že navsezgodaj spet splezal v stolp, toda ko je pogledal v žrelo, ni videl tam nikogar več. Mrliče so

spravili ponoči stran. Vester je počasi in previdno zlezel iz stolpa na tla in stopil isto tako previdno na dno žrela. Tu ni bilo nobenega sledu več za včerajšnjimi dogodki. Le na zidu za železnimi krogi je bilo videti nekaj strjenih kapelj krvi, ki je brizgnila iz civilistov. Tudi na tleh se je še poznalo nekaj krvi, čeprav je nekdo glavno sled že zabrisal. Vester je dolgo hodil na dnu velikanskega stolpa in strmel v zidove. Naenkrat se je srepo zagledal v tiste železne kroge v zidu. Dolgo je nepremično stal pred njimi, potem pa je odšel domov, vzel očetovo zidarsko kladivo in dletvo, se vrnil v stolp in začel ruvati kroge iz zidu. Bilo jih je vsega skupaj šest orjaških želez vzdanih in stalo ga je veliko truda, da je naposled izruval prvega. Potem se je lotil drugega. Ta je šel laže. Tretji pa mu je zopet dal opravka, da je bil ves moker, preden ga je izruval. Četrti in peti pa sta tičala tako trdno, da mu orodje ni zadostovalo in da je moral iti domov po težki kramp, s katerim jih je potem le izruval. Šesti pa je šel zopet laže.

Ko je imel že vseh šest zunaj, se je ves srečen oddahnil:

»Sedaj jih pa ne bodo mogli privezovati!«

Delal je skoraj do noči, potem je zmetal železje dol čez razvaline in se zadovoljen vrnil domov. Zvečer doma ni povedal, kaj je storil tisti dan.

Nekaj dni pozneje so že navsezgodaj prišli nemški vojaki v hišo in so prijeli očeta:

»Kdo je izruval tisto železje v stolpu? To je očitna sabotaža. Ded, varuj se teh stvari!«

Oče se je branil in se je nazadnje tudi ubranil. Vojaki so med zasliševanjem po strani gledali malega, pohabljenega Vestra, ki je molče stal poleg. Potem pa je dejal komandant:

»Ah, ta šema pokvečena pa res tega ni mogla storiti.«

Nato so odšli.

Potem je bil nekaj časa mir v stolpu.

Nekega jutra pa je Vester spet slišal, da se bližajo težki vojaški koraki. Slutil je, da spet nekoga ženejo. Hitro, kakor veverica se je spet splazil na stolp in je komaj prišel do vrha, ko so na dnu že vstopili ljudje v teman prostor. Bilo je še zelo zgodaj, tako da se je komaj videlo žrelu do dna. Toda Vester je imel dobre oči in je vse natanko razložil. Videl je, da je skupina vojakov prignala enega samega mo-

škega, toda tudi ta moški je bil oblečen po vojaško, le kapo je imel drugačno na glavi kakor Nemci. Vojaki so bili zelo osorni z zvezanim tovarišem in so ga tako močno potisnili v prostor, da je padel na obraz po tleh. Ko se je pobral, so ga še in še suvali in zraven na glas psovali.

»Pes!«

»Bandit!«

»Titova svinja!«

Zvezani vojak ni odgovoril ničesar, le pokonci je stal pred njimi. Tedaj je pristopil k njemu komandant in zarjul:

»Ti bi gotovo rad hitro crknil?«

»Storite, kar hočete z menoj!« je glasno odgovoril zvezani vojak.

»To bomo tudi storili,« mu je odgovoril komandant in se grdo zasmeljal.

Vester je vlekel sapo k sebi.

»Sedaj ga nimajo kam privezati, da bi ga ustrelili,« je mislili sam pri sebi. Toda niso ga ustrelili, ampak storili so nekaj drugega, še strašnejšega. Naenkrat so spustili v temačni prostor tri velike volčje pse, ki so napadli zvezanega vojaka in ga začeli živega grizti. Nekaj časa se je zvezani z nogami in z ramami otepal psov, kakor je vedel in znal, potem je očitvidno omagal in se zgrudil na tla. Psi so ga dalje popadali in trgali. Vojaki pa so stali okrog in ščuvali pse, ki so se hoteli že naveličati.

Vestru je zastala kri po žilah. Z vso močjo se je moral okleniti zidovja, da se ni sam zrušil v žrelo. Enkrat je hotel že zakričati v globino, le mukoma je zadržal glas in se potuhnul. Vojak je že ležal na tleh kakor kepa mesa, psi pa so se še vedno zaganjali v to kepo. Tedaj se je Vester v hipu odločil. Vrh razvalin se je nekaj kamenja le še za silo držalo zidu. Iztegnil je roko in odkrušil kup kamenja, ki se je zvalilo v žrelo. Debel kamen je zadel enega psa na glavo in žival je takoj iztegnila noge. Drugi kamen je zadel v hrbet nekega vojaka, ki je tudi padel po tleh in začel nečloveško javkati. Ostala psa sta takoj odskočila in cvileč zbežala skozi vhod. Vojaki, ki so prej ščuvali pse, so tudi odskočili in začeli bežati za živalmi. Le komandant je bil najpogumnejši in je ostal pod vhomom ter začel strmeti kvišku in kričati:

»To je smola, prava smola. To staro stranišče se je začelo ravno zdaj posipati!«

Le uklenjenega vojaka na tleh ni zadel noben kamen. Toda ta se tudi zdaj, ko je bil psov že prost, ni več premaknil. Izgubil je že toliko krvi, da je nezavesten obležal, kjer je bil.

To je trajalo nekaj časa. Ker se kamenje ni več udiralo, so se vojaki zopet znašli in znova previdno prihajali skozi vhod, vendar psov niso mogli več priklicati nazaj.

Vestru je kipel srce od veselja in je le malo manjkalo, da ni začel kričati v globino. Videl je, kako je neki vojak oprezno pristopil k na tleh ležečemu in ga nekoliko privzdignil. Potem pa ga je hitro ustrelil v glavo. Nato so vojaki naglo odšli in zapustili samo dva moža za stražo v gradu.

Druga obsodba v gradu je bila tako izvršena. Vester sicer ni mogel preprečiti ubojstva, toda bil je presrečen, ker se mu je delno posrečilo prestrašiti vojake pri njihovem zločinu. Imel pa je veliko zadoščenje, da je ubil vsaj enega psa. Preden so vojaki odšli, je eden izmed njih pobral mrtvega psa in ga poljubljal, kakor se poljublja človek, pri tem pa je na glas javkal:

»O ti moj Rolf, moj ljubi, zvesti Rolf!«

Vojak ni miloval mrtvega človeka na tleh, ampak mrtvega psa. Vestru bi se bilo prej kdaj gotovo čudno zdelo tako ravnanje, toda sedaj je bil od teh sivih vojakov že vsega navajen in se ni več čudil. Mrtvi vojak je ves dan ležal v stolpu, šele ponoči so ga spravili kdo ve kam.

Zvečer je Vestrov oče dejal sinu:

»Danes so v stolpu ubili partizana. Ne hodi tja, ker ni varno.«

Vester ni povedal, da je vse videl.

Potem je bilo nekaj časa mir v stolpu. Nekega dne pa, ko je bilo sonce že visoko na nebu, je Vester spet čepel na vrhu razvalin in strmel v trg. Na cesti skoraj ni bilo žive duše, zakaj tržani so šli po svojem delu in nekaj jih je videl na polju spravljati krompir. Ko je tako strmel z višave, je zagledal, da so se na dvorišču, kjer so bili zapori, odprla vrata in iz njih je stopila ženska. Pri vratih jo je čakal civilist in potem sta oba odšla na cesto in se namerila na stezo, ki je šla na grad. Vester od daleč ni mogel takoj spoznati

obeh ljudi, toda ko sta se začela povzpenjati navkreber, je v moškem spoznal Huberta, tistega trgovskega pomočnika, ki je pred dvema letoma prišel na stolp razvijat kljukasto zastavo in je sedaj bil v službi na policiji. Podoba je bila, da Hubert goni tisto žensko pred seboj. Ko sta prišla bliže, se je Vestru zdelo, da pozna tudi tisto žensko, da jo je vsaj že nekje videl. Počasi se je spomnil nanjo. Bila je mlada kmetica iz okolice, kjer je tudi že on včasih dobil kaj dobrega od nje. Podoba je bila, da je ženska vsa utrujena in da težko hodi navkreber. Tudi se mu je zdela nenavadno obilna in omašna. Ko sta prišla pod stolp, je Vester videl, da je kmetica vsa zabuhla in spremenjena v obraz.

»Kam neki jo Hubert le žene?« si je mislil in se prihulil tesno k zidu ter čakal, kaj bo.

Ni mu bilo treba dolgo čakati in oba sta stopila v grajski stolp, kmetica spredaj, Hubert za njo. Komaj sta bila oba v stolpu, je Hubert priskočil in je kmetico udaril v obraz. Nato jo je še sunil v trebuh s svojim težkim škornjem.

Kmetica je zastokala in padla na tla. Hubert pa je kakor ris skočil nanjo in jo začel obdelovati s pasjim bičem, ki ga je takrat potegnil izza pasa, in vpil:

»Boš vstala, boš vstala, k...a partizanska!«

Kmetica se je hotela dvigniti s tal, toda vsak njen poskus je potlačil Hubert z novim udarcem svojega škornja. Ker je kmetica neznansko vekala, je pretepač rezal nanjo:

»Le vpij, tukaj lahko vpiješ, ker te nihče ne sliši. Le vpij!«

Kmetica ni več poskušala vstati, bila je omotena, ker ji je Hubert z obema nogama skočil na vrat in jo teptal, kar se je dalo. Nato jo je prenehal pretepati, ker se je že preveč zasopel. Nekaj časa je molče strmел v truplo pred svojimi nogami, ko da bi prisluškoval, če žrtev še živi. Znova se mu je zabliskal obraz. Vester je natančno videl njegove poteze. Hubert se je sklonil, dvignil žensko in jo tresel. Ker ni mogla stati sredi prostora, jo je zavlekel k zidu in jo prislonil v kot.

Tedaj je ženska glasno zastokala:

»Hubert, prizanesi mi zaradi otroka, saj veš, da nisem sama.«

»Zaradi njega da bi ti prizanašal, vlačuga partizanska. Pod posteljo si skrivala bandita. Jaz ti bom pokazal. Ali boš govorila resnico? Danes jo boš, to ti rečem! Če ne, ti odprem tisto tvoje gnilo telo!«

»Ni res, nisem partizanska vlačuga!« je z blaznim krikom odgovorila kmetica.

»Koga si skrivala pod posteljo? Povej, kar veš, ali pa je prišla tvoja zadnja ura.«

»Ničesar ne vem!«

»Tako, ničesar ne veš. Bomo videli.«

Spet se je zakadil vanjo in jo stoječo začel obdelovati z bičem in škornji. Ženska je pokrivala svoje telo z rokami in skušala z njimi ublaževati udarce. Njene roke so postajale črne in krvave, sunki pa še niso nehali.

»Povej, s kom si bila v zvezi, pa takoj prenehaj,« je zahropel pretepač in za hip prenehal s suvanjem.

»Ne vem ničesar, Hubert,« je komaj slišno odgovorila žena. Pretepač se je zlobno zarežal:

»Zdaj sem naenkrat Hubert, ker boli, kajne. Kmalu boš še voljnija, le počakaj!« Dvignil je nogo in z vso silo brcnil ženo s škornjem. Žena je zastokala in se zgrudila na tla.

Hubert jo je zdaj pustil. Najprej si je z veliko belo ruto obrisal znoj s potnega čela, potem je potegnil iz žepa cigareto in si jo lepo mirno prižgal. Nato je začel hoditi od enega zidu do drugega in kadil. Ko je bil gotov, je vrgel čik daleč od sebe, nakar se je okrenil k nezavestni ženski v kotu in jo dolgo nepremično gledal. Naenkrat se je ženska zavedela in mu rekla s slabotnim glasom:

»Čuješ, nisem te prej klicala po imenu zaradi sebe, ampak zaradi otroka. Ti si zverina!« zadnje besede je skoraj kriknila.

Hubert se je odkašljajal:

»Micka, bodi pametna in povej, kar veš. Jaz vem, da ti veliko veš. Drugače te ubijem na mestu.«

»Ubij me, zverina ki si,« je odgovorila ženska.

»Poglej, tam gori boš visela,« je dejal Hubert in ji pokazal na velik železen klin, ki je bil zabit visoko nad njeno glavo.

»Stori, kar se ti zdi,« je rekla kmetica kratko.

Tako sta si stala nasproti moški in ženska, ki sta bila skoraj enake starosti in ki sta skupaj hodila v šolo. Potem so njune poti šle narazen, on je šel k trgovini, ona je postala kmetica na lepi kmetiji, kjer je rodila že dva otroka. Potem sta se videla le redkokdaj. Nekajkrat se je zgodilo, da je Hubert prišel k hiši. Napil se je mošta in je bil vesel. Ko so prišli Nemci v deželo, je prestopil Hubert na njihovo stran in je postal strah in trepet domačega kraja. Postal je zverina, ovaduh, policist in mučitelj. Ljudje so trdili, da je zblaznel. In zdaj je prišla ona v njegove roke. Že tri dni so jo prej imeli zaprto v trgu.

Hipoma je kmetica zakričala:

»Če si ubil otroka, ubij še mene!« Dvignila se je in se vsa tresla, ko je to zakričala.

Tedaj je Huberta spet popadla jeza.

»Kaj, še drla se boš nad menoj, psica partizanska!« je zavpil ves iz sebe. »Ti se boš vezala z banditi zoper našo državo, proti našemu voditelju!«

Sunil jo je nazaj k zidu in ji z obema rokama potegnili kos obleke raz telo. Pokazale so se ženine gole prsi in ker ji je odtrgal tudi velik kos krila, se je pokazala tudi njena gola noga, ki je bila vsa podpluta od udarcev.

»Ubij me!« je še zakričala kmetica sovražno, potem se je zgrudila onemogla nazaj v kot.

Hubert je tedaj vzel iz žepa dolgo, tanko vrv, s katero ji je mislil najbrž vezati telo; toda v svojem srdu ji je zdaj nataknil zanko na vrat, drugi konec vrvi je vrgel čez klin nad njo in začel na vso moč vleči. Dvakrat je potegnil kmetico že visoko s tal, toda ker je bila pretežka, mu je spet zdrknila nazaj. Hubertu so skočile oči iz jam, da je gledal ko zaboden bik v svojo žrtev.

Ob tem prizoru Vester ni mogel več mirno vzdržati na stolpu. Iz globine je slišal vsak udarec in vsak stok uboge žrtve, žrelo je prenašalo do njega vsak najslabši glas in vsak pok kosti. Poznal je oba, žrtev in mučitelja. Huberta še nikoli ni prav maral, sedaj pa ga je strašno zasovražil. Odkar so bili Nemci v deželi, ga še ni nihče slišal spregovoriti po domače, toda sedaj, ko je izvrševal rabeljske posle, je govoril slovensko tako gladko kakor on sam.

Videl je, kako vlačí za vrv, in sedaj je Vester moral nekaj storiti, ker bo zverina sicer žrtev res obesila. Najprej je hotel zavpiti v globino, toda v zadnjem hipu se je premislil. Hubert je imel pištolo in bi ga lahko ustrelil. Ves razburjen se je oziral naokoli, kaj bi ukrenil. Skušal je odkrhniti nekaj kamenja, toda kamenje se ni dalo odkrhniti. Bil je preslab. Tedaj pa je Vester zapazil vrh zidovja velikanskega marogastega gada, ki se je prišel gret na jesensko sonce ter je negibno užival tople žarke. Vester se gadov sploh ni bal, ker je bil od mladosti njihov zvesti tovariš v samotnem zidovju. Brez premisleka je zgrabil žival za vrat in jo zagnal v globino proti Hubertu.

Gad je padel mučitelju prav na glavo, od tam pa se mu je zmotal po rokah na tla. Vester je dobro zadel. Ker je padeč žival omotil, ga ni vsekala, ampak se je grdo zvijala na tleh.

Hubert je zakričal kakor obseden, izpustil vrv in blazno odskočil. Na glavi in po rokah mu je še gomazil mrzel občutek ostudne živali. Prepadeni rabelj je bil tako prevzet, da ni mogel takoj najti izhoda iz stolpa, in je skakal sem in tja kakor nor ter nerazumljivo vpil. Tedaj pa je priletela z vrha nova manjša žival v žrelo. Ta ga sicer ni zadela, vendar je njen ostudni pojav rabeljna še huje zbegal. Sedaj je udrl naravnost skozi vhod in planil po bregu navzdol proti trgu.

Vester se je na stolpu oddahnil. Čim je zagnal v žrelo prvega gada, je zagledal že drugega, nekoliko manjšega, ki se je zvit grel na soncu. Tudi tega je takoj zagnal tja dol. Uspeh je bil popoln, rabelj je pobegnul in kmetica je bila rešena. Deček je ostal na stolpu še nekaj časa in zasledoval rabeljna, ki je dirjal proti trgu, dokler ni izginil v hiši komande. Sedaj je bilo treba jadrno delati. Fant je takoj splezal na tla in odšel v žrelo.

Kmetica je ležala trda na zemlji. Naj jo je Vester tresel, kolikor jo je hotel, ni mogel dobiti od nje nobenega življenja. Glava ji je padala na prsi kakor mrliču. Rabelj jo je v svojem besu zadavil. Poleg nje sta ležala dva marogasta gada kakor mrtva, ker ju je večni hlad, ki je vladal na dnu prostora, popolnoma ohromil.

Nastopil je prvi dan jesenskega deževja. Razvalina je bila mokra in ostudna. Debele, umazane kaplje dežja so počasi polzele po zidu navzdol in se izgubljale v rumenem listju, ki ga je veter natrosil po tleh. Bajta pod razvalino je čepela vsa talovna v bregu. Trg je bil zapuščen in dolgočasen. Reka pod njim je izgubila svojo svetlo podobo in je umazano in leno tekla po dolini. Hribovje ob reki je bilo pokrito z megami, ki so se plazile vedno niže k njej.

Taka je bila slika, ki se je videla z grajskih razvalin. Toda Vester te slike ni gledal. Ko bi jo bil mogel gledati, bi tisto jutro videl, kako so se odprla vrata na dvorišču trgovčeve hiše v trgu, kako je stopil skozi ta vrata majhen, pokvečen deček in kako so na dvorišču tega dečka obstopili trije vojaki in ga zvezali. Ko je bil zvezan, so pristopili še trije drugi vojaki in gnali tistega dečka skozi trg proti grajski razvalini. Deček je šel počasi in molče navkreber. Ko so prišli blizu bajte, je tam zalajal domači pes z žalostnim glasom. Že nekaj dni je bil sam v bajti, ker so nekega jutra od tam odgnali vso bajtarjevo družino v poslopje sredi trga. Pes je tulil od gladu in žalosti. Potem so vojaki z Vestrom krenili proti grajskemu stolpu in vstopili v njegovo dno.

Ko bi Vester čepel vrh stolpa, bi videl, da v zidu ni bilo nobenega kaveljna in nobenega železnega droga, ker je tudi zadnjega, na katerega je Hubert obešal kmetico, izruval on sam iz zidu. Pri ruvanju tega železa ga je trška policija zalotila. Videl bi, kako so vojaki malega, zvezanega fanta postavili k zidu, odstopili potem k nasprotnemu zidu in na kratko povelje vsi skupaj ustrelili proti fantu, ki se je nemo zrušil na zemljo.

Ker pa je bil on sam tisti pohabljeni fant, vsega tega zadnjega dejanja v grajskem stolpu ni mogel videti.

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

COBISS.SI

00000075563

